

SBE Dergisi

Cilt:5 Sayı:1 Yıl:2023
ISSN: 2667-8063

SİYASAL BİLGİLER
FAKÜLTESİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

NEU
PRESS

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
(NEU SBF Dergisi)

Journal of the Faculty of Political Science (JNEUSBF)

Cilt/Volume: 5, Sayı / Issue: 1 (Haziran/ June 2023)
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer Reviewed Journal

Sahibi/Owner

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı adına /
On Behalf of Necmettin Erbakan University the Faculty of Political Science
Prof. Dr. Birol MERCAN

Editör / Editor-in-Chief

Dr. Öğr. Üyesi Sevilay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Editör Yardımcıları / Associate Editors

Prof. Dr. Ahmet ŞAHBAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Segah TEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Altuğ Murat KÖKTAŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Yayın Türü / Publication Type

Sürelî Yayın / Periodical

Yayın Periyodu / Publication Period

Yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanır/ Published bi-annual (June, December)

Baskı Tarihi / Print Date

Haziran / December 2023

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Köyceğiz Yerleşkesi, Dere Aşıklar Mahallesi Demeç Sokak
Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı, No: 39, 42090,
Meram/KONYA.

Tel / Phone: 0332 325 20 53

Web: <http://dergipark.org.tr/neusbf>

E-posta / E-mail: neusbfdergisi@gmail.com

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (NEU SBF Dergisi), yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir /

Journal of the Faculty of Political Science (JNEUSBF) is an international peer reviewed bi-annual journal

ISSN: 2667-8063 E- ISSN: 2687-5063

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Birol MERCAN (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Altuğ Murat KÖKTAŞ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Nahit YILMAZ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Fatih KALECİ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Sevilay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR (Necmettin Erbakan University, Turkey)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ameer MOSBAH (Algiers 3 University, Algeria)
Prof. Dr. Farmonkul EGAMBERDİYEYEV (Uzbekistan)
Prof. Dr. Jamal OTHMAN (The National University of Malaysia, Malaysia)
Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN (The University of New Orleans, the USA)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Mustafa ACAR (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Rakhmonov D. ALIDJONOVICH (Taskent State University of Economics, Özbekistan)
Assoc. Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Gökhan BOZBAŞ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Özgür TUNA (Duke University, United State of America)
Assoc. Prof. Dr. Nurcavn ATALAN (Skidmore College, United State of America)
Assoc. Prof. Dr. Ramazan UCTU (American University of Iraq-Sulaimani KRG, Iraq)
Assoc. Prof. Dr. Shoirakhon NURDINOVA (CERR, Uzbekistan)
Asst. Prof. Dr. Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Nahit YILMAZ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Dr. Ayman HAYAJNEH (Yarmouk University, Jordan)

Sayı Hakemleri / Reviewers of the Issue

- Prof. Dr. Ali CAN (Karamanoğlu Mehmet Bey University, Turkey)
Prof. Dr. Hüseyin Ağır (Ankara Hacı Bayram University, Turkey)
Prof. Dr. Süleyman KARAÇOR (Selçuk University, Turkey)
Prof. Dr. Tayfur BAYAT (İnönü University, Turkey)
Prof. Dr. Vural Çağlıyan (Selçuk University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Beyza ERER (Adnan Menderes University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Emel GELMEZ (Selçuk University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Bilal ÖZEL (Bingöl University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Ferhat İSPIROĞLU (Giresun University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Hikmet Salahaddin GEZİCİ (Selçuk University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Sahra SAYĞAN TUNÇAY (Adana Alparaslan Türkeş University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Şerife ÖZKAN NESİMİOĞLU (KTO Karatay University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Şükran SİRKİNTİOĞLU YILDIRIM (Kastamonu University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Yasemin SAVAŞ (Karaman University, Turkey)

İçindekiler / Contents

ARAŞTIRMA MAKALELERİ- ÇEVİRİ - ARAŞTIRMA DERLEMESİ-KİTAP İNCELEMESİ
/ RESEARCH ARTICLES- TRANSLATION - RESEARCH REVIEWS- BOOK REVIEW

Endüstri 4.0'ın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: G7 Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi
Examining the Impact of Industry 4.0 on Economic Growth: Panel Data Analysis for G7
Countries.....1

Şerife KOÇ

Günay ÖZCAN

Araştırma Makalesi/ Resarch Article

**Türkiye'deki Afgan Göçmenlerin Girişimcilik Sürecinde Sosyal Sermayenin Etkisi: İstanbul ve Konya
Örneği Üzerine Nitel Bir Araştırma**

The Effect of Social Capital on the Entrepreneurship Process of Afghan Immigrants in Turkey: A
Qualitative Study on the Case of Istanbul and Konya17

Mustafa Atilla ARICIOĞLU

Rana AFKARI

Araştırma Makalesi/ Resarch Article

Bukalemun Liderlik: Değişen Şartlara Uyum Sağlamak mı? Kriz Durumlarında Saklanmak mı?

Chameleon Leadership: Adapting to Changing Conditions? Hiding in Crisis
Situations?.....45

Ülkühan Bike ESEN

Araştırma Makalesi / Research Article

Tek Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinde Yapılan Yapısal Değişiklikler

Structural Changes in the Turkish Public Bureaucracy in the Single Party
Period.....55

İsmail SEVİNÇ

Mehmet ÖZÇELİK

Araştırma Makalesi / Research Article

Semiotic Analysis of Violence against Women in National Newspapers of Uzbekistan

Özbekistan'ın Ulusal Gazetelerinde Kadına Şiddet Haberlerinin Göstergebilimsel
Analizi.....75

Aytekin İŞMAN

Gulina YUSUPOVA

Araştırma Makalesi / Research Article

Doğum Oranı ve Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz
Birth Rate and Life Expectancy At Birth - Economic Growth Relationship: An Empirical Analysis For
Turkey.....93

Mustafa YILMAZ

Araştırma Makalesi / Research Article

Marka Deneyimi Konusunda Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili

Bibliometric Profile of Graduate Theses on Brand Experience103

Ferdi BİŞKİN

Nahit YILMAZ

Çağdaş PEKTAŞ

Araştırma Makalesi / Research Article

Endüstri 4.0'ın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: G7 Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi

Şerife KOÇ¹ Günay ÖZCAN²

¹ Dr. Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye
serifekoc20@gmail.com

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye
gakel@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 19.12.2022 Kabul: 11.05.2023 Yayın: 30.06.2023	Dördüncü sanayi devrimi (Endüstri 4.0), günümüzde ürünlerin tasarlanması, üretilmesi, pazarlanması ve ödeme şekli dahil olmak üzere bütün endüstriyi etkisi altına almaktadır. Endüstri 4.0 olgusu imalat sanayinin dijitalleşmesini hızlandırmaktadır. Böylece yüksek katma değerli ürünler, minimum maliyetle yüksek miktarda üretilmektedir. Bu durum ülkelerin tamamında köklü değişimlere yol açmaktadır. Nitekim yenilikleri takip edemeyen ülkelerin ekonomik gelişme hızları yavaşlayacaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı Endüstri 4.0 olgusunun büyüme üzerindeki etkisini analiz etmektir.
Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Ekonomik Büyüme, Ar-Ge Harcaması, Bilgi İletişim Teknolojileri İhracatı, Patent Başvuru Sayısı.	Endüstri 4.0 ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, G7 ülkelerine (Almanya, Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada) ait 1990-2019 yıllarını kapsayan veriler yarımı ile analiz edilmiştir. Çalışmada panel veri yöntemlerinden Ortak İlişkili Etkiler (Common Correlated Effects (CCE)) ve Genişletilmiş Ortalama Grup (Augmented Mean Group (AMG)) eşbütünleşme tahmincileri kullanılmıştır.
JEL Kodları: O47, O34, O31.	Çalışmadan elde edilen bulgular, Ar-Ge harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi hem AMG hem de CCE tahmincilerince pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Patent sayısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Almanya, ABD ve İngiltere'de anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Bilgi iletişim teknolojileri ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise Almanya dışında diğer ülkelerde anlamlı çıkmış olup sadece ABD, Fransa ve Japonya'da negatif etki ettiği sonucu çıkmıştır.

Examining the Impact of Industry 4.0 on Economic Growth: Panel Data Analysis for G7 Countries

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 19.12.2022 Accepted: 11.05.2023 Published: 30.06.2023	The fourth industrial revolution (Industry 4.0) is now affecting the entire industry, including the design, manufacture, marketing and payment method of products. Industry 4.0 phenomenon accelerates the digitization of the manufacturing industry. Thus, high value-added products are produced in high quantities at minimum cost. This situation leads to radical changes in all countries. As a matter of fact, the pace of economic development of countries that cannot follow innovations will slow down. In this context, the aim of the study is to analyze the effect of Industry 4.0 phenomenon on growth.
Keywords: Industry 4.0, Economic Growth, R&D Expenditure, Information Communication Technologies Exports, Number of Patent Applications.	The relationship between Industry 4.0 and economic growth has been analyzed with the data of G7 countries (Germany, America, France, England, Italy, Japan, Canada) covering the years 1990-2019. In the study, Common Correlated Effects (CCE) and Augmented Mean Group (AMG) cointegration estimators from panel data methods were used.
Jel Codes: O47, O34, O31	The findings obtained from the study, the effect of R&D expenditures on growth was positive and significant by both AMG and CCE estimators. The effect of the number of patents on economic growth was significant and positive in Germany, USA and England. The effect of ICT exports on economic growth was significant in countries other than Germany, and it was concluded that it had a negative effect only in the USA, France and Japan.

Atf/Citation: Koç, Ş. ve Özcan, G. (2023). Endüstri 4.0'ın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: G7 Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(2): 1-16.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Sanayi, bir ekonomik sistem içinde mekanizasyon kullanılarak ürünler üretilen yerler olarak ifade edilmektedir. Sanayileşmenin ortaya çıkmasından günümüze kadar olan teknolojik gelişmeler ve gelecekte oluşması muhtemel değişimler endüstriyel devrimler olarak tanımlanmaktadır. Birinci endüstri devriminde mekanizasyon yoğunlaşmaya başlamış, ikinci endüstri devriminde mekanizasyon ile sanayide elektriğin kullanımı ve kitle üretime geçilmiş, üçüncü endüstri devriminde ise dijitalleşme yaşanmıştır. Son olarak dördüncü endüstri devrimi olarak adlandırılan (Endüstri 4.0) günümüz paradigması, üretimin akıllı fabrikalarda yapıldığı ve internet teknolojisi kullanılarak otonom robotların üretimin bir parçası haline geldiği, ileri teknolojik ürünler kullanılmak suretiyle yeni üretim süreçlerinin oluştuğu bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır.

Endüstri 4.0 kavramı birçok yeniliği içinde barındırmaktadır. Örneğin akıllı fabrikalar, 3D yazıcılar, simülasyon, büyük veri, bulut bilişim, siber güvenlik, nesnelerin interneti, yatay/dikey entegrasyon olarak sıralanmaktadır. Siber fiziksel sistemler, gerçek ve sanal dünyayı birbirine bağlamaya yardımcı olduğundan dolayı Endüstri 4.0 olgusunun itici güçlerinden biridir. Siber fiziksel sistemlerle kurulan akıllı fabrikalarda, düşük maliyetli yüksek kalitede ve çok sayıda özelleştirilmiş ürünler üretilebilmektedir.

Büyük veri, mevcut bilgi sistemlerinin işlemeyeceği kadar çok sayıda farklı veriye ulaşılması şeklinde ifade edilebilir. Büyük verileri kullanan işletmeler ve kurumlar tüketicilerin geleceğe yönelik taleplerini tahmin ederek kar maksimizasyonu sağlamaya çalışmaktadırlar. Bulut bilişim, internet tabanlı veri depolama sistemidir. Özellikle bilgisayarların ek bir donanım ve yazılıma gerek kalmadan büyük verilerin depolanmasını sağlar. 3D yazıcı ile ürünler istenilen şekilde kısa sürede tasarlanarak tüketicilerin talepleri karşılanmakta ve montaj ihtiyacı az olan ürünler üretildiğinden maliyet düşmektedir. Ayrıca üretim aşamasında kullanılan malzemeyi verimli şekilde kullanmakta hatta atık malzemeyi tekrar üretime dahil etmektedir. Simülasyon yazılımı ile tasarım sürecinde olan bir montaj hattının çalışma durumu hakkında analiz yapılabilir ve oluşabilecek aksaklıklar tespit edilerek gerekli önlemler alınabilir. Böylece fiziksel olarak kurulan montaj sisteminde ortaya çıkabilecek hataların önüne geçildiği için zaman kaybı olmayacaktır. Yatay entegrasyon, müşteri profilleri aynı olan farklı işletmelerin birleşme yoluna gitmesidir. Dikey entegrasyon, aynı piyasadaki farklı alt sektörlerdeki işletmelerin birleşmesi şeklinde ifade edilir. Yatay ve dikey entegrasyon birleşmesi sonucunda kişiye özel üretim, kaynak kullanımında verimlilik ve esnek bir yapıda üretim yapılmaktadır. Endüstri 4.0 olgusunun getirisi olan bu teknolojik yenilikler ekonomide köklü değişimlerin yaşanmasını sağlayacaktır. Özellikle üretim sürecinin yeniden şekillenmesini sağlamak suretiyle minimum maliyetle ve katma değeri yüksek ürünler kısa zamanda üretilecektir.

Ülkeler tüm bu gelişmelerden fayda sağlayarak yeni oluşan bu Endüstri 4.0 olgusunda öncü olmak için çaba harcamaktadırlar. Çünkü ülkeler küresel rekabet gücünü artırmak ve ekonomik güç olma yolunda, Endüstri 4.0 olgusunun bileşenlerinin ekonomiyle bir bütün olması gerektiğinin bilincindedir. Bu sebeple çalışmanın amacı, 1990 ve 2019 yılları arasında G7 ülkelerinde (Almanya, Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada) Endüstri 4.0 potansiyelinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla ekonomik büyümeyi temsilen Gayri safi yurtiçi hasılayı ve Endüstri 4.0 gelişimini temsilen ise Ar-Ge harcamaları, toplam patent başvuru sayısı, bilgi iletişim teknolojileri ihracatı göstergeleri kullanılmıştır. Literatür incelendiğinde Endüstri 4.0 üzerine yapılan çalışmalar kapsamında çalışmamızın hem örneklem hem de ekonometrik analiz yöntemleriyle literatüre bir katkı yapacağını düşünmekteyiz. Araştırmamızın ilk bölümünde ekonomik büyüme ve endüstri 4.0 arasındaki ilişkiye yönelik teorik çerçeveye değinilmiştir. Sonrasında ise bahsi geçen konulara ilişkin ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde panel veri analizi yapılmış ve son kısımda ise elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümü yer almıştır.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Günümüzde Endüstri 4.0 olarak ifade edilen endüstriyel değer oluşturma süreci, yeniden şekillenmektedir. Endüstri 4.0 süreci için, akıllı üretim, endüstriyel üretim, entegre endüstri ifadeleri de kullanılmaktadır. Endüstri 4.0, mevcut durumda ürünlerin tasarlanması, üretilmesi, teslimi ve ödeme şeklini değiştirmek suretiyle endüstrinin bütününe etkileme potansiyeline sahip olduğu öngörülmektedir. Siber fiziksel sistemlerin kullanılması, nesnelere interneti ve büyük veriyi geliştirmenin sonucundan sürekli gelişen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Maresova vd., 2018, s.2).

Alman Telekomünikasyon Derneği BITKOM, Endüstri 4.0 kavramını açıklamak için 100'ün üzerinde farklı tanımlama yapıldığını tespit etmiştir (Moeuf vd., 2018, s.1118). Trappey vd. (2016) için Endüstri 4.0 kavramı; nesnelere interneti, büyük veri ve bulut bilişim gibi bilgi iletişim teknolojilerinin akıllı bir strateji ile birleştirilmesi neticesinde üretimin gerçekleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Schumacher vd. (2016)'ne göre endüstri 4.0 kavramı, internetin ve gömülü sistemlerin yeni bir çeşit akıllı ağ ve dinamik bir değer zinciri oluşturmak amacıyla insan faktörü, akıllı makineler, ürün hatları, fiziksel nesnelere ve üretim süreçlerini organizasyonel sınırlar boyunca bir bütün haline getirmekte kullanılan en son teknolojik gelişmeler şeklinde tanımlanmaktadır.

Endüstri 4.0'ın amacı, hem yüksek oranda verimlilik elde etmek hem de otomasyon seviyesini artırmaktır. Ayrıca Endüstri 4.0'ın temel özellikleri arasında dijitalleşme, üretimin özelleştirilmesi, insan makine etkileşimi bulunmaktadır. Bu özellikler internet teknolojisi ile ilişkisini ve Endüstri 4.0'ın bilgi yönetim süreci olduğunu göstermektedir (Lu, 2017, s.1).

Endüstri 4.0 yaklaşımı, CPS teknolojisi aracılığı ile dijital ve fiziksel dünyaların entegrasyonunun omurgasını oluşturmak suretiyle yeni bir üretim paradigması sunmaktadır. Bu üretim paradigmasını benimseyen ve kullanan şirketlerde üretkenlik ve verimlilik seviyelerinin yükselmesi kaçınılmaz olduğundan gelecek yıllarda şirketlerin karşılaşacakları endüstriyel gelişmelere uyum sağlamaları kolay olacaktır. Endüstri 4.0 süreci, iş modelleri, iş organizasyonları ve üretim teknolojisi ile ilgili paradigma kayması beraberinde bir dizi ekonomik ve sosyal fırsat sunan büyük bir potansiyeli barındırmaktadır (Pereira ve Romero, 2017, s.1207).

Geleneksel üretim yapan şirketlerin genellikle endüstri 4.0 teknolojilerinin kullanımıyla ilgili stratejik planlarının olmadığı söylenebilir. Almanya ve İsviçre gibi ülkeler endüstriyel alt yapının geliştirilmesindeki başarısı ile diğer ülkelere yol gösterici konumundadır. Endüstri 4.0'ı uygulamada olgunluk aşamasına ulaşmışlardır. Ancak bununla birlikte Endüstri 4.0'a geçiş sürecinde birçok üretici sadece kendi kuruluşları ile sınırlı olmayan tüm endüstrideki dönüşümle karşı karşıya kaldığı için zorluk çekmektedir. Az gelişmiş ülkelerde üretim, emek faktörüne dayalı yapıldığı için Endüstri 4.0 olgunluk düzeyi oldukça düşüktür. Bu durumda endüstrideki otomasyon yerine Endüstri 4.0 aşamasına geçebilmek için hükümetlerin endüstri çapında desteği ile mümkün olacağını uzmanlar vurgulamaktadır (Hughes vd., 2020, s.2).

Bütün bu gelişmelerin neticesinde Endüstri 4.0 olgusunun dünya ekonomisinde birçok değişimi ve dönüşümü beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu durumda teknolojik gelişmelerde fiziksel sermayenin yanı sıra beşeri sermayenin de önemli bir etkisinin olduğu kesindir. Beşeri sermayenin gelişmesi sayesinde inovasyon ve ar-ge faaliyetlerinin önemi giderek artmıştır. Değişen dünya ekonomisinde ülkelerin yüksek büyüme trendlerine ulaşmaları, ar-ge ve inovasyon faaliyetlerinde yakaladıkları ivmelere de bağlıdır (Kasa ve Arslan, 2020, s.1811). İnovasyon hem küresel büyümeyi hem de ülkelerin ekonomik büyümesini hızlandırmak suretiyle sürdürülebilir rekabet avantajı sağlar. Gelişmiş ekonomilerde inovasyon büyümeyi teşvik ederken, gelişmekte olan ülkelere ise ulusal

rekabet edebilirliklerini arttırmaktadır. İnovasyon, ülkelerin endüstriyel yapılarını sürekli olarak daha ileriye taşımalarını sağlayan ana faktördür (Anuşlu ve Fırat, 2020, s.49).

İktisadi olarak teknolojik gelişmeler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi arz ve talep açısından değerlendirmek mümkündür. Arz açısından değerlendirildiğinde, teknolojik gelişmeler verimliliği artırır. Verimliliğin artması üretimi yani arzı artırır. Talep açısından değerlendirildiğinde teknolojik gelişmeler, ürünlere yeni özellikler eklenmesini sağladığı için tüketicinin ilgisini çekmektedir. Böylece tüketici talebini belli doyum noktasına ulaşıncaya kadar artırır. Kısaca teknolojik gelişmeler, üretim süreçlerinin daha etkin kullanımını sağladığından dolayı üretimde verimliliğin artmasını tetikler. Emek ve sermaye ürünlere katma değer katarak ürünün değerini arttırmaktadır. Böylece teknolojik gelişmeler ekonomik büyümeyi olumlu etkilemiştir (Erden Özsoy ve Tosunoğlu, 2020, s.5; Doğru ve Meçik, 2018, s.1585).

Teknolojik gelişmelerin ekonomik büyümeyi arttıracığını Schumpeter yaratıcı yıkım teorisinde vurgulamıştır. Bu teoriye göre, teknolojik gelişmelere uyum sağlayamayan ve verimi azalan firmalar piyasadan çekilir. Teknolojik yeniliklere uyum sağlayan ve üretimde verimlilik artışı yakalayan yenilikçi firmalar piyasaya girer. Yenilikçi firmaların ekonomik büyümeyi arttıracığını varsaymıştır (Doğru ve Meçik, 2018, s.1586).

Romer (1986) ve Lucas (1988) çalışmalarında teknolojinin içsel olduğunu varsayarak ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkların nedenlerini teknolojik gelişmeler olduğunu açıklamışlardır. İçsel büyüme teorilerinin çıkış noktası firmaların ar-ge harcamaları neticesinde ortaya çıkarmış oldukları teknoloji ve yeniliklerdir (Özer ve Çifçi, 2015, s.1).

Ar-Ge harcamalarının ekonomiye etkisi incelendiğinde büyümeye katkı sağladığı görülmüştür. Şöyle ki ar-ge harcamaları yeni ürünlerin piyasaya çıkışı ve var olan ürünlere yeni özellikler eklenmesinde etkilidir. Yüksek teknolojik ürünlere olan dış talebin artması ihracatın artmasına yol açmaktadır. İhracatın artması ise ülkeye döviz girişini artırarak ekonomik büyümeye ve istihdamın artmasına sebep almaktadır. Ülkenin gelirinin artması yenilikçi ürünlerin desteklemesine ve farklı iş kollarının açılmasına katkı sağlamaktadır. Bu durumda yine istihdam artışı ve refah seviyesi yükselmektedir (Bulut ve Yenipazarlı, 2020, s.17).

Nitekim Asya ülkelerinin büyüme oranlarında görülen artışların ve dünya ekonomisinde söz sahibi olmalarının ardında yatan temel etken, ar-ge faaliyetlerine yaptıkları yatırımlardır. 2018 yılında Çin, ar-ge harcamalarına 370 milyar dolar yatırım yapmıştır. Ülkelerin ar-ge faaliyetlerine verdiği önem giderek artmaktadır (Kaya ve Abay, 2020, s.82).

Literatürün çoğunluğunda inovasyonun ekonomik büyüme ve sosyoekonomik etkisinin kesin olduğu görülmektedir. İnovasyonu, sosyal, kültürel ve teknolojik değişimlerin kaynağı olduğu ve buluşların ortaya çıkarılmasındaki en önemli etken olarak değerlendirilmektedir. İnovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki dünya genelinde önemini korumaktadır (Anuşlu ve Fırat, 2020, s.45).

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Endüstri 4.0'ın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi son yıllarda birçok farklı yöntem ve örneklem grubu üzerinde çeşitli ekonometrik yöntemlerle test edildiği görülmüştür. Bu ilişkinin ele alındığı çalışmalarda endüstri 4.0'ı temsilen ar-ge, ileri teknoloji ihracatı, patent başvuru sayısı, genişbant penetrasyonu ve beşerî sermaye gibi veriler kullanılmıştır.

Czernich vd. (2011), çalışmalarında 1996-2007 yılları arasında OECD ülkelerinde genişbant alt yapısındaki iyileştirmelerle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri ile analiz etmişlerdir.

Çalışmanın sonucunda genişbant penetrasyonundaki %10'luk bir artışın kişi başına GSYH'yı yüzde 0,9-1,5 puan artırdığı tespit edilmiştir.

Ng vd. (2013), 1998-2011 yılları arasında Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği'ndeki (ASEAN) 10 ülke için genişbant penetrasyonu ve ekonomik büyüme arasında arasındaki ilişkiyi havuzlanmış en küçük kareler yöntemi ve GGM dinamik panel veri modeli ile test etmişlerdir. Bu çalışmanın sonucunda sabit genişbant penetrasyonu ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özkan ve Yılmaz (2017), 1996-2015 yılları arasında 12 AB üyesi ülke ile Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payının ileri teknoloji ihracatının toplam mal ihracatı ve GSYH üzerindeki etkisini panel veri yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Ar-Ge harcamalarının yüksek teknoloji ürün ihracatını ve GSYH'yı arttırdığı tespit edilmiştir.

Özcan ve Özer (2017), 1995-2013 dönemi için seçili 23 OECD ülkesinin ar-ge harcamaları ve patent başvuru sayılarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu çalışmada Westerlund Panel Eşbütünleşme testi kullanılması sonucunda ar-ge harcamaları ve patent başvuru sayılarını ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldız (2017), 2005-2014 yılları arasında Türkiye ve BRICS ülkelerinde yüksek teknoloji ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri yöntemi ile tahmin etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda ileri teknoloji ihracatının artması Türkiye ve BRICS ülkelerinde ekonomik büyümeyi artırıcı etkisinin olduğu saptanmıştır. Bu sebeple seçili ülkeler sürdürülebilir ekonomik büyümeyi yakalamak için yüksek katma değerli üretime ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır.

Pradhan vd. (2018), 2001-2012 yılları arasında G-20 ülkelerindeki bilgi iletişim teknolojilerinin alt yapısındaki gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Sabit genişbant, işgücüne katılım oranı, tüketici fiyat endeksi GSYH'a verileri kullanılmıştır. Bu çalışmada bilgi iletişim teknolojisinin alt yapısındaki iyileştirmeler kişi başı GSYH'yı pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Kabaklarlı ve Atasoy (2019), genişbant altyapısı ile iletişimin maliyetlerinde azalma meydana gelmekte ve toplam faktör verimliliğinin artmasını sağlayarak GSYH'nın yükselmesine yol açmaktadır. Bu çalışmada 2001-2016 yılları arasındaki genişbant internet aboneliklerinin GSYH üzerindeki etkisi dinamik GMM modeli kullanılarak 57 ülke için analiz yapılmıştır. Seçili ülkeler için genişbant altyapısı ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde ilişki olduğu saptanmıştır. Ayra genişbant internet sayısında GSYH'yı artırdığı sonucuna varılmıştır.

Öztürk ve Alaşahan (2019), bu çalışmada endüstri devrimlerini oluşum sıralarına göre değerlendirmiştir. Özellikle Endüstri 4.0 devrimine yoğunlaştığı analizde Türkiye ve seçili ülke ekonomilerini Pedroni eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testini kullanmışlardır. Bu çalışmanın sonucunda Türkiye'nin Endüstri 4.0 kavramıyla bütünleşmesi ve seçili ülkelere göre lider konuma gelebilmesi için teknoloji ihracatını artırması ve yüksek teknoloji üretimini gerçekleştirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye'nin Endüstri 4.0 kavramıyla ilgili eğitim ve ar-ge faaliyetlerinin hız kazanmasının bu süreç yönetimi için önemli bir faktör olduğu belirtilmiştir.

Sarıdoğan (2019), 1998-2017 yılları arasında Türkiye ve AB ülkelerinin yüksek teknoloji ihracatı ile bilişim hizmetleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi LR, LM, F ve Hausman testleri ile analiz etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda hem yüksek teknoloji ihracatı hem de bilişim hizmetlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaya ve Abay (2020), 1996-2018 yılları arasında AB üyesi en büyük 10 ekonomi ve Türkiye'de ar-ge ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, sabit etkiler modeli, rassal etkiler modeli, GMM ve system GMM modellerini kullanarak analiz etmişlerdir. Bu çalışmanın sonucunda kamunun ar-ge harcamalarını artırması ekonomik büyümeyi arttıracığı tespit edilmiştir.

Kasa (2020), bu çalışmada Endüstri 4.0 süreciyle bütünleşmiş ve entegre olma noktasında gerekli çalışma ve stratejiler geliştirmiş yenilikçi ülkelerin gelişim aşamasını incelemiştir. 16 ülkenin Ar-Ge harcamaları, yüksek teknoloji ürün ihracatları, beşerî sermaye endeksi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve patent başvurularının kişi başına GSYH üzerine etkisi, sistem GMM modeli kullanarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda yüksek teknoloji ihracatı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kişi başına GSYH'a etkisinin pozitif olduğu tespit edilmiştir.

Kurniawati (2021), 2000-2018 yılları arasında yüksek ve orta gelirli 25 Asya ülkesindeki bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel eş bütünleşme testi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda yüksek gelirli Asya ülkelerinin yüksek internet penetrasyonundan pozitif ve ciddi oranda ekonomik gelişme sağladığı ve ayrıca orta gelirli Asya ülkelerinde ekonomik büyümeyi yüksek oranda arttıracığı tespit edilmiştir.

Tablo 1. Endüstri 4.0 ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Literatür Tablosu

Yazarlar	Çalışma Yapılan Ülke	Çalışma Dönemi	Çalışmada Kullanılan Değişkenler	Çalışmada Kullanılan Yöntem	Sonuç
Czernich vd. (2011)	Oecd	1996-2007	Genişbant İnternet, Gsyh,	Panel Veri	Genişbant penetrasyonundaki %10'luk bir artışın kişi başına GSYH'yı yüzde 0,9-1,5 puan artırdığı tespit edilmiştir
Ng vd. (2013)	Asean	1998-2011	Genişbant İnternet, Gsyh	Havuzlanmış Ekk, Gmm Dinamik Panel	İstatistikî olarak anlamlı pozitif etki
Özkan ve Yılmaz (2017)	Türkiye	1996-2015	Ar-Ge Harcamaları, Yüksek Teknoloji İhracatı, GSYH	Panel Veri	İstatistikî olarak anlamlı pozitif etki
Özcan ve Özer (2017)	23 OECD Ülkesi	1995-2013	Kişi Başına Düşen Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla, Ar-Ge Harcamaları, Patent Başvuru Sayısı	Westerlund Panel Eşbütünleşme	Uzun dönemde istatistikî olarak anlamlı ve pozitifdir. Buna karşın kısa dönem katsayıları pozitif fakat istatistikî olarak anlamlı değildir.

Yıldız (2017)	Brics Türkiye	2005-2014	Kişi Başı Gsyh, Brüt Sermaye, Yüksek Teknoloji İhracatı	Panel Sabit Etkiler, Panel Rassal Etkiler	İstatistiki olarak anlamlı pozitif etki
Pradhan vd. (2018)	G-20	2001-2012	Sabit Genişbant, İşgücüne Katılım Oranı, Tüketici Fiyat Endeksi, Kişi Başı Gsyh	Granger Nedensellik Testi	İstatistiki olarak anlamlı pozitif etki
Kabaklarlı ve Sencer (2019)	57 Ülke	2001-2016	Kişi Başı Gsyh, Genişbant İnternet, İşgücü, Ticaret, Nüfus	Dinamik Gmm Modeli	İstatistiki olarak anlamlı pozitif etki
Öztürk ve Alaşahan (2019)	Küresel İnovasyon Endeksindeki 10 Ülke	2011-2016	GSYH, Ar-Ge Harcaması, Patent Başvurusu, Yüksek Teknoloji İhracatı, Küresel İnovasyon Endeksi	Pedroni Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik	İstatistiki olarak anlamlı pozitif etki
Sarıdoğan (2019)	AB Ülkeleri, Türkiye	1998-2017	AR-Ge Harcamaları, GSYİH, Yüksek Teknoloji İhracatı, Bilişim Hizmetleri, Emek, Sermaye	LR, LM, F ve Hausman Testleri	Ekonomik büyümeyi anlamlı ve pozitif etkilemiştir.
Kaya ve Abay (2020)	AB Üyesi En Büyük 10 Ekonomi ve Türkiye	1996-2018	GSMH, Patent Başvurusu, Doğrudan Yabancı Yatırım, Araştırmacı Sayısı, Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı	Sabit Etkiler Modeli, Rassal Etkiler Modeli, GMM ve System GMM Modeli	Kamu Ar-Ge harcamalarının artması büyümeyi diğer değişkenlere oranla daha fazla artırmaktadır.
Kasa (2020)	Sistem GMM Modeli Kullanarak Seçilmiş 16 Ülke	1991-2018	Kişi Başı GSYH, Beşeri Sermaye Endeksi, Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı, Ar-Ge Harcamaları, Patent Başvuruları, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	Sistem GMM Modeli	İstatistiki olarak anlamlı pozitif etki
Kurniawati (2021)	Yüksek ve Orta Gelirli 25 Asya Ülkesi	2000-2018	Kişi Başı GSYH, Toplam İşgücü, İnternet Kullanımı, Sabit ve Mobil Telefon Aboneleri, Dış Ticaret, Doğrudan Yabancı Yatırım	Panel Eşbütünleşme Testi	Doğrudan Yabancı Yatırımlarla negatif ilişki, diğer değişkenlerle pozitif ilişki

3. AMPİRİK ANALİZ

3.1. Veri ve Model

Bu çalışmada dördüncü sanayi devriminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek amacıyla panel veri analizi yöntemleri kullanılmıştır. Analizde, G7 ülkelerine (Almanya, Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada) ait 1990-2019 yılları arası yıllık veriler kullanılmıştır. Analizde ekonomik büyümeyi temsilen gayri safi yurtiçi hasıla (GDP) bağımlı değişken olarak modele dahil edilmiştir. Endüstri 4.0'ı potansiyelini temsil etmek üzere Ar-Ge harcaması, patent başvuru sayısı, Bilgi iletişim teknolojileri ihracatı göstergeleri kullanılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan veriler; gayri safi yurtiçi hasıla ve ar-ge harcamaları OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) veri tabanından, patent başvuru sayısı WIPO (Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü) veri tabanından ve bilgi iletişim teknolojileri ihracatı ise Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiştir.

Çalışmada kullanılan model şu şekilde oluşturulmuştur:

$$gdp_{it} = \beta_{0i} + \beta_{1i}arge_{it} + \beta_{2i}pat_{it} + \beta_{3i}bithrct_{it} + \varepsilon_{it}$$

3.2. Yöntem

Çalışmada verilerin analizinde panel veri yöntemlerinden faydalanılmıştır. Panel veri analizinin avantajlarından biri kesit ve zaman boyutunun dikkate alınmasıyla veri kümesinin genişletilmiş olması hem bu genişletilen küme ile serbestlik derecesinin büyümesi hem de çoklu doğrusal bağlantı gibi bir sorunun ortadan kalkmasına yardımcı olmasıdır. Bu avantaj ekonometrik analiz sonuçlarının daha etkin ve anlamlı olmasını sağlamaktadır. Panel veri analizinde serilere uygulanan birim kök ve eşbütünleşme testlerinden önce uygulanacak testlerin belirlenmesi için yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testlerinin yapılması gerekmektedir. Analiz için ele alınan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunması analiz sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Bresusch ve Pagan, 1980).

Analize başlarken ilk olarak yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır. Aynı zamanda ülke eğim katsayılarının homojen olup olmaması da devam eden diğer analiz aşamalarında yapılacak olan testlerin doğru seçimi için gerekli olan bir testtir. Homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı testlerinden sonra analizin sonuçlarına göre uygun olan 2. Nesil birim kök testi Smith_Bootstrap testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre I(1) olan seriler için uygun eşbütünleşme testi yatay kesit bağımlılığını da dikkate alan Westerlund ve Edgerton (2007) LM (bootstrap) Testi ile sınanmıştır. Eşbütünleşmenin varlığı tespit edildikten sonra uzun dönem eş-bütünleşme katsayıları Pesaran'ın (2006) geliştirdiği CCE ve AMG yöntemiyle tahmin edilmiştir.

3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri

Yatay kesit bağımlılığı “cross-section dependency” testi (CD), Breusch ve Pagan'ın (1980) geliştirdiği LM (Lagrange Multiplier) testi ve Pesaran'ın (2004) geliştirdiği CD testleriyle test edilmiştir. Ülkelerin eğim katsayılarının homojen olup olmamasını belirleyen homjenlik testi olan Delta testi yapılmıştır. Homojenlik testi (HT), ülkelerin eğim katsayılarının yani ortaya çıkan bir değişimde ülkelerin etkilenmelerinin aynı seviyede veya farklı seviyede olup olmadığını test etmektedir (Pesaran ve Yamagata, 2008).

Tablo 2. Yatay kesit bağımlılığı ve Homojenlik testi sonuçları

Regresyon modeli:		
$gdp_{it} = \beta_{0i} + \beta_{1i}arge_{it} + \beta_{2i}pat_{it} + \beta_{3i}bithrct_{it} + \varepsilon_{it}$	İstatistik	Olasılık Değeri
Yatay kesit bağımlılığı testi:		
LM (BP,1980)	87.527***	0.000
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	10.265***	0.000
CD (Pesaran, 2004)	6.398***	0.000
LM_{adj} (PUY, 2008)	7.948***	0.000
Homojenlik testi:		
$\tilde{\Delta}$	4.748***	0.000
$\tilde{\Delta}_{adj}$	5.309***	0.000

Not: ***, **, * istatistiki olarak %1, %5 ve %10 anlam düzeyini göstermektedir

Tablo 2' de verilen sonuçlara bakıldığında yatay kesitin olmadığı test eden boş hipotez reddedilmektedir. Ayrıca eğim katsayılarının homojenliğini de delta testi ile test edilmiştir. Delta testi sonucuna göre eğim katsayılarının heterojen olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgularla birlikte çalışmada kullanılan serilerin birim kök ve eşbütünleşme analizleri yapılırken CD varsayımı altında ve heterojenliği dikkate alan daha tutarlı sonuçlar üreten ikinci nesil birim kök ve eş-bütünleşme analizlerinin kullanılması gerekmektedir.

3.4. Panel Birim Kök Testi

Modelin yatay kesit bağımlılığı içermesi, değişkenlerin durağanlığını araştırmak için ikinci nesil testlerin (yatay kesit bağımlılığını dikkate alarak) kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, değişkenlerin durağanlığını araştırmak için Smith vd. (2004) tarafından yatay kesit bağımlılığı dikkate alan birim kök testi uygulanmış ve Tablo 3.'de sunulmuştur. Smith et al. (2004) testi, IPS (2003) tarafından metodik olarak geliştirilen birim kök testine dayanmaktadır. Bu test yönteminde, yatay kesit bağımlılığının ortak faktörlerin ayrıştırılması yerine bootstrap yöntemiyle dikkate alındığı bir yaklaşımla ve bireysel ADF istatistiklerinin ortalaması alınarak t istatistikleri elde edilir.

Tablo 3. Smith et al. "bootstrap" Panel Birim Kök Testi Sonuçları

<i>Seviyede</i>		Sabitli		Sabitli ve Trendli	
		Statistic	Bootstrap p-value	Statistic	Bootstrap p-value
<i>gdp</i>	<i>t-bar</i>	0.924	1.000	-1.491	0.888
	<i>WS</i>	1.408	1.000	-1.999	0.623
<i>arge</i>	<i>t-bar</i>	-0.279	0.993	-2.391	0.261
	<i>WS</i>	-0.255	0.984	-2.083	0.618
<i>pat</i>	<i>t-bar</i>	-1.289	0.686	-1.451	0.962

	WS	-1.215	0.465	-1.797	0.873
<i>bithrct</i>	<i>t-bar</i>	-0.874	0.939	-3.157	0.007
	WS	-0.889	0.793	-2.467	0.214

Birinci Farkında

<u><i>gdp</i></u>	<i>t-bar</i>	-2.606	0.005***	-3.055	0.026**
	WS	-2.920	0.001	-3.353	0.007***
<u><i>arge</i></u>	<i>t-bar</i>	-2.612	0.000***	-2.523	0.163
	WS	-2.691	0.000	-2.884	0.022**
<u><i>pat</i></u>	<i>t-bar</i>	-2.802	0.002***	-3.008	0.011**
	WS	-2.942	0.000	-3.210	0.002***
<i>bithrct</i>	<i>t-bar</i>	-4.799	0.000***	-4.796	0.000***
	WS	-4.096	0.000	-4.474	0.000***

Not: ***, **, * istatistiki olarak %1, %5 ve %10 anlam düzeyini göstermektedir. Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları genelden özele (general-to-specific) yaklaşımı ile belirlenmiştir. Olasılık değerleri 5000 bootstrap dağılımından elde edilmiştir.

Tablo 3.'de verilen Smith et al. 2004 birim kök test sonuçlarına göre bağımsız değişkenler düzeyde birim kök içermektedir ve birinci farklar alındığında durağan hale gelmektedir. Panel birim kök testlerinden elde edilen bulgular, ikinci nesil panel eşbütünleşme testlerinin yatay kesit bağımlılığı ve değişkenlerin durağan dereceleri dikkate alınarak yapılması gerektiğini göstermektedir.

3.5. Panel Eşbütünleşme Testi

Ekonometrik modellemede değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığı eşbütünleşme testleri ile incelenebilir. Fakat bu testler yapılırken yine birim kök analizinde olduğu gibi heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan testlerin kullanılması gerekmektedir.

Bu nedenle, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığı, yatay kesit bağımlılığı dikkate alınarak Westerlund ve Edgerton (2007) tarafından geliştirilen LM Bootstrap eşbütünleşme testi ile araştırılacaktır. LM Bootstrap eşbütünleşme testinin önemli özelliği, küçük örneklerde güçlü sonuçlar vermesidir.

Tablo 4. LM Bootstrap Eşbütünleşme Test Sonucu

Test	Sabit			Sabit ve Trendli		
	İstatistik	Asymptotic p-value	Bootstrap p-value	İstatistik	Asymptotic p-value	Bootstrap p-value
LM bootstrap (Ho: cointegration)						
LM_N^+	4.234	0.000	0.759	6.113	0.000	0.532

Tablo 4.'de verilen lm-bootstrap eşbütünleşme testi sonucuna göre boş hipotez olan eşbütünleşmenin varlığı kabul edilmiş olup serilerin uzun dönem birlikte hareket ettikleri söylenebilir. Bu analizden sonra uzun dönem birlikte hareket eden serilerin katsayılarını tahmin etmek için uzun dönem tahmincileri kullanılmıştır.

3.6. Panel Eşbütünleşme Tahmincisi

Endüstri 4.0 ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahmini için yine yatay kesit bağımlılığını dikkate alan iki ayrı tahminci kullanılmıştır. Uzun dönemli ilişkilerin incelenmesinde kullanılan CCE ve AMG tahmincilerine dair çalışmamızda analiz edilen değişkenlerin tahmin sonuçları Tablo 5.'de verilmiştir.

Tablo 5. CCE ve AMG Tahminci Sonuçları

	arge		pat		bithrct	
	CCE	AMG	CCE	AMG	CCE	AMG
Panel Geneli	7.1519 *	2.415***	2.1652	1.230**	0.0001*	-6.161
	(0.073)	(0.000)	(0.688)	(0.034)	(0.070)	(0.580)
Almanya	1.340***	2.091***	1.659***	0.3078	0.0287	-7.761
	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.854)	(0.192)	(0.101)
ABD	1.628***	2.193***	1.336	6.525***	-0.001	-0.0003***
	(0.000)	(0.000)	(0.216)	(0.000)	(0.222)	(0.000)
İngiltere	-0.803	2.699***	7.694*	2.839***	8.401	0.0001**
	(0.908)	(0.000)	(0.010)	(0.000)	(0.851)	(0.016)
Fransa	13.071*	4.384***	-2.100	5.071*	-9.721**	-5.367
	(0.008)	(0.000)	(0.159)	(0.077)	(0.040)	(0.621)
İtalya	-12.217	16.231	13.124	16.752	6.121	0.007**
	(0.448)	(0.100)	(0.551)	(0.490)	(0.479)	(0.001)
Japonya	8.926***	1.251***	-1.400*	0.590	-0.0001	-0.0005***
	(0.000)	(0.000)	(0.083)	(0.491)	(0.202)	(0.002)
Kanada	8.117***	9.055*	-0.157	3.526	1.371	0.0001***
	(0.006)	(0.069)	(0.939)	(0.238)	(0.703)	(0.002)

Not: ***, **, * istatistikî olarak %1, %5 ve %10 anlam düzeyini göstermektedir.

Tablo 5.'de yer alan CCE ve AMG test sonuçları, endüstri 4.0'ın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre; arge harcamalarının Almanya, ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve Kanada'da ekonomik büyümeye pozitif etki gösterirken İtalya'da bu ilişki anlamlı sonuç vermemektedir. Panel geneli de arge harcamalarının etkisi hem AMG hem de CCE tahmincilerince pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Almanya, ABD ve Japonya'da arge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi %1 anlamlılık düzeyinde her iki tahmincede de pozitif olduğu görülmektedir. Patent sayısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Almanya, ABD ve İngiltere'de anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Bilgi iletişim teknolojileri ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise Almanya dışında diğer ülkelerde anlamlı çıkmış olup sadece ABD, Fransa ve Japonya'da negatif etki ettiği sonucu çıkmıştır.

CCE ve AMG testlerinin istatistiksel olarak anlamlı olan katsayıları yorumlandığında arge harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artış, ekonomik büyüme üzerinde Almanya'da yaklaşık

olarak %1.34, ABD'de %1.62, Japonya'da %8.92 artışa sebep olmaktadır. Patent sayısında meydana gelen %1'lik bir artışın Almanya'da ekonomik büyümede yaklaşık %1.66'lık bir artış yarattığı görülmektedir.

SONUÇ

Ülkeler, Endüstri 4.0 olgusunda öncü olmak için çaba harcamaktadırlar. Çünkü ülkeler küresel rekabet gücünü artırmak ve ekonomik güç olma yolunda, Endüstri 4.0 olgusunun bileşenlerinin ekonomiyi bir bütün olması gerektiğinin bilincindedir.

Endüstri 4.0, ilk kez Almanya tarafından dünyaya tanıtılmıştır. Almanya, Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada Endüstri 4.0 kavramının tüm endüstrilere yayılması için politikalar uygulamışlardır. Japonya bu kavramı daha ileriye taşıyıp toplum 5.0 vizyonunu oluşturmuştur. Tüm bu gelişmelerin ortaya çıkmasında ar-ge harcamalarındaki artışlar, patent sayıları ve bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması etkili olmuştur.

Bu çalışmada G7 ülkelerinde Endüstri 4.0'ın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi literatürde yapılan diğer teorik ve ampirik çalışmalar da göz önüne alınarak model oluşturulup test edilmiştir. Çalışmanın analiz sonuçları, teoride beklenen ve diğer çalışmalarda da çoğunlukla ileri sürülen (Kasa, 2020; Özcan ve Özer, 2017; Sarıdoğan, 2019; Yıldız, 2017) pozitif bir ilişki şeklinde bulunmuştur.

Arge harcamalarının ve patent başvuru sayısının ekonomik büyümeye etkisi İtalya dışında diğer tüm G7 ülkelerinde pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Bilgi iletişim teknolojileri ihracatının ekonomik büyümeye etkisi ise Almanya dışında diğer ülkeler anlamlı fakat ABD, Fransa ve Japonya'da negatif etki ettiği görülmektedir. Ülkelerin uyguladıkları politikalar sonucunda arge harcamaları, patent sayıları ve bilgi iletişim teknolojileri ihracatının büyüme üzerindeki etkisi değişmiştir. Bu durumda ülkelerin uygun politikaları zamanında devreye koyması, Endüstri 4.0 avantajını yakalayıp küresel rekabet ortamında güç kazanmak için belirleyici rol oynadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Bresusch T. S., & Pagan, Adrian R. (1980), The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification In Econometrics, *Review of Economic Studies*, 47 (1), 239-253.
- Bulut, E., & Yenipazarlı, A. (2020). Endüstri 4.0 ve Teknolojinin İstihdam Üzerindeki Etkisi, Panel Veri Analizi. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 7(2), 15-35.
- Czernich, N., Falck, O., Kretschmer, T., & Woessmann, L. (2011). Broadband İnfrastructure and Economic Growth. *The Economic Journal*, 121(552), 505-532.
- Doğru, B. & Meçik, O. (2018). Türkiye'de Endüstri 4.0'ın İşgücü Piyasasına Etkileri: Firma Beklentileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı*, 1581-1606.
- Doğruel Anuşlu, M. & Fırat, S. Ü. (2020). Ülkelerin Endüstri 4.0 Seviyesinin Sürdürülebilir Kalkınma Düzeylerine Etkisinin Analizi. *Endüstri Mühendisliği, I.EİM Kongresi*, 44-58.
- Erden Özsoy, C. & Tosunoğlu, B. (2020). Endüstri 4.0 ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İstihdamın Geleceği. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (4), 1-17.
- Hughes, L., Dwivedi, Y. K., Rana, N. P., Williams, M. D., & Raghavan, V. (2020). Perspectives On the Future of Manufacturing Within The Industry 4.0 Era. *Production Planning & Control*, 1-21.

- Kabaklarlı, E. & Atasoy, BS (2019, Kasım). Geniş Bant Altyapısı Ve Ekonomik Büyüme: Seçilen Ülkeler İçin Panel Veri Yaklaşımı. In *DIEM: Dubrovnik Uluslararası Ekonomik Toplantısı* 4(1), 105-114. Sveučilište u Dubrovniku.
- Kasa, H. & Arslan, G. (2020). Endüstri 4.0 Kapsamında Teorik Bir Analiz: Türkiye Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (76), 1810-1826. DOI: 10.17755/esosder.665849.
- Kasa, H. (2020). Endüstri 4.0'ın Ekonomik Büyümeye Etkisi: Yenilikçi Ekonomilere Yönelik Ampirik bir Analiz. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (Özel Sayı), 305-312.
- Kaya, İ. & Abay, M. (2020). Türkiye ile Avrupa Birliği Üyesi 10 Ekonominin Arge-Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 81-95.
- Kurniawati, M.A. (2021), Analysis of The Impact of Information Communication Technology On Economic Growth: Empirical Evidence From Asian Countries, *Journal of Asian Business and Economic Studies*. <https://doi.org/10.1108/JABES-07-2020-0082>
- Lu, Y. (2017). Industry 4.0: A Survey on Technologies, Applications and Open Research Issues. *Journal of industrial information integration*, 6, 1-10.
- Maresova, P., Soukal, I., Svobodova, L., Hedvicakova, M., Javanmardi, E., Selamat, A., & Krejcar, O. (2018). Consequences Of Industry 4.0 In Business and Economics. *Economies*, 6(3), 46.
- Moeuf, A., Pellerin, R., Lamouri, S., Tamayo-Giraldo, S., & Barbaray, R. (2018). The Industrial Management of Smes in The Era of Industry 4.0. *International Journal of Production Research*, 56(3), 1118-1136.
- Ng, T. H., Lye, C. T., & Lim, Y. S. (2013). Broadband Penetration and Economic Growth İn ASEAN Countries: A Generalized Method of Moments Approach. *Applied Economics Letters*, 20(9), 857-862.
- OECD (2022), Gross domestic product (GDP) (indicator). doi: 10.1787/dc2f7aec-en (Accessed on 15 March 2022)
- OECD (2022), Gross domestic spending on R&D (indicator). doi: 10.1787/d8b068b4-en (Accessed on 15 March 2022)
- Özcan, S. E., & Özer, P. (2017). Ar-Ge Harcamaları ve Patent Başvuru Sayısının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 15-28.
- Özer, M. & Çiftçi, N. (2015). Ar-Ge Harcamaları ve İhracat İlişkisi: Oecd Ülkeleri Panel Veri Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 1-9
- Özkan, G., & Yılmaz, H. (2017). Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı ve Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkileri: 12 Ab Ülkesi ve Türkiye İçin Uygulama (1996-2015). *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi*, 12(1), 1-12.
- Öztürk, S. & Alaşahan, Y. (2019). Türkiye Endüstri 4.0 Uygulamalarının Değerlendirmesi: Panel Veri Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (61), 1-18.
- Pereira, A. C., & Romero, F. (2017). A Review of The Meanings and The Implications of The Industry 4.0 Concept. *Procedia Manufacturing*, 13, 1206-1214.
- Pesaran, Hashem M. & Yamagata, Takashi (2008), Testing Slope Homogeneity in Large Panels, *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- Pesaran, Hashem M. (2004), General Diagnostic Test for Cross Section Dependence In Panels, IZA Discussion Paper 1240. Institute for the Study of Labor.
- Pesaran, Hashem M.. (2006), Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure, *Econometrica*.74, 967-1012.

- Pradhan, R. P., Mallik, G., & Bagchi, T. P. (2018). Information Communication Technology (ICT) Infrastructure And Economic Growth: A Causality Evinced by Cross-Country Panel Data. *IIMB Management Review*, 30(1), 91-103.
- Sarıdoğan, H. Ö. (2019). Yüksek Teknoloji İhracatı, Bilişim Hizmetleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve AB Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 19-30.
- Schumacher, A., Erol, S., & Sihn, W. (2016). A Maturity Model for Assessing Industry 4.0 Readiness and Maturity of Manufacturing Enterprises. *Procedia Cirp*, 52, 161-166.
- Smith, L. Vanessa, Leybourne, Stephen, Kim Tae-Hwan ve Newbold, Paul (2004), More Powerful Panel Data Unit Root Tests with An Application To Mean Reversion In Real Exchange Rates, *Journal of Applied Econometrics*, 19, 147-70.
- Trappey, A. J., Trappey, C. V., Govindarajan, U. H., Chuang, A. C., & Sun, J. J. (2017). A Review of Essential Standards and Patent Landscapes for The Internet of Things: A Key Enabler for Industry 4.0. *Advanced Engineering Informatics*, 33, 208-229.
- Westerlund, Joakim ve Edgerton, David L. (2007), A Panel Bootstrap Cointegration Test, *Economics Letters*, 97, 185-90.
- WIPO (2021), Statistics Database. <https://www3.wipo.int/ipstats/index.htm?tab=patent>.
- World Bank (2022), World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>.
- Yıldız, Ü. (2017). BRICS Ülkeleri ve Türkiye’de Yüksek Teknoloji İhracatı ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Panel Veri Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 26-34.

Extended Abstract

The fourth industrial revolution (Industry 4.0) is now affecting the entire industry, including the design, manufacture, marketing and payment method of products. Industry 4.0 phenomenon accelerates the digitization of the manufacturing industry. Thus, high value-added products are produced in high quantities at minimum cost. In addition, Industry 4.0 also affects workforce, infrastructure, innovation skills and macroeconomic indicators. This situation leads to radical changes in all countries. Countries prefer digitalization in order to provide global competitiveness and not to fall behind in production compared to other countries. As a matter of fact, the pace of economic development of countries that cannot follow innovations will slow down. For all these reasons, countries are developing various strategies to integrate the Industry 4.0 phenomenon with the economic actors of the country.

In addition, the concept of Industry 4.0 includes many innovations. For example, smart factories, 3D printers, simulation, big data, cloud computing, cyber security, internet of things, horizontal/vertical integration. Cyber-physical systems are one of the drivers of Industry 4.0 phenomenon as they help connect the real and virtual worlds. In smart factories established with cyber physical systems, low cost, high quality and many customized products can be produced. Big data can be expressed as accessing a large number of different data that current information systems cannot process. Businesses and institutions using big data try to maximize profits by predicting the future demands of consumers. Cloud computing is an internet-based data storage system. In particular, it allows computers to store large data without the need for additional hardware and software. With the 3D printer, the products are designed in a short time as desired, the demands of the consumers are met and the cost is reduced since the products with less assembly need are produced. In addition, it uses the material used in the production phase efficiently and even re-includes the waste material in production. With the simulation software, an analysis can be made about the working status of an assembly line that is in the design process, and the necessary precautions can be taken by detecting the malfunctions that may occur. Thus, there will be no loss of time as errors that may arise in the physically installed assembly system are prevented. Horizontal integration is the merger of different businesses with the same customer profiles. Vertical integration is expressed as the merging of businesses in different sub-sectors in the same market. As a result of the merger of horizontal and vertical integration, production is carried out in a customized production, efficiency in resource use and a flexible structure.

Countries are making an effort to be a pioneer in this newly formed Industry 4.0 phenomenon by benefiting from all these developments. Because countries are aware that the components of the Industry 4.0 phenomenon should be a whole with the economy in order to increase their global competitiveness and become an economic power. For this reason, the aim of the study is to examine the effect of Industry 4.0 potentials of selected countries on economic growth between 1990-2019. When the literature is examined, it is seen that the econometric analysis part is missing because it has been determined that most of the studies on Industry 4.0 are done conceptually. This study is important in order to fill the gap in the literature.

Data and Method

This study investigates the effect of Industry 4.0 potential on economic growth in G7 countries (Germany, America, France, England, Italy, Japan, Canada). For this purpose, in our study, Gross domestic product representing economic growth and R&D expenditures, total number of patent applications, information communication technologies export indicators were used to represent Industry 4.0 development.

Relationships between variables were investigated using annual data for the period 1990-2019 for the G7 countries. In the globalization process, it is quite possible that the economies of the countries will be affected by each other or that a change in one of the countries will affect the others. Cross-section dependency in the literature in transferring this phenomenon to econometric methods dependency" (CD) tests are used. Cross-section dependency test (CD) was investigated with LM test developed by Bresusch and Pagan (1980) or CD tests developed by Pesaran (2004, 2008). As a result of the test, the cross-section dependence between the variables and in the model was reached. According to these results, an economic shock that occurs in one of the countries in the periods discussed affects other countries, or an economic imbalance that occurs in other countries also affects a single country. It is also very important whether the coefficients for each country are homogeneous in the analysis. The homogeneity test (HT) tests whether other countries are affected at the same or different levels by the change in one of the cross-sections. In the study, homogeneity (HT, ((Slope) developed by Pesaran and Yagamata (2008) Homogeneity Test) or Delta test)) test was used. The HT test results show that the said interaction is heterogeneous, that is, the emerging economic shocks affect each country at different levels. However, in the next step, in order to investigate whether the series included in the study are stationary or not, the panel unit root test developed by Smith et al., (2004) which is valid in the case of $T > N$ and takes into account the cross-section dependency, was used, and other unit root tests were used with SADF and KPSS. has also been tested. According to the test results, it was determined that the variables were stationary at their first difference (I(1)). The cointegration test developed by Westerlund and Edgerton (2007), which considers the cross-section dependency and assumes that the slope

coefficients are heterogeneous, was used to understand whether the series that are stationary at I(1) level move together in the long run. The critical values of this test are based on the bootstrap approach. The results of the test show that the series move together in the long run. In the study, three different estimation methods were used to determine the long-term relationship between the variables. These methods, Mean Group (Mean Goup (MG)), Joint Related Effects (Common Correlated Effects (CCE)) and Extended Average Group Estimator (Augmented mean Group (AMG)) methods.

Analysis Findings

CCE and AMG test results show the effects of industry 4.0 on economic growth. According to the analysis results; While R& D expenditures have a positive effect on economic growth in Germany, USA, England, France, Japan and Canada, this relationship does not yield significant results in Italy. The effect of R& D expenditures across the panel was found to be positive and significant by both AMG and CCE estimators. It is seen that the effect of R& D expenditures on economic growth in Germany, USA and Japan is positive in both estimators at the 1% significance level. The effect of the number of patents on economic growth was significant and positive in Germany, USA and England. The effect of information and communication technologies exports on economic growth was significant in countries other than Germany, and it was concluded that it had a negative effect only in the USA, France and Japan.

the statistically significant coefficients of the CCE and AMG tests are interpreted, a 1 % increase in R& D expenditures causes an increase of approximately 1.34% in Germany, 1.62% in the USA, and 8.92% in Japan on economic growth. It is seen that a 1 % increase in the number of patents creates an increase of 01.66 % in economic growth in Germany.

Conclusion

Countries are making an effort to be a pioneer in the Industry 4.0 phenomenon. Because countries are aware that the components of the Industry 4.0 phenomenon should be a whole with the economy in order to increase their global competitiveness and become an economic power.

Industry 4.0 was introduced to the world for the first time by Germany. Germany, America, France, England, Italy and Canada have implemented policies to spread the concept of Industry 4.0 to all industries. Japan has taken this concept further and created the vision of society 5.0. In the emergence of all these developments, the increase in R& D expenditures, the number of patents and the spread of information and communication technologies.

R&D expenditures and number of patent applications on economic growth is positive and significant in all G7 countries except Italy. The effect of ICT exports on economic growth is significant in other countries except Germany, but it has a negative effect in the USA, France and Japan. As a result of the policies implemented by the countries, the effect of R& D expenditures, number of patents and information and communication technologies exports on growth has changed. In this case, the timely implementation of appropriate policies by countries shows that it plays a decisive role in gaining strength in the global competitive environment by catching the advantage of Industry 4.0.

Türkiye'deki Afgan Göçmenlerin Girişimcilik Sürecinde Sosyal Sermayenin Etkisi: İstanbul ve Konya Örneği Üzerine Nitel Bir Araştırma

Mustafa Atilla ARICIOĞLU¹ Rana AFKARI²

¹ Prof.Dr., Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü, Konya
maaricioglu@gmail.com

² Yüksek lisans mezunu, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Konya
ranaafkari52@gmail.com

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 19.02.2023 Kabul: 18.05.2023 Yayın: 30.06.2023	Son yıllarda teknolojinin gelişmesine ve küreselleşmenin artmasına bağlı olarak göç, göçmen girişimci ve sosyal sermaye gibi kavramların özellikle ekonomi ve sosyoloji alanındaki çalışmalarda önemli bir araştırma konusu olarak görülmektedir. Uluslararası literatürde göçmen girişimci ve göçmen girişimci ile bağlantılı olan sosyal sermaye kavramı incelenmiştir. Ayrıca, tezin konusu olan Afgan göçmen girişimciler ile ilgili Türkiye'de ve dünya genelinde çok az çalışma bulunmaktadır. Bu kapsamda yıllardır iç savaş, Taliban baskısı, ırksal çatışma, ekonomik ve siyasi sıkıntılardan dolayı Türkiye'ye gelen göçmen girişimcilik faaliyetlerinin oluşumları ve oluşum sürecinde sosyal sermayeye etkisi üzerine çalışması, analiz edilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Mülteci Girişimci, Afgan Mülteci Girişimci, Sosyal Sermaye, Sosyal Ağ, Konya, İstanbul	Bu çalışmanın amacına ulaşmak için Konya ve İstanbul'da yerleşen göçmen girişimciler ile yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Yapılan mülakatlar, 7 göçmen girişimci ile yüz yüze gerçekleşirken 8 girişimci ile uzaktan online olarak gerçekleşmiştir. Bu iki şehirde bulunan Afgan girişimcilerden elde edilen bulgulara göre Afgan girişimcilerin ihtiyaç temelli girişimci olduğu, girişim kararının alınması bakımından sosyal sermayenin büyük önem taşıdığı, çevresine, kendi toplumunun yapısına, yörelerine güvenerek girişimde bulunmaları ve girişim sonrası hem Afganlar hem de Türkler tarafından benimsendiği sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak, girişimcilerin toplum tarafından saygıları artmıştır ve güvenilir kişi olarak bilinmişlerdir.
JEL Kodları: F22, L26, O10	

The Effect of Social Capital on the Entrepreneurship Process of Afghan Immigrants in Turkey: A Qualitative Study on the Case of Istanbul and Konya

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 19.02.2023 Accepted: 18.05.2023 Published: 30.06.2023	In recent years, cause of technology development and globalization, the concepts of immigrants, immigration, immigrant entrepreneur, social capital are important research topics especially in the fields of economics and sociology. In the international literature, the concepts of immigrant entrepreneur and the social capital associated with the entrepreneurs has not been studied much. Moreover, there is very little information about Afghan immigrant entrepreneurs, which is the subject of the thesis in Turkey and around the world. It's been many years that immigrant entrepreneur coming to Turkey due to the civil war, Taliban pressure, racial conflicts, and other political and economic difficulties. Analyzing their works, the effect of their entrepreneurship activities on social capital are the main objectives of this study.
Keywords: Refugee Entrepreneur, Afghan Refugee Entrepreneur, Social Capital, Social Network, Konya, Istanbul)	In order to achieve the purpose of this study, qualitative research was conducted with immigrant entrepreneurs in Konya and Istanbul. While the interviews were conducted face-to-face with 7 immigrant entrepreneurs, they were conducted remotely with 8 entrepreneurs online.
Jel Codes: F22, L26, O10	According to the information obtained from Afghan entrepreneurs in these two cities, It was a need-based entrepreneurship. In terms of taking the entrepreneurial decision, the structure of the society where the social capital has held a crucial role, the entrepreneurs environment, the structure of their society and by relying on their own customs and values they decided to be entrepreneurs and they were welcomed and embraced by both Turks and Afghan communities. In addition, these entrepreneurs are respected by society and became known as trustable and reliable people.

Atf/Citation: Arıcıoğlu, M. A. ve Afkari, R. (2023). Türkiye'deki Afgan Göçmenlerin Girişimcilik Sürecinde Sosyal Sermayenin Etkisi: İstanbul ve Konya Örneği Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(1): 17-44.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Göç, bireysel veya toplu olarak farklı nedenlerle gerçekleştirilen bir vazgeçme, arayış eylemidir. İnsanın varoluşuyla beraber başlayan göç süreci, kimi zaman insanların başka insanları ötekileştirmesiyle birlikte ortaya çıkarken kimi zaman da insanın kendi varlığına ilişkin ontolojik gerekçe ile açıklanmaktadır.

Gereğesi her ne olursa olsun göçün süreci ve sonucu insan/insanlar için çok önemli bir kırılma noktası olarak görülmektedir. Çünkü vazgeçilen sadece bir mekân, hayat biçimi ya da birliklilikler değil insanın kendisidir. Yeniden varolmaya ilişkin gösterilen çaba olarak göç, insani bir haldir. İşleyişi iyiyi ve kötüyü birlikte barındırmaktadır. Kimi zaman da bir yaşayış biçimi olarak alışkanlık da yaratır.

Farklı disiplinlerin kesişim alanlarından birisi olan göç; ekonomik, ekolojik, siyasi, kültürel, ticari ve benzeri birçok büyük başlık ve bu başlıklar içerisinde yer alan işsizlik, istihdam, kuraklık, sıcaklık sapsmaları, darbeler, terör, otokratik rejimler, soydaş bütünleşmesi, anavatana dönüşleri gibi çok sayıda gerekçe ile açıklanmaktadır. Bu gerekçelerle birlikte göç edenler kadar göç alanlar da inceleme alanı haline gelmektedir. Göç ile birlikte istemli/istemli yeni yaşam alanları olarak tanımlanan göç alan ülkeler tartışma ve inceleme alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Statüsü ne olursa olsun göçmenler, öncelikli olarak temel yaşam ihtiyaçlarını gidermek, sonrasında ise sahip olunan beceriler ile yaşamı sürdürme gayretini ortaya koymaktadır. Göçmenler için çalışmak ilk önerme olmakla birlikte sahip oldukları beceriler, yaşanan zorluklar ve sahip oldukları sermayeleri girişimci olma gayretini teşvik etmektedir.

Türkiye tarihsel ve coğrafi bağlamda göç konusunda önemli bir tecrübeye, hafızaya sahiptir. Cumhuriyet döneminde çalışmak için 1960'lı yıllarla Avrupa'ya doğru yaşanan göç kitlesel anlamda yaşanan en önemli göç hareketi olarak dikkat çeker. Türkiye'ye yönelik olan göç ise farklı dönemlerde ve başta sınır komşuları olmak üzere farklı ülkelerden yaşanmaktadır. Özellikle Bulgaristan, Irak, Suriye gibi ülkelerdeki etnik ayrımcılık ve savaş ciddi bir göç hareketine neden olmuştur. Bunun yanı sıra sınır ötesinde Afganistan'da yaşanan siyasi gelişmeler ile Pakistan ve Afrika bölgesinden gelen göçmenler Türkiye'yi Avrupa ve Kuzey Amerika'ya geçiş için bir sıçrama rampası olarak görmektedir.

Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeli'nin 2022 yıl sonu itibariye 3 milyon 500 bin ile başı çektiği (<https://multeciler.org.tr/>) kayıt altındaki göçmenlerin ikinci sırasında ise Afganlar kayıtlı olan 300 bin kişi (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58342885>) ile dikkat çekmektedir.

Ele alınan çalışmada da Türkiye'ye göç etmiş Afgan mültecilerin göç hareketi sonunda nasıl girişimci oldukları ve girişimcilik sürecinde etkili olan sosyal sermaye ağlarının belirleyiciliği ele alınmaya çalışılmıştır.

1. GÖÇMENLİK VE MÜLTECİLİK BAĞLAMINDA SOSYAL SERMAYE

Göç özellikle de sınır ötesi göç, disiplinler arası bir yaklaşımla ve belirli akademik alanlarda araştırmalarda kullanılan kavramsal çerçeve, epistemolojik varsayımlar ve açıklayıcı stratejiler ile anlaşılabilir bir olgudur. Antropoloji, sosyoloji, tarih ve siyaset bilimi alanlarındaki çalışmalar, göç ve ulusötesi üzerine yapılan araştırmaların temelini oluşturan "neyin nasıl bilinebileceğine" ilişkin varsayımlar üzerinden bir tartışma yaratır (Morawska, 2003), Tartışmaların odağından sadece göçün varlığı değil göçü yaşayan birey/bireylerin göç sonrasındaki "herşeyi" bulunmaktadır. Göçmenin sosyal yaşamı, bağlantıları, tutumları, alışkanlıkları ve yeni yaşam alanında bunların nasıl karşılandığı da tartışmanın konuları arasındadır. Ayrıca uyum ya da uyumsuzlukla ilgili sorunlar da bu bağlamın önemli parçalarıdır (Deaux, 2006). İstekli ya da isteksiz bir biçimde bulunan mekândan farklı bir mekâna doğru yerleşik yaşam amacıyla yaşanan ülke içi ya da ulus ötesi hareketliliğe göç, sürecin aktörüne göçmen adını vermek mümkündür. Ancak her iki kavram için de araştırmacılar ve kurum/kuruluşlar gerekçeler, süreç ve sonuçları itibariyle farklı yaklaşımlar ve açıklamalar geliştirmişlerdir (https://www.unhcr.org/cy/wpcontent/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf).

Birleşmiş Milletler, göçmen için "kendi ülkesinin dışında en az bir yıldan fazla yaşayan kişi" tanımını tercih ederken (<https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/goc>), OECD için göç; " insanların kendi

ülkelerine kıyasla daha zengin (ama mutlaka “zengin” olması gerekmeyen) ülkelere taşınmasının hikâyesidir.” (Patrick ve Julia, 2017).

Bu bağlamda göçün nasıl ele alınması gerektiği farklı kuramsal çerçevelerde tartışılmaktadır. Erken dönem ortaya çıkmış kuramlarının yanı sıra çağdaş kuramlar da farklı ayrıntılar ve analizlerle, insanlık tarihi üzerinden göçün gerekçelerini ve sonuçlarını ele almaya çalışmaktadır. Özellikle çağdaş kuramlar içerisinde yer alan farklı yaklaşımlar, yeni dönem göç hareketlerini sadece gerekçeleri ile değil göç sonrasındaki sürecin nasıl yönetilmesi gerektiğini ve aynı zamanda sürecin nasıl irdelenmesi gerektiğini incelemiştir (Özcan, 2011). Bu yaklaşım göç edenlerin göç etikleri ülkelerde yeni bir yaşam için nasıl bir ilişki ağı kurduklarını yani mülteci olmak ve kalıcılık sürecinin incelenmesi gerektiğini öğretir.

Mültecilik Uluslararası Göç Örgütü’ne göre mülteci; “ırkı, dini, uyrukluğu, belli bir sosyal gruba mensubiyeti ve düşünceleri yüzünden zulüm göreceklelerinden korkarak, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve korumasından yararlanamayan ya da bu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen kişidir” (IOM, 200). Mülteci kavramı için, “Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi” 1951 ve 1967 düzenlemeleri esas alınmakta, sığınılan yani iltica edilen ülkenin pozisyonu önem kazanmaktadır (<https://reporting.unhcr.org/globalreport2021/pdf>). Mültecilerin göç alan ülkede yaşam taleplerinin ortaya çıkması aynı zamanda yaşamlarını sürdürmek için ne yapacaklarını ve nasıl yapacaklarını da gündeme getirir.

Ulusal ve uluslararası alandaki yasal çerçevelerin bağlayıcılığının ötesinde göçe ilişkin fiili süreç, aslında bir ağbağ ilişkileri ile eylem biçimi üzerinden açıklanabilir.

Ağbağ ilişkilerinin ve sosyal sermayenin bu çerçevede değerlendirilmesi, göç sürecindeki bağlantıların ne denli etkili olduğu ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Ağ teorisi, mülteciler arasındaki ilişkiler ağını ve oluşturulan ağın insanların yaşamsal değere sahip tercihlerini, davranışlarını ve hayatını nasıl etkilediğini sosyal sermaye üzerinden ele almaya çalışmıştır (Bankston , 2001)

Sosyal bilimler alanında ilk kez Amerikalı reformist L.J. Hanifan tarafından kullanılan sosyal sermaye; yerel bir toplumun üyeleri arasında paylaşılan güven ve iş birliği alışkanlıklarını ya da kısaca insanlar arasındaki ilişkiler ağının oluşumu ile açıklanır (Baas,1997:35). Sosyal sermaye (Field 2008) ne bildiğini değil kimi tanıdığını, (Coleman 1988) sosyal ağların çalışma biçimini ve (Woolcock 2001) bu çalışma biçiminin kimlerle-nasıl olacağını açıklamaktadır/tartışmaktadır. Sosyal sermayenin güven anlamına geldiği konusunda Bourdieu (1986) ile Fukuyama (2006) uzlaşırken, Fukuyama güvenin aslında sınıfsal oluşumlar için gerekliliğini, Bourdieu ise bunun herkes için ve karşılıklılık üzerine kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Tabii ki literatür için Putnam’ın (1993) işbirlikçiliğin temeli olarak işaret ettiği sosyal sermayenin aslında bağ olduğu ve bunun kalkınma-büyüme için başat rol oynadığı, Lin Nan (1999) ağın sadece yüz yüze değil sanal olabileceğini ve çevrim içi ilişkilerde bunun önem kazandığını anlatmaktadır. Ağın zayıf ya da güçlü olmasındaki çıkarım için Coleman’ın “kapalı ağlar” anlayışı mı yoksa Granovetter’ın “zayıf ağlar” anlayışının mı daha çok fayda sağladığıdır (Abay Alyüz, 2018;21).

Bütün bu betimlemeler aynı zamanda göçmenlerin yaşam sürdürülebilirliği için de açıklayıcı bir bağ kurulmasına katkı sağlamaktadır. Örneğin, bağlayıcı sosyal sermaye genellikle homojen ve aynı değer yargılarını paylaşan gruplar arasında görülürken diğer taraftan sadece iki kişi arasında da görülebilir. Fakat bu kişiler aynı topluluğun üyesi olmak zorundadır (Dolfsma ve Dannreuther, 2003). Köprü kuran sosyal sermaye ise, daha geniş ağları temsil eder. Özellikle sivil toplum üzerinden kurulan çok yönlü ve çeşitli ağ ilişkileri ile ağ bağlantılarını zenginleştirir. Birleştirici sosyal sermaye kopuk ve zayıf ilişkiler üzerinden tanımlanır, yurttaşlar ile merkezi ve yerel yönetim kurumları arasındaki algı ve ağ üzerinden anlatılır. Özel bir güven üzerinden ele alınan birleştirici sosyal sermaye, bireyler ve kamu birey arasındaki güven üzerinden ölçülür (Cersosimo ve Nistico, 2021).

Yani göç ağları, göç kavramını göçmen ve göçmenlik ilişkileri açısından inceleme fırsatı tanımaktadır. İlişkiler ağı, göçmenler arasındaki dostluk, akrabalık, irksal bağları ifade etmektedir. Bu tür ağlar, göçmenler arasındaki yardımlaşma ve bir çeşit sosyal sermayedir. Bu ağlar, göç sürecindeki risk ve maliyetleri azaltmakta, zamanla bir göç zincirinin oluşmasına sebep olmaktadır . Kurulan ilişkiler

ve bağlar göçmenler açısından bir veri kaynağı olup göç etmek isteyen göçmenlere bilgi ile yardımda bulunmaktadır. Sosyal ağ, aile veya aynı ırktan olanların ekonomik ve sosyal alanda etkileşimde bulunmasına sebep olmaktadır. Bu ilişkiler göçmenlerin göçmenlik sürecinin başlatılmasından başlayıp ülkeye nasıl giriş yapmaları, gideceği ülkenin yasaları, iş bulma, kayıt yaptıрма gibi konularda destek sağlamaktadır. Ayrıca bu ağlar sayesinde göçmenler zamanla kendi içerisinde topluluk oluşturmaktadır. Dolayısıyla kendi kültürüne ait dükkanlar, restoranlar, dernekler kurarak kültürüne ve topluluğuna sahip çıkmaya çalışmaktadır. Yaşanılan çeşitli zorluklar ve riskler sosyal ağını tanımlayan akrabalık ile dostluk sayısını arttırmakta ve uluslararası göçün sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Göç eden kişi hedef ülkedeki sahip olduğu çevresiyle zorlukları aşmakta ve göçmen olarak hedef ülkede yaşama koşullarına alışmaktadır. Sonuç olarak sosyal ağı uluslararası göç hareketini arttırarak devamlılığını sağlamaktadır (Rasooly,2020). Aile veya akraba ilişkisine dayanan ağlar göç eden kişiye iş bulma, kişisel sorunların çözümü, idari işlemlerin tamamlanması gibi konularda yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla sosyal ağlar göçmenler ve aileler bakımından göç sürecinin daha güvenilir olmasına sebep olmaktadır (Castles ve diğ., 2008). Göçmenler, hedef ülkede yaşadığı süre içerisinde kendi kültüründeki alışkanlıklarını devam ettirmekte ve aynı ülkeden, ırktan olanlar topluluk teşkil ederek kendi kültürlerine göre dükkân, manav, restoranlar açmaktadırlar. Ayrıca mescit, dernek, öğrenci derneği, yardım derneği, göçmenler derneği gibi mekânlar açarak hizmet sunmaktadırlar. Genel olarak sosyal ağın göçmenler için faydaları yüksek olsa dahi dezavantajları da mevcuttur. Göçmenler hedef ülkede yaşadığı sürece tüm ihtiyaçlarını kendi çevresiyle karşıladığında yaşadığı ülkenin halkı ile ilişki içerisinde olmamaktadır. Böylece içine kapanık bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Yalçın, 2004).

Nihayetinde sosyal sermayenin girişimcilik başarısı üzerindeki etkisine ilişkin sonuçlar, girişimcilerin büyük çoğunluğunun sosyal sermayenin başarılarına olumlu katkı sağladığını ifade etmektedir. Girişimcilerin başarısı için de sosyal sermayeye ihtiyaç duyulduğu ve olumlu etkiler sağladığı vurgulanmaktadır. Girişimciler, sosyal sermaye ağlarının ve sosyal sermaye unsurları olan ağ ve güvenin gerekli kaynakların ulaşılabilirliği açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Böylece girişimciler sosyal ağlardaki ilişkilere güvendikçe işleri için gerekli kaynaklara erişmekte ve başarılarına ulaşmaktadırlar (Renin, 2014).

Değişen rekabet çerçevesinde, günümüz kurumları yenileşmeyi bir araç olarak görmektedir. Devinime uğrayan kurumların en önemlilerinden biri de mahalli idarelerdir

2.MÜLTECİ GİRİŞİMCİLİK İÇİN SOSYAL SERMAYE

Göçmen girişimciler, göç ettikleri ülkeye varduktan sonra oradaki yaşayan resmi göçmenler veya aynı etnik kültüre sahip insanlarla iletişim kurarak kendi işini kurmaktadırlar. Mültecilerin, kendi işini kurma eylemleri ve bu alanda başarılı olmaları özellikle 1970'li yıllarda artışı Amerikalı araştırmacılarının ilgisini çekmiştir. Mülteci olan kimse, bulunduğu ülkede elinde bulunan varlıklar ile girişimde bulunurken aynı zamanda göçmenler için istihdam fırsatı yaratılmaktadır. Böylece hem buldukları ülkenin ekonomisine hem de göçmenlerin işsizlik sorunlarına yardımcı olmaktadır (Özkul, 2008).

Göçmen girişimcilerin işletmeleri genellikle etnik bir bağ alanı olarak tanımlanmaktadır. Geçimini sağlamak için iş kuran ve yakın zamanda da göç eden göçmen girişimciler, gittiği birçok ülkede girişimcilik için fırsatlara odaklanmaktadırlar. Örneğin, göçmen girişimciler ilk olarak bulunduğu ülkedeki mülteci ve göçmen tüketicilerin tercihlerinden, ihtiyaçlarından ve zevklerinden ortaya çıkan psikolojik faktörlere ve ekonomik koşullara odaklanmaktadırlar. Jansen'in araştırmasına göre göçmen girişimcilik, faaliyetleri içinde buldukları iktisadi şartları iyileştirmek ve genişletmektir. Yani göçmen girişimciler ekonomik koşulları değerlendirmeye meyillidir (Yüksekbilgili, 2021).

Göçmenler bulunduğu ülkede bilgi, yetenek, sermaye ve sosyal sermayeye benzeyen unsurlarla göç ettiği ülkede daha özgüvenli girişimci olabilmektedir. Ayrıca göçmen girişimciler, işletme kurarken birtakım zorunluluklarla karşılaşmaktadırlar (Yüksekbilgili, 2021);

- Göç sonrası pazarda göçmeler için rakiplerin çok olması
- Ev sahibi ülkenin makro ekonomik çevreden etkilenen sorunlar

- Bulunulan ülkede sosyal ağın yetersiz olması
- Tecrübenin yetersizliği
- Zihniyet bakımından toplum arasında farklılıkların olması
- Uygun iş fırsatlarının kısıtlı olması
- Dil ve kültürel sorumluluklar
- Irkçılık ve eğitim sorunları
- Dinsel farklılıklardan gelen sorunlar

Mülteci girişimciliğin başarılması ve sorunların giderilmesinde sosyal ağlar ve bu ağların yarattığı sermaye önemli bir rol oynar. Çünkü ağlar, kişi ve organizasyonlar arasında oluşan belli başlı düğümler ve düğümlerin arasındaki ilişkilerden meydana gelen yapıdır. Ayrıca bağlantılar farklı etkileşim veya bağı ortaya koyacak denklemler içerir. Sosyal ağlardaki iki düğüm arasındaki bağlantılar ise şunlardır (Başgeçmez, 2010);

- Akrabalık- Arkadaşlık – Sosyal iletişim
- Maddi bağımlılık (İşçi- İşveren – Müşteri – Tedarikçi...)
- Ortak sosyal alanlar (Mezun olunan okul, Üyelik, ...), soy paylaşımı
- Ortak antropolojik kökene sahip olmak

Bu bağlamda göçmen girişimcilerin hayatına da önemli katkılar sağlayan sosyal ağlar ve onun yarattığı sosyal sermaye özellikle göçün birinci aşamasında büyük rol oynamaktadır. Göçmenlerin iş kurma ve iş bulma aşamasında ilk olarak aracılık yapan birey akraba, arkadaş ve tanıdık insanlar olarak sıralanmaktadır. Çünkü yeni göç eden birey için yeni bir toplumda uygun iş bulmak oldukça zordur. Bu konumda göçmenlere eşlik edecek akraba, arkadaş veya bir ağ lazım olacaktır (Çesteneci, 2012). Dolayısıyla sosyal ağlar iş hedefine yönelik olarak benzer kökenden gelen göçmenler için kaynaklar yaratmaktadır. Mevcut kaynaklar etnik grupların mevcut bulunan ülkede rastlanılan sosyal ve ekonomik engellere tepki vermesinde yarar sağlamaktadır. Bu kaynaklara sahip olan etnik gruplar, işletmelerin kuruluşu ve yaşamlarını devam ettirmeleri sürecinde, sürdürdükleri güçlü etnik bağlar ve sahip olduğu sosyal ağlar sayesinde büyük avantajlara sahip olabilmektedir (Boz, 2007).

Beklenen bu avantajlar sosyal sermaye bağının girişimciliği nasıl etkilediği ile yakından ilişkilidir. Nitekim bağlayıcı sosyal sermaye, siyasi ve ekonomik sorunlara ve istikrarsızlıkların azalmasına yardımcı olmaktadır. Böylece gruplar arasında eğitimsel başarı oranını yükseltmekte ve iş arama sorunlarını azaltmaktadır. Ayrıca üyeler arasında yüksek derecede güven işbirliği organizasyonların oluşmasına etki etmektedir. (Field, 2008). Bunu açıklamak gerekirse aile ilişkilerinde ortak kimlik paylaşımları, hissetmeleri, sık sık buluşmaları bağlayıcı sosyal sermaye türüne girmektedir. Böylece aralardaki ailesel beklenti ve yükümlülük bağlarını güçlendirmektedir (Lollo, 2012). Ayrıca bağlayıcı sosyal sermaye aynı ırk, din, etnik kültürü paylaşmakta ve sosyal hedeflere ulaşmak için ortak hedefleri bulunmaktadır. Bu nedenle hedeflere ulaşmak ve sürdürmek için homojen üyeler arasında homojen organizasyonlar kurulmaktadır. Bu tür gruplar arasında genelleştirilmiş güvene kıyasla özleştirilmiş güven düzeyi daha yüksektir. Bu nedenle çoğunlukla grup yapısı içinde yüksek düzeyde dayanışma ve iş birliğini sağlar. Bu da ortak girişimcilik için önemli bir referans haline gelir (Ahmad ve diğ. 2012). Ancak kapalı topluluklar ve aileler için diğer etnik gruplardan, ırklardan uzak kalmaları büyük ölçekli iş birliği yapmalarını engellemektedir. Böylece modern ve küreselleşen dünyada bağlayıcı sosyal sermayenin yüksek derecede olması kurumların küreselleşen dünyanın ihtiyaçlarını karşılayamamalarına sebep olabilir (Jordan,2015).

Köprü kuran sosyal sermaye ise bağlayıcı sosyal sermayeye göre daha uzak ilişkileri temsil etmektedir. Böylece farklılık arasında bağ kurabilmekte ve kazanımların artmasına sebep olmaktadır (Özcan, 2011). Bu durum bölge dışı bağlar ile araştırmayı ve fırsat kazanımını sağlamaktadır. Böylece zayıf ilişki bağları kurarak iş fırsatları, yenilikçi fırsatları, farklı sosyo-kültürel grupları kazanmayı

yardımcı olmaktadır. Köprü kuran sosyal sermaye ile bağlayıcı sosyal sermaye arasında yakın ilişkileri ve tamamlayıcı özellikleri bulundurmaktadır. Bu yüzden ekonomik kalkınma ve girişimciliğin gelişimi için her iki tür de gerekmektedir (Çalışkan, 2010). Nitekim köprü kuran sosyal sermaye, ekonominin büyümesi üzerine büyük etkiye sahiptir. Çünkü bu tür sosyal sermaye büyük ölçekli iş birliği yapmaya teşvik etmektedir. Bu durum göçmen toplumlar için ihtiyaç olan büyük ölçekli iş birliği yapmayı kolaylaştırır. Kaynak bulma ve araştırma geliştirme aşamasında köprü kuran sosyal sermaye büyük rol oynamaktadır (Erden, 2018).

Birleştirici sosyal sermaye genel anlamıyla güce ve statüye sahip olan insanlar ile bu güç ve yetkiye sahip olmayan bireyleri bir araya getiren bağlardır. Diğer iki sosyal sermaye türü ile karşılaştırıldığında dikey ve farklı bağlardan meydana gelen bu sosyal sermaye türü bireyin kendi yakın sosyal çevresinin dışındaki ağlardan, resmi kurumlardan elde ettiği veriler ile bilgileri geliştirme kapasitesine sahiptir. Yöneten grup ile yönetilen grup arasındaki bağlar bu tür sosyal sermayeyi ifade etmektedir (Çalışkan, 2010). Birleştirici sosyal sermaye diğer sosyal çeşitlerine kıyasla daha heterojen gruplardan oluşmaktadır. Bu nedenle ailevi, dini, bölgesel, geleneksel kurallardan ziyade toplum tarafından genelleştirilmiş kuralların geçerli olduğu ortamın oluşmasını sağlayarak birinin hiç tanımadığı bireylere duyduğu güven ve bağ seviyesinin yükselmesine etki etmektedir. Zayıf bağlar ile birleştirici sosyal sermayenin ortaya çıkışı insanların güç yapılarına ve kurumlarına erişimleri ve bağlantı kurlmaları için daha fazla fırsat sağlayarak bir topluma fayda sağlar. Bu durum girişim ağının gelişmesi ve etkin bir biçimde kullanılması için önem taşır (Hawkins, 2010:9).

Özetlemek gerekirse sosyal sermaye yeni başlayan işletmeler ve küçük işletmeler için kaynak eksikliğini gidermekte ve bu işletmelerin karmaşık hizmetlere ulaşmasını engellemektedir. Böylece sosyal sermaye, girişimcilerin bireysel karar verme aşaması için büyük önem arz etmektedir. Örneğin; tanıdığı insanlar, arkadaşlar, meslektaşlar ve aile üyeleri girişimcinin izlediği yolda birer sosyal sermaye olarak girişimciyi etkilemekte ve yardımcı olmaktadır (Islam, 2019).

3.TÜRKİYE'DEKİ AFGAN MÜLTECİ GİRİŞİMCİLERİN GİRİŞİMCİLİK SÜREÇLERİ ÜZERİNE GEREKÇELERİ VE SOSYAL SERMAYE BAĞLAMINDA YAPILANMALARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Çalışmada Türkiye'ye farklı zamanlarda göç etmiş olan Afganlı mültecilerin girişimcilik süreçleri ve sosyal ağları-sermaye yapıları nitel araştırma ile ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle Afganistan ile Türkiye arasındaki tek yönlü göç sürecini incelemek ve tarihsel süreç içerisinde Afgan göçünün kesitlerini ele almak gerekmektedir.

Afganistan özellikle son yıllarda dünya çapında göç veren ülkeler arasında yer almaktadır. Afgan göçmenlerin geçmişi 1979 öncesi yıllara dayanmaktadır. Afgan göç süreci 1979 öncesi dönem 1979-2001, 2001-2020 ve 2021 sonrası dönem olarak dört farklı dönem olarak bilinmekte ve araştırmacılar tarafından analiz edilmektedir (Kuschminder ve Dora, 2009).

1979-2001 yılları arasında Sovyet işgali, iç savaş, Taliban saldırısı gibi nedenlerden kaynaklanan ekonomik sorunlar Afganistan halkını ikinci dış göç akımına zorlamıştır. 1990 yılına gelindiğinde yaklaşık 6,22 milyon Afgan halkı yerinden edilip konum değiştirmiştir (Stigter ve Monsutti, 2005).

2020-2021 dönemi Afgan halkı, Taliban'ın tekrar güç kazanıp yönetimi ele geçirmesiyle 20 yıl geriye dönerek göç dalgalanmalarını yeniden başlatmıştır. ABD yönetimi Afganistanda Taliban'a karşı yıllarca süren savaşını bitirmek için 29 Şubat 2020 yılında Doha'da Taliban ile barış anlaşması imzalamıştır. 3 hafta içerisinde Taliban hükümeti başkent Kabil olmak üzere tüm şehirleri ele geçirip yönetimin başına geçmiştir. Verilere ve yayınlanan haberlere göre ülke genelinde binlerce insan yerlerinden edilmiş ve tahmini 3 milyondan fazla insan yurt dışına göç etmiştir (Hasht Sobh Gazetesi, 2021).

Türkiye'deki Afganistan mültecilerinin geçmişi ise 1979'a dayanmaktadır. 1979 yılında başlayan Sovyet işgali nedeniyle çoğu Afgan aileler Pakistan ve İran'a göç etmiştir. Afganların göç dalgalanması sadece Pakistan ve İran'da yaşanmamıştır. Afganlar dünyadaki çoğu uzak veya yakın ülkelere göç etmeye çaba göstermiştir. Verilere göre 1981 yılında Sovyet işgalinden kaynaklanan Afgan göç sürecinde 1200 göçmen Türkiye'ye göç etmiştir. Yapılan anlaşmanın ardından Türkiyedeki Afgan

mülteci sayısı 1200 kişiden 4500'e yükselmiştir. Sovyet işgalinden sonra 2001 yılında devlet yönetiminin değişmesiyle çok az da olsa mülteciler Afganistan'a geri dönmüştür. Son yıllardaki dünya genelinde ortaya çıkan mülteci ve göçmenlerin profiline bakıldığında yaklaşık olarak 2,6 milyon kişinin bulunduğu Afgan göçmenler dikkat çekici olmuştur. Genel olarak Afgan göçmenler, komşu ülkeleri olan İran ve Pakistan'da bulunmaktadır. Son yıllarda özellikle 2009'da Türkiye, Afgan göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır. Yaklaşık 9-10 bin göçmen bulunmaktadır. Bunların %51'ini kadınlar ve çocuklar oluştururken %49'luk kısmını erkekler oluşturmaktadır. Afgan göçmenlerin Türkiye'ye gelme nedenleri tarihsel süreçleri açısından değerlendirildiğinde başta Sovyet işgali, Taliban baskısı ve ekonomik sorunlar sıralanabilir. Bunların dışında özellikle son yıllarda İran'daki Afgan göçmenlerin işsizlik ve sosyal yaşamda zorluklar çekmesi nedeniyle Türkiye'ye üçüncü ülke olarak göç etmeye devam etmektedirler. Bir diğer nedeni ise Türkiye'yi transit ülke olarak görmeleri ve Avrupa'ya Türkiye üzerinden geçiş yapmak amacıyla ilk buraya yerleşmeleridir. Türkiye emek piyasasında göçmenlerin kendilerine resmi veya gayri resmi yer buldukları sektörler genel olarak turizm, eğlence, perakende satış, inşaat, ev içi hizmetler ve tarımdır. (Kahraman, 2017).

Bununla birlikte emek piyasası içerisinde iş güvencesini yetersiz bulmaları, vasıfsız yerlerde az maaş almaları, sürdürülebilir iş ve çalışma konusunda sorun yaşamaları, ekonomik sorunların artması, yeni mültecilerin bağların nedeniyle yaşanan zorluklar gibi gerekçeler Afganlı göçmenlerin girişimci bir özneye dönüşmelerine neden olmuştur. Burada kendi yöresine ait formal veya informal yollardan getirip ticaret yapılmaktadır. Bunun dışında, lokanta, küçük dükkanlar ve para transferi gibi işyerleri açmaya başlamışlardır (Güler, 2020).

3.1.Araştırmanın Amacı, Örnekleme ve Yöntemi

Çalışmanın amacı, Türkiye'ye gelen Afganlı mültecilerin girişimcilik faaliyetlerinin oluşumları ve oluşum sürecinde sosyal sermayenin etkisini nitel araştırma yöntemi kullanarak analiz edilmesidir.

Araştırmada katılımcılara ulaşmak ve onlarla derinlemesine mülakat gerçekleştirmek için iki aşama uygulanmıştır. Nitel yöntemlerden ise içerik analizi tercih edilmiştir. Burada nitel araştırma, içerik analizi ve veri toplama yöntemi olarak mülakat tekniği ile ilgili genel bilgiler aktarılacaktır.

Araştırmada, nitel çalışmalar için veri toplama yöntemlerinden mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Günümüz pandemi şartları mülakat metotlarının uygulanması konusunda bazı hassasiyetlere sahiptir. Bu nedenle görüşmeler online olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile ön görüşme yapılarak bir görüşme takvimi oluşturulmuştur. Ardından görüşmeler bu takvim ve hassasiyetlere uygun olarak online gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri 1 Nisan - 31 Temmuz, 2022 tarihleri arasında toplanmış ve mülakat süreleri 45 dakika ile 90 dakika arasındadır. Toplamda yaklaşık 19 saat ses ve görüntü kaydı alınmıştır. Yapılan mülakatlar esnasında yalnızca onay veren katılımcıların ses ve görüntü kaydı alınmıştır.

Çalışma grubundaki yöneticilerin tümü araştırmaya gönüllü olarak katılmıştır. Araştırma veriler doygunluğa ulaştığı yani cevapların benzerlik oranlarının arttığı noktada tamamlanmıştır. Bu doğrultuda toplam on beş yönetici araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. On beş yönetici ile yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada kişisel hakların korunması kanununa aykırılık teşkil edeceği ve anlatılan bilgilerin mahrem sayılabileceği hassasiyetinden yola çıkılarak katılımcıların kimliklerini deşifre edebilecek kişisel bilgileri ve görev yaptıkları kurum adları paylaşılmamıştır. Sadece mülakat yapılan yöneticilerin sektör, eğitim durumları, kurum içi pozisyonları belirlenmiştir

Araştırmacı mülakata başlamadan önce öğrenci kimliğini ve tez sorularının başlangıcında bulunan taahhünameyi göstermiştir. Böylelikle güven ortamının oluşmasına yardımcı olmuştur. Güven oluşması için girişimciler yaptıkları iş ve faaliyetler ile ilgili sorulara açık ve net paylaşımlarda bulunmuştur. Türkçe bilen girişimciler mülakat sorularına Türkçe olarak cevap verirlerken Türkçe bilmeyenler ise Farsça olarak cevap vermiştir. Araştırmacının kendisi de Afgan birey olduğu için tercüman kullanmayarak kendisi Türkçeye çeviri yapmıştır. Mülakat bittikten sonra girişimcilere teşekkür edilerek gerektiğinde ulaşmaları için tekrar ricada bulunulmuştur.

Mülakat aşaması tamamlandıktan sonra üçüncü aşama olarak elde edilen veriler word çalışma sayfasına aktarılmıştır. Bulgular bilgisayar vasıtasıyla word programı kullanılarak daha önce oluşturulan bir tablo içine aktarılmıştır. Tablonun ilk kısmında girişimci kodu, işletme kodu, sektör, tarih, başlama ve bitiş saatine yer verilmiştir. Her bir soru için cevaplara göre yer ayrılmış ve numaralar şeklinde sıralanmıştır. Cevap tablolarında her satırda iki sütun vardır. Birinci sütunda katılımcının cevaplarına yer verilmiştir. İkinci sütunda ise mülakat sürecinde araştırmanın elde ettiği ek bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yönteminin kullanılması nedeniyle araştırmacı kendi deneyimlerini ve algıladıklarını çalışmaya dahil etmiştir. Buna ek olarak sağlıklı analiz edilmesi için sürekli semboller ve kodlamalar kullanılmıştır. Böylece araştırmacıya algılama kolaylığı sağlanmıştır. Türkiye'de Konya ve İstanbul şehirlerinde bulunan 15 Afgan girişimci ile yüzyüze ve online görüşülerek mülakat veriler toplanmıştır.

Amaca ulaşmak için mülakat soruları olarak toplam 39 soru bulunmakta ve temel sorular aşağıdaki gibidir (Deniz, 2017).

- Afgan göçmenleri girişimciliğe çeken ve iten faktörler nelerdir?
- Afganlar için mevcut fırsatlar nelerdir?
- Afganların yerli girişimcilerle arasındaki girişimciliğe karar verme aşamasının değerlendirilmesi nelerdir?
- Afganların girişimlik seçimlerine etki eden sosyal faktörleri nelerdir?
- İş kurma sürecinde girişimcilerin iş ilişkilerindeki sosyal sermaye rolü nelerdir?

Araştırmada, farklılıklığa göre problemin farklı boyutlarının ortaya konması ve geçerli bir sonuç elde edilmesi sebebiyle örneklemin heterojen çeşitliliğini kapsayacak yeterli sayı ve çeşitlilikte olması gerekmektedir. Bu çalışmada, örneklem yapısı sadece bir bölge ile sınırlandırılmamış olup Konya ve İstanbul illerini kapsamaktadır. Konya ve İstanbul Afgan göçmen girişimciler için ekonomik ve kültürel özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak Afgan göçmen girişimcilerin en fazla bulunduğu şehirlerden sayılmaktadır. Bu şehirlerde Afgan göçmen girişimciler restoran, dükkân, iletişim, halıcılık, transport gibi çeşitli sektörlerde faaliyet göstermektedir.

Bu araştırma göçmen girişimcilerin girişimcilik sürecinin oluşumu ve sosyal sermaye ile ilişkisine yönelik bir araştırmadır. Bu nedenle verilerin toplanması ve analiz edilmesi için daha önce de bahsedildiği üzere Konya ve İstanbul'da bulunan Afgan göçmen girişimciler ile mülakata dayalı bir alan araştırması yöntemi uygulanmıştır. Derneklerden elde edilen verilere göre İstanbul'da 260 Konya'da 120 Afgan işletme olduğu söylenmiştir (<https://aiadtr.com>). Mülakat süreci Konya ilinden başlatılarak 7 kişi ile mülakat yapılmıştır. Ardından İstanbul ilinden 8 kişi ile mülakat yapılarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Araştırma yaparken sektör çeşitliği özellikle dikkate alınmıştır. Konya'da Afgan göçmen girişimciler konum bakımından birbirine yakın adreslerde bulunmaktadır. Böylece Afganların yoğunluk gösterdiği bölgelere gidilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da bulunan girişimciler ile mülakat çevresel bağlantılar kullanılarak yapılmıştır.

Araştırmanın önemi ve kişisel gizliliğin sağlanması için mülakata katılan girişimcilerin adları ve işletme adları belirtilmeyerek girişimci 1, girişimci 2, işletme 1, işletme 2 şeklinde kodlamalar kullanılmıştır.

3.2 Araştırmanın Bulguları

Çalışmada elde edilen bulgular iki grup halinde ele alınmıştır. Öncelikle mülakata katılan girişimcilerle ilgili demografik bilgilere yer verilmiştir. Ardından girişimcilerin girişimcilikte yaşadıkları süreçler soru temelinde aktarılmıştır.

3.2.1. Temel (Demografik) Bulgular

Araştırma göçmen girişimciler ve sosyal sermaye ilişkisi üzerine olduğundan dolayı görüşmeler Türkiye’de bulunan Afgan göçmen girişimciler ile yapılmıştır. Ayrıntılı demografik bilgiler Tablo.1 de yer almaktadır.

Tablo 1. *Girişimcilerin Demografik Özellikleri*

		Katılımcı Sayısı
Medeni Durumu	Evli	9
	Bekar	6
Cinsiyet	Kadın	1
	Erkek	14
Etnik	Hazara	3
	Türkmen	5
	Özbek	6
	Tacik	1
Yaşı	20-30	6
	30-40	4
	40-50	4
	50 ve üstü	1
Eğitim Durumu	Orta okul	2
	Lise	4
	Lisans	5
	Yüksek Lisans	3
	PHD	1
İş hayatı ile ilgili eğitim	Evet	4
	Hayır	11

Araştırmada soru sorulan girişimcilerin çoğu yaptığı işler ile ilgili eğitim almamışlardır. Buna rağmen kendi işlerini yapma çabalarında olduğu gözlemlenmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Afgan göçmen girişimciliğin zorunlu göç olduğu için planlı ve eğitilmiş bir girişimcilik süreci söz konusu olmamaktadır. Çünkü Türkiye’de yaşayan göçmenlerin hem zamandan kaynaklı hem de maddi durumlarının yetersiz olmasından dolayı girişimciler yaptıkları işlerle ilgili girişimcilik eğitimi almamışlardır. Buna ek olarak girişimcilere ailelerinin işi ilgili sorular sorulduğunda cevapların %90’ında ailelerinin ticaret ile uğraştığı ortaya çıkmıştır. Böylece girişimcilerin girişimcilik eğitimini teorik olarak almadıkları, ailelerinden görmüş oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Türkiye'ye Giriş Tarihi ve İş Yerini Başlatma Tarihi

Girişimci No:	Türkiye'ye Giriş Tarih	İş yeri Başlatma Tarihi
G1	2019-11-15	2020
G2	1986	2018
G3	2012	2017
G4	2014	2016
G5	1982	2012
G6	2015	2019
G7	2022	2022
G8	2011	2020
G9	2022	2022
G10	2014	2021
G11	2009	2015
G12	2015	2021
G13	2016	2019
G14	2016	2019
G15	2022	2022

Demografik sorular arasında girişimcilerin Türkiye'ye giriş yaptığı zamanlar ve bununla beraber iş yerini açtığı tarih de yer almıştır. Böylece göçmen veya mülteci olarak yabancılık hissetmenin girişimcilik üzerinde bir etkisinin olup olmadığı öğrenilmiştir. Bununla birlikte girişimcilerin ihtiyacına göre iş yerini açıp açmadığı da gözlemlenmiştir. Buna istinaden Tablo 2'de girişimcilerin Türkiye'ye giriş tarihi ve iş yerini açtıkları tarihler yer almaktadır. Afgan göçmenlerin Türkiye'ye giriş tarihi ile işe başlama tarihi arasında farklılıklar görülmektedir. Tabloya bakıldığında girişimciler, Türkiye'ye girdikten en az iki veya üç yıl sonra kendi işlerine başlamışlardır. Bunun da temel sebebi Afganistan'da savaşın bitmesi ümidinde olunmasıdır. Bunun yanı sıra göçmenlerin birikimlerinin bitmesi işe geç başlamalarına neden olmuştur. Girişimci yoluna girmeden önce çalışıp ilk sermayeyi temin etmek için geç girişimde bulunma sonucuna varılmıştır. Bu durum Afganlıların yarısının ihtiyaç temelli girişimciliğe odaklanmış olabileceğini göstermektedir.

3.2.2. Mevcut İş Faaliyetiniz ve Süreci Nasıl İşliyor?

Yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre mülakata katılmış olan girişimcilerin Afganistan'daki işi Türkiye'deki faaliyet alanından farklılık göstermektedir. Bu girişimcilik özellikleri de Afgan göçmen girişimcilerin ihtiyaç temelli girişimciler olduklarını savunmaktadır

Tablo 3. Afganlıların Afganistan'daki ve Türkiye'deki İşleri

Girişimci No	Afganistan'daki İş	Türkiye'deki İş
G1	Öğretmen	Turizm

G2	Halıcı	Tekstil
G3	Çiftçilik	Dış Ticaret
G4	Ticaret	Dış Ticaret
G5	İşim yoktu	Turizm
G6	Halıcılık	Manav
G7	Tercümanlık	Tercüme işlemleri
G8	Öğrenci	Danışmanlık
G9	Millet Vekili	Bakkal
G10	Öğrenci	Talaşlı İmalat
G11	Gazetecilik	Online Gazetecilik
G12	Market İşletme	Lokanta
G13	Serbest Meslek	İletişim ve Teknoloji
G14	Öğrenci	Turizm
G15	Halıcı	Takı Ürünleri

Bu bulgu da Türkiye’deki iş piyasası ve koşulların faaliyet alanı seçme konusunda ne kadar etkili olduğunu savunmaktadır. Ayrıca verilerden elde edilen diğer bir bulgu ise çoğu girişimcilerin Afganistan’da ticaret ile uğraştığıdır. Böylece deneyimin girişimcilik kararı üzerindeki etkisini desteklenmektedir.

Bu göçmenlerin içerisinde hem Afganistan hem de Türkiye’de aynı işi yapan girişimci sayısı sadece bir tanedir. Bir girişimci haricinde diğer girişimcilerin farklı alanları ve farklı meslekleri tercih ettiği görülmüştür. Girişimcilik ile bireyin içinde yaşadığı sosyal yapı arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Toplum içerisindeki ekonomik, eğitim, kültürel etkenler bireyin içinde yer alır ve vereceği kararlar ona göre şekillenir. Girişimcilik ve sosyal yapı arasındaki yakın ilişki, girişimci olan kişinin düşüncelerini etkilemektedir. Böylece girişimcilik kararını etkilemektedir. Girişimciliğin faaliyet alanı ona göre seçilmekte ve ilerlemektedir. İşyeri faaliyeti ile ilgili sorular arasında “Bu işyerini öneren oldu mu?” diye sorulduğunda çoğu girişimci “*Evet, ailem ve çevremdeki arkadaşlarım önerdi.*” diye cevap vermiştir. Böylece yapılan görüşmelerde özellikle faaliyet alanın seçilmesinde sosyal yapının etkilediği sonucuna varılmıştır.

Afgan girişimcilerin faaliyet gösterdiği alan Afganistan’da da yaygındır. Ayrıca Afganistan’da küçük işletmelerin sayısı daha fazladır. Böylece Türkiye’de girişimde bulunan girişimciler, faaliyet sektörünü seçerken Afganistan ticaret piyasası ile Türkiye ticaret piyasasını değerlendirerek seçmişlerdir. Afganlı göçmen girişimcilerin açtıkları iş yerleri; bakkal, market, kafe, lokanta, telefon satışı, tekstil, dönerci, parfümcü, giyim satış mağazaları ve imalat fabrikaları vb. işletmeler şeklindedir (Sadid,2019:51).

Afganistan’da esnafılık ve ticaret ile uğraşan girişimcilere bazı sorular sorulmuştur. Bu sorular eski iş yeri ile buradaki iş yerini kıyaslamak için önemlidir. Bu kıyaslamanın girişimcilerin ihtiyaç temelli girişimcilik/fırsat temelli girişimcilik özelliklerinden hangisini taşıdığı konusunda ipuçları verebileceği öngörülmüştür. Girişimcilerden bu soru ile ilgili soru sorulduğunda “Evet, katkısı oldu.”

diye cevap verilmiştir. Görüşmeler sırasında girişimcilerle yapılan mülakat sırasında Afganistan'da iş yapmamış olsa dahi ailesinden ticaretin işleyişini ve etkenlerini gördüğü anlaşılmıştır. Girişimcilik unsurunu etkileyen faktörler arasında aile faktörü önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu da girişimciliğin gelişiminde ve girişimciliğin işlevsel faktörlerinin artmasında büyük rol oynamaktadır. Bir ailede mevcut olan tecrübelerin etkisi, mülakat esnasında aileye yönelik girişimci deneyimlerinin olup olmadığı sorulmuştur. Soru sonucunda girişimcilerin çoğunun ailede girişimcilik deneyiminin olduğu görülmüştür. Mülakat sırasında bu sorun ile ilgili cevapların bazıları şöyle verilmiştir:

G6, *babamın halıcılık işletmesi vardı, onun önerisi ile burada kendi işletmemi kurma kararını aldım.*

G15, *Abim kendisi kuyumcu, onun önerisi ve desteği ile bu alanı seçtim.*

Tablo 4. *Afgansitan'daki ve Türkiye'deki işyerleri ile İlgili Karşılaştırmalar*

Girişimci No	Afganistan'daki İşyeri Çalışan Sayısı	Ortak Sayısı	Afganistan'daki İşyerinin Durumu	Türkiye'deki İş Yeri Çalışan Sayısı
G1	2	Yok	Yok	3
G2	1	Yok	Açık	1
G3	6	Var	Açık	5
G4	1	Var	Açık	Yok
G5	Yok	Yok	Yok	10
G6	4	Yok	Açık	3
G7	1	Yok	Açık	1
G8	3	Yok	Açık	4
G9	Yok	Yok	Yok	1
G10	4	1 Kişi	Açık	9
G11	1	1 Kişi	Açık	2
G12	2	1 Kişi	Açık	2
G13	1	1kişi	Açık	4
G14	2	Yok	Açık	4
G15	1	Yok	Açık	2

Bir kişinin girişimciliğine katkısı olan birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar, katılım, aile, üye olunan gruplar, tecrübeler ve kültürdür. Dolayısıyla mülteci ve göçmen girişimciler öncelikle misafir olunan ülkede, zenginliğin küreselleşmesinde ve dünyanın bütün coğrafyasında refahın yükseltilmesinde fonksiyonel bir oluşumdur. Göçmen ve mülteci girişimciler kendi kültürlerini farklı ülkelerde tanıtmaya ve yaşatmada yaptıkları işi bir köprü olarak kullanmaktadır. Yani kendi kültürlerini

kullanarak misafir edindikleri ülkede farklılıklara dikkat çekerek bu farklılıkları işe çevirmektedirler (Deniz, 2018).

Afganistan vatandaşı olarak yaşamakta olan göçmen girişimcilerle yapılan araştırmada, kültür farklılığını fırsata çevirip çevirmediğine dair birbirine benzeyen sorular sorulmuştur. Ele gelen cevaplarda Afganların, kendi geleneklerini hangi alanda kullandıkları ve faktörünün girişimcilik üzerinde etkili olup olmadığı beyan etmeye çalışılmıştır. Kültürel ilişkiyle ilgili sorulan ilk soru, işletmenin hangi alanda faaliyet gösterdiği. Genel olarak Afganlıların Türkiye’de yapmaya devam ettikleri işler yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Üzerine araştırma yapılan toplam 15 Afgan girişimci içerisinde çoğunun kendi kültürü üzerine odaklı ve müşterilerinin de çoğunun Afganlar olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan görüşme esnasında gözlemlendiği kadarıyla girişimcilerin Afganistan’da olup Türkiye’de olmayan ürünleri ya da Afganistan’da en yaygın bulunan ürünleri Türkiye piyasasına sunduğu anlaşılmıştır. Pazarladıkları ürünler safran, pirinç (sila), gur, el yapımı halı, badem, fıstık, yeşil çay gibi geleneksel ürünlerdir.

G9’a göre Pirinç (Sila) Afganistan, Türkmenistan, Suriye, Tacikistan ve İran Tüketiciler çok tercih etmektedir.

G4’e göre Türkiyede Afgan göçmenler fazla bulunmaktadır ve tüketim oranı en yüksek olan Pirinç(Sila), yeşil çay, gur gibi geneleksel ürünler Afganlar için temel ihtiyaçtır.

Safran, İngilizcede crocus sativus olarak bilinmekte ve kırmızı altın renkli bir bitkidir. Yetişmesi ve toplanması zor olduğu kadar çok çeşitli faydalı özellikleri bulunmaktadır. Afganistan’da 2500-3000 hektar alanda safran üretilmektedir. Üretimi %90 Afganistan’ın batısında olan Herat şehrinde gerçekleşmektedir. Dünya genelinde bakacak olursak safran üretimini yapan ülkeler arasında ilk sırada İran sonra sırasıyla Hindistan, Yunanistan, Afganistan, Fas İspanya, İtalya ve Çin gibi ülkeler bulunmaktadır. Afganistan, safran üretiminde dünya genelinde 6 ton üretim ile 4. Sırada yer almaktadır (Moradi,M,2018:35). Bu değerli bitki, Afgan göçmen girişimciler tarafından Türkiye’deki piyasaya sunularak ana ürün olarak sayılmaktadır. Görüşme esnasında gözlemlendiği kadarıyla özellikle market, bakkal, kafe ve restoran açan göçmen girişimcilerin satışa sunduğu ürünler arasında bulunmaktadır. Bununla beraber Afganistan’ın el yapımı halısı dünya genelinde meşhurdur. Bu ürünleri Türkiye pazarına sunmak için Afgan girişimciler, Afganistan’dan ithal edip Türk pazarına sunmaktadır. Bunlara ek olarak Afganistan’da yetişen ve değer arz eden ürünler olan pirinç (sile), yeşil çay, badem, fıstık gibi geleneksel ürünler Afgan göçmen girişimciler tarafından Türkiye piyasasına sunulmakta ve satışı yapılmaktadır. Örneğin,

G3’a göre Safran’ın karlılık oranı Türkiye piyasasında yüksektir. Fiyat tutturma konusunda zorluluk yaşamamaktadır.

G4’e göre badem, fıstık Afghaistanda fazla yetiştirmekte ve en temel ihracat ürünler arasında yer almaktadır.

3.2.3. İşlerin Yapılması Esnasında Karşılaşılan Sorunlarla İlgili Bulgular

Afgan girişimcilerin çalışma esnasında zorluklar yaşayıp yaşamadıkları hususunda sorular sorulduğunda hemen hemen hepsinin zorluklarla karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Genel olarak ele gelen cevaplardan anlaşılacağı gibi göçmenleri girişimciliğe iten faktörler; kültürel farklılık, maddiyat, dil bilgisinin yeterli olmaması, yasal boşluklar, işçilerin çalışma zorlukları, ev sahibi ülkeye yabancılık ve dışlanma olmuştur. Bunun yanısıra girişimciliğe iten sebepler haricinde yaşadığı diğer sıkıntılardan biri ise sıfırdan başlamada yaşadığı zorluklardır. Yani iş yeri açmada yaşamış olduğu ruhsat problemi, sıfırdan başlama zorlukları ve ikametgâh almada gerekli bilgiye sahip olmama konularıdır. Mülakat sırasında bu sorun ile ilgili cevapların bazıları şöyle verilmiştir:

G.6’nın cevabı, “Evet yaşadım, öncelikle toptancılar bana çok güvenmiyordu.”

G1, “Çok zorluklar yaşadım. Çünkü yabancılar, özellikle yatırımcılar için ruhsat ve diğer belgeleri almak kolay olmuyor.”

G12, “Evet dışlanmalar özellikle dil problemimiz vardı, süreç olarak güçlülük çektik.”

G5, “Evet, Çok zorluklar yaşadık. Beceremezsin dediler. Ayrıca benim için dil sorun oldu.”

G13, “Tabiki yaşadık, Ruhsat ve kamu hizmetleri için zorluk çektik hala da çekiyoruz.”

Genel olarak elde edilen cevaplara bakıldığında Afganlıların iş hayatında karşılaştıkları zorluklar, eleman olarak çalıştıkları taktirde karşılaştıkları çalışma koşulları ve düşük ücret, dil yetersizliği, çevreye karşı yabancılık hissetme, müşteri ve tedarikçilere karşı eksikliklerle karşılaşmadır. Böylece çok zor durumda kalmayan Afganlılar için tecrübe, sosyal ağın geniş olması, Afgan göçmen nüfusunun çok olması, Türkler ile kültür benzerliğinin olması ve benzeri unsurların olması Türkiye’de kendi işini kurması konusunda kolaylık sağlamıştır. Bu sebeple Afganların işyeri açtığı konumlar çoğunlukla Afganların fazla bulunduğu konumlardır. Bunun ardından Afgan göçmen girişimciler çevresinde hep tanıdıklarını bulundurmakta ve bunun da sebebi sosyal ağdan yeterince faydalanmamasıdır. Bunlarla beraber göçmenler, yaşamak için kendi geleneğine yakın bir kültüre sahip şehri seçmektedir. Buna bağlı olarak Afgan göçmen girişimcilere karşılaştıkları sosyal ağ sorunlarını beyan etmesi için soru sorulduğu taktirde 15 girişimci içerisinde hemen hemen hepsi sorun yaşadığını dile getirmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Afgan göçmen girişimciler bağlayıcı sosyal sermaye türünden yararlanmışlardır. Bağlayıcı sosyal sermaye göçmenlerin iş ilişkisinde büyük önem taşımaktadır.

Üzerine görüşme yapılan bir diğer soru olan yerel girişimciler ile iş ilişkisinde problem yaşayıp yaşamadığı sorulduğunda toplam 15 Afgan göçmen girişimci içerisinde (G7, G4, G2 haricinde) işletme kurması veya iş hayatında dil, dışlanma vb. sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Oysa başka üzerine araştırma gerçekleştirilen göçmenlerden 12 girişimcinin hepsi adı geçen sorunlarla karşılaştıklarını; ama rekabet ortamında diğer yerel girişimciler ile sorun yaşamadıklarını dile getirmişlerdir. Bunun yanısıra girişimci 5 ve girişimci 6 rekabet ortamından etkilendiğini dile getirmiştir. Bu sorunun cevabını analiz edecek olursak çoğu girişimcinin diğer yerel girişimciler ile olan ilişkilerinin iyi olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun da temel sebebi Afgan göçmen girişimcilerin, kültür farklılıklarından yararlanarak rekabetten kaçınmak için bu durumu fırsata çevirmesidir. Bu konuyu birkaç girişimcinin verdiği cevaplar ile daha anlaşılır hale getirebiliriz. Bu sorunla ilgili

G6, “Hayır anlaşıyoruz, benim yakınım da benzer manav yok”

G11, “Sektörümüz çok farklı, benzer girişimcilik faaliyetimiz bulunmamaktadır”.

G15 ise “Başka benim çevremdeki tanıdığım kişiler arasında bu işi yapan yok.” diye cevaplar verilmiştir.

3.2.4. Girişimcilik Özellikleri ve Süreci ile İlgili Bulgular

Girişimcilik kavramı çok geniş bir kavramdır ve çeşitli alanlarda girişimcilik özellikleri göz önünde bulundurularak çalışmalar yapılmaktadır. Girişimcilik özellikleri, işleyişi, sürdürülebilirliği girişimci olan kişinin düşüncelerine, durumuna ve çevresel etkenlere bağlıdır. Her girişimcinin mutlaka kendine özgü bir hikayesi mevcuttur. Bu bölümde Afgan göçmen girişimcilerin girişimcilik hikayesini ve sürecini incelemek amaçlanmıştır.

3.2.4.1. Afgan Göçmen Girişimciler İhtiyaç Temelli Girişimciler midir?

Araştırmada önceden de bahsedildiği gibi mültecilerin girişimcilik türleri iki alt başlıkta değerlendirilebilmektedir. Bunlar mültecilerin bulunduğu ülkede ihtiyaç temelli girişimcilik ve fırsat temelli girişimciliktir. Fırsat temelli girişimciliğin artması için göçmen veya mültecileri girişimciliğe çeken faktörlerin fazla olması gerekmektedir. İhtiyaç temelli girişimcilikte ise iten faktörler söz konusudur. Afgan mülteci girişimcilere karşılaştıkları zorluklar hakkında soru sorulduğunda toplam 15 girişimci içerisinde sadece üç tanesi zorluk görmediğini dile getirmiştir. Geri kalan 13 girişimci işletme kurma esnasında veya çalıştıkları alanda farklı zorluklarla karşılaştıklarını beyan etmişlerdir. Bu soru ile ilgili girişimcilerin cevaplarından örnek vermek gerekirse şu şekilde cevaplamışlardır.

G7’ye iş hayatınızda yaşadığınız sıkıntılar iş yeri açmada etkili oldu mu? diye sorulduğunda, “Evet maddi açıdan maaşla çalışmak yeterli değildi o yüzden girişimciliği seçtim.”

G9, “Evet işsizlikten kurtuldum.”

G3, “Evet çok çalıştırıp az maaş veriyorlardı, bu da beni kendi işimi kurmaya zorladı.”

G5, “Evet başkasının işinde çalışmak çok zor, ezilmeler oluyor, az para veriyorlar.”

G12, “Evet, boru, taş, tabak üreten firmalarda çalıştım, çalıştığım süreçte iş sıkıntısı, maaş ve dışlanma sıkıntılarında kendi işimi kurmaya karar verdim.”

G6, “Evet çalıştığım yerdeki ustabaşı bana yabancı olduğum için sert davranıyordu aynı zamanda az maaş verip çok çalıştırıyordu.” Dolayısıyla bu zorluklar girişimciliğe iten faktörler kapsamına girmektedir.

Bunlara ek olarak 15 Afgan girişimciden sadece 15 numaralı girişimci hariç hepsi kendi işinin patronu olma isteği ile işe başlamıştır. 15 numaralı girişimci patronluk isteğiyle değil evde çalışıp para kazanma isteğiyle işine başlamıştır. Bununla ilgili soru sorulduğunda, cevapların çoğu “Evet, tabi ki özgürlük hissi çok etkili oldu.” diye cevaplamıştır. Tüm bu bulgular analiz edildiğinde çeken faktörlerden ziyade iten faktörlerin daha fazla olması Afgan göçmen girişimcilerin ihtiyaç temelli girişimciler olduğu sonucunu desteklemektedir.

3.2.4.2. Afgan Göçmen Girişimcilerin Girişimciliği Başlatma Süreci ve Hedefine Dair Bulgular

Afgan göçmen girişimcilere iş kurmadaki düşüncesi sorulduğunda bazılarının çok para kazanmak, kendi patronu olmak, hayalleri gerçekleştirmek, başarıya ilerlemek, kendi ayakları üzerinde durmak ve aldığı eğitime göre ilerlemek gibi düşüncelerini gerçekleştirmek için başladığı gözlemlenmiştir. Ayrıca girişimci birinin düşüncesi insanlara hizmet sağlayarak refaha kavuşturmadır. Bu bulgular da girişimcilik hedeflerindeki özellikleri desteklemektedir.

Girişimcilerin girişimcilik sürecini başlatabilmesi için her şeyden önce ilk sermayenin bulunması gerekmektedir. Bununla ilgili “İlk sermayeyi nasıl temin ettiniz?” diye sorulduğunda göçmenlerin kendi birikimi, önceden kendi işini yapıp buraya gelirken sermaye ile gelmeleri, farklı projelerden desteği almaları ve çalışarak biriktirdikleri paralarla sağladıkları ortaya çıkmıştır.

Girişimci olan kişi kâr elde etmek amacıyla bir işin girişiminde bulunan, organize eden ve doğacak tüm riskleri üstlenen birey olarak tanımlanmaktadır (Turan, 2019). Afgan göçmen girişimcilere işletmelerinin risk taşıyıp taşımadığı sorulduğunda hemen hemen hepsi işletmesinin riskle karşı karşıya kaldığını beyan etmiştir. Ayrıca risk almaktan kormadıklarını da dile getirmişlerdir. G1, şöyle cevaplamıştır: “Her iş risk taşıyor, yatırım ve ticaretin kendisi risk demektir. Fakat korkarak ticaret olmaz.”. Böylece Afgan göçmen girişimciler girişimcilik özellikleri olan risk alma eylemini sağlamaktadır.

Göçmen girişimcilik ile ilgili olan soruyu, Afganlı göçmen girişimcilere “Göçmen olarak işyeri açmayı avantaj olarak görüyor musunuz?” diye sorulduğunda toplam 15 girişimciden 12 girişimci evet diye cevaplamıştır. Geri kalan 3 girişimci hayır diye cevaplamıştır. Verilen cevapların bazıları şu şekildedir:

G7, “Evet yabancı bir ülkede kendi işimi kurmak bir güçtür.”. Dolayısıyla G7, göçmen olarak kendi işyerini farklı bir ülkede açmanın bir güç olduğunu ve avantajlı olduğunu savunmuştur.

G6, “Evet özgür bir şekilde kendi işimin patronuyum ve çok kazancım var.”. G6, göçmen girişimci olmanın özgürce para kazanma açısından avantajlı olduğunu desteklemiştir.

G15, “Evet, çünkü yabancı bir ülkede alışmak bile zorken iş açma büyük bir başarıdır.” Böylece G15, göçmen olarak girişimde bulunmanın başarı açısından avantajlı olduğunu dile getirmiştir.

G8, “Göçmen değil de yabancı olarak T.C. vatandaşlarına göre kat kat çabalamamız lazım.” G8, yabancılar için girişimcilik yapmanın zor olduğunu ve daha fazla çalıştığını, zorluklarla karşılaştığını anlatmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, göçmen girişimciliğin avantaj yönleri ile beraber dezavantaj yönleri de mevcuttur.

3.2.5. Sosyal Sermaye ve Girişimcilik İlişkisi

Girişimcilerin niyetini ve sürecini etkileyen unsur arasında sosyal sermaye yer almaktadır. Böylece iş kurma kararı almak söz konusu olduğunda davranışlar çeşitli sosyal faktörler tarafından şekillendirilir.

3.2.5.1 İş Kurma Sürecinde Girişimcilerin İş İlişkilerindeki Bağlayıcı, Köprü Kuran ve Birleştirici Sosyal Sermaye Türleri ile İlgili Bulgular

Sosyal ilişkiler hayatımızın her aşamasında bulunmaktadır ve ister dolaylı ister dolaysız olsun bir şekilde hayatımızın yapısını, yaşayış biçimini etkilemektedir. Girişimcilerin girişimcilik sürecinde de sosyal ilişkilerin etkisi büyüktür.

Uygun ve Özçiftçi (2012) çalışmalarında, kendi işini sıfırdan kuran girişimcilerin diğer girişimcilere göre sosyal ağlara yönelik algılarının daha olumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal ağlar göçmen girişimcilerin hayatına da önemli katkı sağlamıştır. Yani sosyal ilişkiler göçün birinci aşamasında büyük rol oynamaktadır. Dolayısıyla göçmenlerin iş kurma ve iş bulma aşamasında ilk olarak aracılık yapan birey akraba, arkadaş ve tanıdık insanlar olarak sıralanmaktadır. Yeni göç eden birey için yeni bir toplumda uygun iş bulmak oldukça zordur. Bununla beraber yeni toplumun piyasası yeni göç eden birey için yabancı gelebilmektedir. Bu konumda göçmenlere eşlik edecek akraba, arkadaş veya bir ağ lazım olacaktır. Genel olarak bakıldığında ve yukarıdaki etkiler değerlendirildiğinde sosyal ağ göçmenlerin hayatını ciddi manada etkilemektedir.

Bu çalışmada da sosyal ağların göçmen girişimcilerin girişimcilik kararını ve sürecini etkileyip etkilemediğini analiz etmek amacıyla Afgan göçmen girişimcilere sosyal ağlar ile ilgili sorular sorulmuştur. Söz konusu soruların elde edilen bulgulara göre Afgan göçmen girişimcilere "Bulunduğu bölgede Afgan veya başka kökenlerin aynı işletme kurması, iş kurma imkanlarına katkı sağlar mı?" sorusuna girişimcilerin çoğu evet diye cevap vermişlerdir. Bunun da sebebi önceden aynı işi kuran bir bireyin bazı hukuki ve resmi işlerde bilgi paylaşacağı düşüncesidir. Örneğin;

G7, şu şekilde cevaplamıştır. "Evet yabancılar ve Afganlar olmazsa ben iş yapamam." G7, Afganlar ve diğer yabancılar ile olan ilişkisinin işletmesini kurmak için büyük önem taşıdığını vurgulamıştır.

G12, "Evet benim faaliyet alanım, tüm göçmenleri kapsıyor ve %100 etkili oldu." G12 ise tüm göçmenlerin işletmesinin açılması için önem taşıdığını ve etkili olduğunu dile getirmiştir.

G15, "Evet onlar bu ürünleri alacaklarına dair ilgi gösterdiler bu yüzden etkili olduğunu düşünüyorum." G15'in faaliyet alanı takı satmaktır. Bu girişimciye göre çevredeki insanların bu ürünlerin satın alınması için baştan ilgi gösterdikleri için bu alanda iş kurmasına neden olmuştur ve etkili olmuştur.

G3, "Evet Afganlar iş kurmam için motivasyon verdiler".

G6, "Evet benim işletmemin bulunduğu yerde Afganlılar, Suriyeliler ve Türkler de yaşamaktadır böylece benim kurduğum işletme onların ihtiyaçlarını karşılar diye düşünerek işyerimi açtım." G6'nın ana faaliyeti manavcılıktır. Sattığı ürünler de tüm toplumu kapsamaktadır. Böylece etkili olduğunu düşünmektedir. Bunun aksine bazı göçmenler örneğin 12. Girişimci tüm bölgedeki göçmenleri kapsamakta ve etkilemekte diyerek cevap vermiştir. Dolayısıyla bu cevap bazılarının etkiliyken bazılarının etkili görülmemiştir. Ancak çoğu girişimcilerin cevabına göre girişimcilerin iş kurmasında çevresinin etkili olduğu savunulmuştur. Bu da sosyal ağın girişimcilik üzerinde önemli bir etken faktörü olduğunu desteklemektedir.

Girişimciler mülteci olma durumunu fırsata çevirip çevirmediklerine dair bir ipucu vermeyi amaçlamakta ve fırsatçı girişimcilikte bulunulacak atıfların yanısıra verilen cevaplarda sosyal ağ faktörlerine dair birçok ipucu da ortaya çıkmaktadır. Genel olarak Afgan göçmen girişimcilerin sayısının artması bazı girişimcilere göre cesaret verici ve yasaları etkileyebileceği düşünülürken bazıları açısından pozitif yönde etkilediği dile getirilmiştir. Ancak çoğunlukla pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Bununla beraber Türk girişimcilerin sayısının artması da girişimcilerin cevaplarına göre değişmektedir. Örneğin göçmen girişimcilerin sayısının artması ile ilgili cevaplar şu şekildedir:

G13’ün cevabı, “*Rekabet gücümüzü arttırıyor, daha iyisini yapmak zorunda kalıyoruz*”. G13’e göre girişimcilerin sayısı ne kadar artarsa rekabet de o kadar fazla olur. Dolayısıyla sürekli yenilik yapmalarına neden olmaktadır.

G1, “*Pozitif olarak etkiler ve rekabet her zaman kazandırır.*” Tüm bu bulgulardan anlaşılacağı üzeri girişimcilerin sayısı artınca Afgan göçmen girişimcilerin rekabetçi gücünü olumlu olarak etkilemektedir. Dolayısıyla girişimcilere daha fazla kazandırmasına, yenilik yapmalarına sebep olmaktadır.

Bu soru ile bağlantılı olarak “Girişimcilere Afganların kendi işini kurmasını önerir misiniz?” diye sorulduğunda 15 girişimcinin hepsi de evet yanıtını vermiştir. Bu da Afgan girişimcilerin girişimciliğin artmasını desteklediklerini ve diğer göçmenlere önerdikleri sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak girişimcilerin cevaplarına göre; aile, etnik köken, arkadaş gibi ağları kullanarak girişimde bulunulmuştur. Bu da girişimcilerden elde edilen bulgulara göre, mülteci girişimcilerin hızlı büyümesine ve sosyal sermayenin canlı tutulmasına sebep olmaktadır.

Sosyal sermaye, toplumu oluşturan birey, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları arasındaki eşgüdüm faaliyetlerini kolaylaştıran, toplumun üretkenliğini arttıran, kural, iletişim ağı ve güvenden oluşan yapı olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sermaye, yerel bir toplumun üyeleri arasında paylaşılan güven, karşılıklılık ve iş birliği alışkanlıklarını ifade etmektedir (Aslan:2016:4).

Sosyal sermaye yeni başlayan ve küçük işletmeler için kaynak eksikliğini gidermekte ve karmaşık hizmetlere ulaşmasını engellemektedir. Böylece sosyal sermaye girişimcilerin bireysel karar verme aşaması için büyük önem arz etmektedir. Örneğin; tanıdığı insanlar, arkadaşlar, meslektaşlar, aile üyeleri girişimcinin izlediği yolda birer sosyal sermaye olarak etkilemekte ve yardımcı olmaktadır. Girişimcilerin niyetini etkileyen bir diğer unsur ise sosyal sermaye normlarıdır. Sosyal sermaye normları girişimcileri davranışları üzerinde doğrudan etkilemektedir. Böylece iş kurma kararı almak söz konusu olduğunda davranışlar çeşitli sosyal faktörler tarafından şekillendirilir (Islam, 2019:35). Dolayısıyla Afgan göçmen girişimcilerle yapılan mülakat sırasında özellikle sosyal sermaye ve girişimcilikle olan ilişkisi ile ilgili sorular sorulmuştur. Sorulan sorulardan birisi, Afganlı göçmen girişimcilerin henüz iş kurma fikir aşamasındayken Afganlarla olan ilişkilerinin etkili olup olmadığıdır. 11 Afganlı girişimci sosyal ağın etkili olduğunu dile getirmiştir. Girişimcilerin bazıları etkisinin yer seçme, ürün seçme, sektör seçme gibi şeylerde olduğunu beyan etmiştir.

G6 bu soru ile cevabı, “*Evet çevremdeki Afganlar bu işin kurulmasında, mekân seçmede ve satışa sunduğum ürünlerin seçiminde öneride bulundular ve yardımcı oldular.*” Dolayısıyla, G6’ya göre çevredeki tanıdıkları ona yol göstermiştir ve bu da sosyal sermayenin girişimcilik faaliyet alanını ve sürecini yönetme aşamasında ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Bu soru ile G4, ithalat ve ihracat işleri ile uğraşan girişimcinin cevabı şu şekilde olmuştur: “*Tabiki oldu, Türk ürünlerini Afganistan halkına satışımız devam ediyor.*”. Bu girişimciye göre Türk ürünleri Afganistan halkının önerileri göz önünde bulundurularak Afgan halkının ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu sosyal ağ sayesinde iki ülke arasında ticaret ilişkisinin güçlendirilmesi etkilenmektedir.

G5, “*Evet ilk defa abim bana önerdiğinde yakın çevremdeki arkadaşlarıma da danıştım, onların düşünceleriyle bu alanı seçmiş oldum.*”. Bu girişimci, aile ve yakın arkadaş ilişkisinin girişimcilik düşüncesinde etkili olduğunu arz etmektedir. Bunlar dışında 3 girişimci hiç etkisinin olmadığını söylemiştir. Son bir girişimci hiç fikrinin olmadığını dile getirmiştir. Tüm bu verilerden elde edilen bulgulara göre sosyal sermayenin Afgan göçmen girişimcilerin girişimci olma kararına büyük etkisi olmuştur.

“Afganlarla arasındaki güçlü dayanışma duygusu işle ilgili sıkıntıları aşmaya yardımcı oluyor mu?” diye sorulan soruya 12 girişimci “evet oluyor” diye cevap verirken 3 girişimci “hayır olmuyor” demiştir. G,11 şöyle yorumlamıştır: “*Afganistan halkının arasında herhangi bir dayanışmanın olduğunu düşünmüyorum.*”. Evet diyen sayısı çoğul olduğu için Afganların birbiriyle olan ilişkisinin genel olarak iyi olduğu ve karşılaştıkları sorunların giderilmesinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu da Afganların yakınları ile olan sosyal sermayesinin yüksek olduğunu ve bağlayıcı sosyal sermayenin önemini desteklemektedir.

Genel olarak Afgan göçmen girişimcilere müşteri ve tedarikçi kitlesi hakkında soru sorulduğunda çevresinin hemen hemen hepsinin Afgan olduğunu beyan etmektedir. Bunun yanısıra tedarikçilerinin karışık olduğunu da ifade etmektedirler. Bu beraberinde girişimcilerin hem müşterisinin hem de tedarikçisinin farklı etniklerden olduğunu beyan etmektedir. Afgan Göçmen girişimciler Tedarikçileri ile olan ilişkisinde köprü kuran sosyal sermaye türünden yararlanmışlardır. Afganlı göçmenlerin kendi aralarındaki sosyal ağının kuvvetli olması, görüşülen girişimcilerin verdiği cevaplara göre reklam açısından katkı sağlamaktadır. Yani ne kadar iletişim ağı güçlüyse o kadar başarıya yakındır.

Mülakatlarda Afgan göçmen girişimcilerden güven ve saygı ile ilgili soruyu değerlendirdiğimizde, soru şu şekilde sorulmuştur: “Kendi işinizin sahibi olmak Türkler ve çevrenizdeki Afganlar içinde saygılarınızı artırıyor mu, size olan güven oranı artırıyor mu?” Sonuç olarak sadece 11 girişimci hariç hepsi kendi işinin patronu olduktan sonra arkadaş ortamının genişlemesine, insanların davranışının değişmesine ve daha çok güvenilir bir insan olmasına sebep olduğunu dile getirmişlerdir. Fakat 11. girişimci yaptığı işin saygınlıkla alakası olmadığını sadece yaşam sürdürmek için iş kurduğunu beyan etmiştir. Bununla beraber cevap olarak çoğu girişimciler (kesinlikle, tabiki, evet, çok) şeklinde cevaplamıştır. Bu da girişimciliğin Birleştirici sosyal sermayeye olumlu etkisini göstermektedir. Birleştirici sosyal sermayeye ailevi, dini, bölgesel, geleneksel kurallardan ziyade toplum tarafından genelleştirilmiş kuralların geçerli olduğu ortamın oluşmasını sağlayarak birinin hiç tanımadığı bireylere duyduğu güven ve bağ seviyesinin yükselmesine etki etmektedir (Hawkins M., 2010:9). Ayrıca aynı soru ile ilgili cevaplar şu şekildedir:

G12 cevabı şu şekilde vermiştir: “*Evet çok tanıdığım ve arkadaşlarım oldu.*”. Bu cevap Afgan göçmen girişimcilerin girişimci olmalarında ve sosyal ağlarını genişletme hızını arttırmalarında etkili olmasına neden olmuştur.

G3’ün cevabı ise, “*Özellikle Türk çevrem bana güven oranı arttı, evlerine davet edip saygı gösteriyorlar.*”. Bu bulgu da Türkiye’deki sosyal sermayede etkili olma özelliğini desteklemektedir.

G1, “*Bu konunun millet ile ilgili olduğunu düşünmüyorum, makam ve iş sahibi olmak saygınlığı arttırıyor.*” Bu girişimciye göre, güven ve saygının artması Türk, Afgan ve diğer etnik grubun olması ile ilgili değil, girişimci ve işletme sahibi olma ile ilgilidir. Buna göre girişimcilik ve güvenin doğrusal ilişkisi bulunmaktadır. Ne kadar işinde başarılı olursan toplum içerisindeki güven oranı o kadar artar.

Dünya genelinde kanunlar ve verilen haklar toplumdaki değişiklik göstermekle birlikte Afgan göçmen girişimcilerin de hakları, girişimcilik süreci, politik açıdan Türk girişimcilerle aynı olmaması gibi gruplarda da farklılık göstermektedir. Bu nedenle Afgan göçmen girişimcilere bu konu ile ilgili sorular sorulmuştur. “Mülakat sürecinde girişimcilerden, iş kurma aşamasında ne gibi bürokratik engellerle karşılaştınız?” diye sorulduğunda, çoğu girişimci; bilgi eksikliği, göçmenlere kiranın yüksekliği, ruhsat alma sürecinin zor olması, çalışma izni alma problemi, maliyet ve sigorta, hukuki bilgilerin eksik olması, giderlerin yüksek oluşu gibi engellerle karşılaştıklarını dile getirmişlerdir.

Bunlarla beraber yukarıda sıralanan bürokratik sorunları girişimcilerin nasıl çözdüğü sonucunu elde etmek için girişimcilere şu şekilde soru sorulmuştur: “Bürokratik engellerin aşılmasında Afganlardan ve Türklerden yardım alıyor musunuz?”. Verilere göre bürokratik engellerin aşılmasında hem Afganların hem de Türklerin bilgisi ve yardımları etkili olmuştur. Yeni gelen göçmenler Türkiye’deki kanunlar ve iş kurma süreciyle ilgili fazla bilgi sahibi olmadıkları için buradaki yakın çevresindeki Afgan ailelerden bilgi desteği elde etmişlerdir. Ayrıca, göçmen girişimciler ruhsat çıkartamama gibi engelleri de Türk vatandaşlığı yardımıyla aşmaya çalışmıştır. Tüm bu bulgular bir iş kurma sürecinde, Köprü kuran sosyal sermayenin önemi ve etkisini desteklemektedir.

Konum olarak birbirleri ile yakın olan ve iletişimleri güçlü olan aile mensupları, yakın arkadaşı, komşu çevresi gibi sürekli iletişim ve etkileşim halinde karşılıklı güvenin ve ağların gücüne bağlayıcı sosyal sermaye denilmektedir. Bağlayıcı sosyal sermaye, belli ve benzer grup üyelerinde bulunur ve zamanla güçlü güven ve yakınlık bağı kurmaktadır. Buna bağlı olarak topluluk bağına sahip çıkmakta çeşitli fırsatlar ve etkileşimler yaratmaktadır (Aydemir, 2011:5). Dolayısıyla Afgan göçmen girişimciler ile yapmış olduğu mülakat sonucuna göre, Afgan göçmen girişimciler girişimcilik sürecinde bağlayıcı sosyal sermaye türünü kullanmıştır. Afgan göçmen girişimcilerin, girişimcilik kararını verirken aile ve

yakın çevreden etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca faaliyet alanını seçmesinde de yakın çevresi olan arkadaş veya yakın akrabaları göz önüne alınarak karar verilmiştir. Örneğin çoğu girişimcinin faaliyet alanı ve sattığı ürünler kültürel iz taşımaktadır.

Bu tür sosyal sermaye türünün olumlu etkilerinin yanısıra negatif etkenleri de bulunmaktadır. Örneğin grup üyelerin sadece bir gruba bağlı olmaları diğer farklı gruplar ile etkileşimde ve iletişim bulunamamaları gibi olumsuz özellikleri içermektedir (Field, 2008:49). Bulgulara göre Afgan göçmen girişimcilerin açtığı işletmelerin çoğu küçük ölçekli işletmelerdir. Afganların sadece kendi aralarındaki etkileşimi ve kurduğu ağlar girişimcileri diğer dış çevreleri ile olan bağlardan uzak tutmaktadır. Böylece girişimcilerin büyümesini yavaşlatmaktadır.

Farklı bölgelerde yaşayan grupların birbirleri ile oluşan ilişkilerinden meydana gelen sosyal sermayeye köprü kuran sosyal sermaye denir. Sosyo-ekonomik şartlara sahip olan insanların kurduğu ilişki köprü kuran sosyal sermayeye benzemektedir (Özcan, 2011:29). Mülakat sonuçlarına göre girişimcilik sürecinde bürokratik sorunların aşılmasında Afganların yanı sıra Türkler de Afgan girişimciler ile etkileşimde bulunmuştur. Göçmen girişimciler ruhsat çıkartamama gibi engelleri de Türk vatandaşlığı yardımıyla aşmaya çalışmıştır. Böylece Girişimciler girişimcilik sürecinde bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermaye türlerinden yararlanmakta ve etkilemektedir. Tüm bunlarla beraber bürokratik sorunların aşılması ile ilgili diğer bir soru ise Türkiye'de bulunan Afgan dernekler ile ilgilidir. Soru şu şekilde sorulmuştur. Bürokratik engellerin aşılmasında Türkiye'de bulunan Afgan derneklerden yardım alıyor musunuz? Verilere göre çoğu girişimciler bürokratik engellerin aşılmasında derneklerden özellikle İstanbul'da bulunan AIAD derneğinden yardım aldıkları sonucuna varılmıştır. Bu da sosyal girişimciliğin girişimcilik sürecindeki önemini beyan etmektedir. Böylece Girişimciler girişimcilik sürecinde sosyal girişimcilik ve bağlayıcı sosyal sermaye türlerinden etkilenmektedir. Afganistan İş Adamları Derneği, Afgan ve Türk girişimcilerin iş birliği ağlarını organize etmeye, her iki ülkedeki yatırım fırsatları hakkında bilgilendirmeye ve iki ülkede ticaret fuarları düzenlemeye çalışmaktadır. Bunların yanısıra AIAD, Türkiye'deki Afgan girişimcileri, hukuksal konularda destek olmaktadır (AIAD- <https://aiadtr.com/>).

SONUÇ

Afgan göçmenler genel olarak Türkiye'de hayatını sürdürebilmek için tarım, hayvancılık, turizm, eğlence, perakende, satış, inşaat sektörlerinde işçi olarak çalışmaktadır. Ancak Afgan göçmenlerin son yıllarda emek piyasası içerisinde kendilerini iş bakımından güvenli bulamamaları, vasıfsız yerlerde az maaş almaları, ekonomik sorunlar yaşamaları gibi etkenlerin Afganlı göçmenleri girişimci bir özneye dönüştürdükleri görülmektedir. Buna bağlı olarak Afgan göçmen girişimciler farklı sektörlerde küçük ölçekli işletmeler kurmaktadır.

Yapılan bu çalışmada Türkiyedeki Afgan göçmen girişimcilerin girişimcilik özelliklerini ve girişimcilik sürecinde etkilenen sosyal sermaye etkenlerini tespit etmeyi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Konya ve İstanbul şehirlerinde bulunan toplam 15 girişimci ile mülakat yapılmıştır. Afgan girişimcilerin neredeyse tümünün küçük ölçekli işyerine sahip olmalarıdır. Girişimcilerden mülakat sürecinde elde edilen ipuçlarına göre Afganistan'daki iş faaliyetlerinin de küçük ölçekli işletmeler olduğu görülmüştür. Bu nedenle girişimciler, çoğunlukla ihtiyaç odaklı iş girişimini tercih etmişlerdir.

Yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre Afganistan göçmen girişimcilerin itici ve çekici faktörleri analiz ettiğimizde itici faktörler, mültecilerin birincil iş pazarında yaşadıkları sıkıntılar, dil bilmeme, dışlanma ve az maaş verme faktörleri iken çekici faktörler ise kendi işinin patronu olmak, bağımsız çalışma isteği, saygı duyma isteği, para kazanma ve büyüme, kültürel fırsatlar ve sosyal ağlardır.

Girişimcilik özellikleri ile ilgili soru sorulduğunda 15 Afganlı girişimciden sadece 15 numaralı girişimci hariç hepsi kendi işinin patronu olma isteği ile işe başlamıştır. Bunun ardından girişimcilere

sermaye temini hakkında soru sorulduğunda göçmenler kendi birikimleri, önceden kendi işini yapıp buraya gelirken sermaye ile gelmesi, Tübitak proje desteği ve çalışarak biriktirdiği paralarla sermaye temin ettiği ortaya çıkmıştır. Afgan göçmen girişimcilere iş kurmadaki düşüncesi sorulduğunda bazıları, çok para kazanmak, kendi işinin patronu olmak, hayallerini gerçekleştirmek, başarıya ilerlemek, kendi ayakları üstünde durmak ve aldığı eğitimi üzerinde ilerlemek gibi düşüncelerini gerçekleştirmek için başladığı gözlemlenmiştir. Bu bulgular da girişimcilerin girişimcilik isteğinin yüksek olduğu ve hiç pes etmeden zorluklarla mücadele etmelerini, özgürlük ve hırslılık özelliğinin yüksek olduğunu desteklemektedir.

Görüşmeler sonucunda elde edilen verilere göre Afgan girişimciler arasında toplam 5 girişimci Afganistan'da ticaret alanında faaliyet gösterdikleri gözlenmiştir. Bulgulara göre, göç eden Afgan mülteciler yaşadıkları ülkede kendi ülkesindeki mesleki tecrübelerinden yararlanarak geçmiş işin devamlılığını kurmaya çalışmıştır. Bu nedenle Afgan göçmen girişimcilerin iş faaliyeti üzerinde tecrübe ve deneyimin etkili olduğunu bu bulgular da göstermektedir. Afgan göçmen girişimcilerin iş faaliyetlerinde diğer önemli bir konu ise çoğunlukla Afgan kültürüne ait faaliyetin temelinde ve girişim oluşumunda bulunmalarıdır. Göçmenler bulunduğu ülkede bilgi, yetenek, sermaye ve sosyal sermayeye benzeyen unsurlarla göç ettiği ülkede daha özgüvenli girişimci olabilmektedir. Üzerine araştırma yapılan toplam 15 Afganlı girişimci içerisinde çoğunun kendi kültürü üzerine odaklı ve müşterisinin de çoğunun Afganlar olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece kültürel farklılıklarını fırsata çevirerek rekabet ortamının oluşmasından kaçınılmıştır. Buna ek olarak Afgan kültürüne ait ürünlerin pazara sunulması aracılığıyla Afganlar, sosyal ağlarını ve iletişim ağlarını çoğaltma şansını elde etmişlerdir.

İş ilişkilerinde sosyal ilişkiler ile ilgili, Afganlı göçmen girişimcilerin henüz iş kurma fikir aşamasındayken Afganlarla olan ilişkilerinin etkili olup olmadığı sorulmuştur. Toplam 15 girişimciden 11 girişimci Afganlarla olan sosyal ağının etkili olduğunu dile getirmiştir. Girişimcilerin bazıları etkisinin yer seçmede, ürün seçmede, sektör seçmede gibi unsurlarda olduğunu beyan etmiştir. Bu da çoğu Afgan göçmen girişimcilerin karar verme aşamasında sosyal sermayeden yararlandığını ve etkilendiğini göstermektedir. Böylece Afgan göçmen girişimciler bağlayıcı sosyal sermaye türünden yararlanmıştır. Bağlayıcı sosyal sermaye göçmenlerin iş ilişkisinde büyük önem taşımaktadır.

Bununla beraber Afgan göçmen girişimcilerden güven ve saygı ile ilgili soruyu değerlendirdiğimizde, soru şu şekilde sorulmuştur: Kendi işinizin sahibi olmak Türkler ve çevrenizdeki Afganlar içinde saygınlığınızı artırıyor mu? Size olan güven oranı artıyor mu? Cevap olarak çoğu girişimciler 'Kesinlikle, tabiki, evet çok' şeklinde cevaplamıştır. Bu da girişimciliğin Birleştirici sosyal sermayeye olumlu etkisini göstermektedir. Birleştirici sosyal sermayeye ailevi, dini, bölgesel, geleneksel kurallardan ziyade toplum tarafından genelleştirilmiş kuralların geçerli olduğu ortamın oluşmasını sağlayarak birinin hiç tanımadığı bireylere duyduğu güven ve bağ seviyesinin yükselmesine etki etmektedir (Hawkins M., 2010:9,). Ayrıca aynı soru ile ilgili cevaplar şu şekildedir:

G12 cevabı şu şekilde vermiştir: *"Evet çok tanıdığım ve arkadaşlarım oldu."* Bu cevap Afgan göçmen girişimcilerin girişimci olmalarında ve sosyal ağlarını genişletme hızını arttırmalarında etkili olmasına neden olmuştur.

G3'ün cevabı ise, *"Özellikle Türk çevrem bana güven oranı arttı, evlerine davet edip saygı gösteriyorlar."* Bu bulgu da Türkiye'deki sosyal sermayede etkili olma özelliğini desteklemektedir.

G1, *"Bu konunun millet ile ilgili olduğunu düşünmüyorum, makam ve iş sahibi olmak saygınlığı arttırıyor."* Bu girişimciye göre, güven ve saygının artması Türk, Afgan ve diğer etnik grubun olması ile ilgili değil, girişimci ve işletme sahibi olma ile ilgilidir. Buna göre girişimcilik ve güvenin doğrusal ilişkisi bulunmaktadır. Ne kadar işinde başarılı olursan toplum içerisindeki güven oranı o kadar artar.

Girişimcilik unsurunu etkileyen faktörler ile ilgili soru sorulduğunda çoğu girişimciler aile faktörünü önemli bir unsur olarak görmüştür. Bu da girişimciliğin gelişimi ve girişimciliğin işlevsel faktörlerinin artmasında büyük rol oynamaktadır. Böylece Afgan göçmen girişimciler bağlayıcı sosyal sermaye türünden yararlanmışlardır.

Yine sosyal sermaye ile ilgili, Afganlarla arasındaki güçlü dayanışma duygusu işle ilgili sıkıntıları aşmaya yardımcı oluyor mu diye sorulan soruya toplam 12 girişimci evet oluyor diye cevap vermiştir. Bu bulgu da bağlayıcı sosyal sermayenin önemini desteklemektedir. Bağlayıcı sosyal sermaye homojen grupların içerisinde bulunur. Bu grupların içerisindeki üyeler birbirleri ile güçlü bağlar kurmakta ve benzer grubun bağlarına sahip çıkmaktadır. Grupların üyeleri arasında güçlü dayanışma bulunmakta ve toplu bir şekilde ortak yarar için bir araya gelmektedir (Kangal,2013:40).

Genel olarak Afgan göçmen girişimcilere müşteri ve tedarikçi kitlesi hakkında soru sorulduğunda çevresinin hemen hemen hepsinin Afgan olduğunu beyan etmektedir. Bunun yanısıra tedarikçilerinin karışık olduğunu da ifade etmektedirler. Bununla beraber girişimcilerin hem müşterisi hem de tedarikçisi farklı etnik gruplardan olduğunu beyan etmektedir. Bu da sosyal çevresinin geniş olması ve çok kültürlülüğün önemini desteklemektedir. Bununla beraber bürokratik sorunun sonucu bürokratik engellerin aşılmasında hem Afganların hem de Türklerin bilgisi ve yardımları etkili olmuştur. Yeni gelen göçmenler Türkiye'deki kanunlar ve iş kurma sürecinden fazla bilgi sahibi olmadıkları için burada yakın çevresindeki Afgan ailelerden bilgi desteği elde etmişlerdir. Ayrıca, göçmen girişimciler ruhsat çıkartamama gibi engelleri Türk vatandaşları yardımıyla aşmaya çalışmışlardır.

Tüm bu bulgular bir iş kurma sürecinde, sürdürülmesinde sosyal sermayenin önemi ve etkisini desteklemektedir. Böylece Girişimciler girişimcilik sürecinde bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermaye türlerinden yararlanmakta ve etkilemektedir (Palloni ve diğ.2001).

Sonuç olarak Türkiye'de bulunan Afgan göçmen girişimcilerden elde edilen verilere göre şu bulgular elde edilmiştir:

- Elde edilen verilere göre çoğu girişimciler eskiden de Afganistan'da aileleri ticaret ile uğraştıkları için Türkiye'de girişimci olmasında çok etkili olduğunu göstermektedir.
- Çoğu Afgan girişimcinin ana faaliyet alanı kültürel izi taşımakta ve bu da kültürün etkisine bağlı olarak çevresindeki sosyal ağları genişletme rolünü oynamaktadır. Böylece kendi yöresel halkının içerisinde yüksek sosyal sermayeye sahip olmaları sonucuna varılmıştır.
- Afganistan göçmen girişimcilerin itici ve çekici faktörleri analiz ettiğimizde itici faktörler; Göçmenlerin birincil iş pazarında yaşadıkları sıkıntılar, dil bilmeme, dışlanma ve az maaş verme faktörleriyken çekici faktörler ise; kendi işinin patronu olmak, bağımsız çalışma isteği, saygı duyulma isteği, para kazanma ve büyüme, kültürel fırsatlar ve sosyal ağlardır.
- Afgan göçmen girişimcilerin çoğu küçük ölçekli işyerine sahiptir.
- Afgan göçmen girişimcilerin müşterisi ve tedarikçisi hem Türk hem de Afgan ve diğer etnik gruplardan göçmenlerdir.
- Afganlar arasında güçlü dayanışma duygusu bulunmaktadır ve girişimcilik sürecinde bağlayıcı sosyal sermaye türünden etkilenmiştir.

- Afgan göçmen girişimcilerin bürokratik engelleri aşmasında hem Afganların hem de Türklerin bilgisi ile yardımları etkili olmuştur. Böylece köprü kuran sosyal sermaye türünden yararlanılmıştır.
- Genel olarak Afgan girişimcilerin girişimci olmaları toplum içerisinde saygı ve güven oranını artırmış ve sosyal sermayeyi pozitif etkilemiştir.
- Afgan göçmen girişimciler girişimcilik sürecinde çoğunlukla bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermaye türünden etkilenmiştir.
- Girişimciler aile, etnik köken, arkadaş gibi ağları kullanarak girişimde bulunmuştur. Bu da girişimcilerden elde edilen bulgulara göre, Göçmen girişimcilerin hızlı büyümesine ve sosyal sermayenin canlı tutulmasına sebep olmaktadır.

Bunun yanı sıra şu öneriler bundan sonraki çalışmalar ve politika yapıcılar/uygulayıcılar açısından katkı sağlayabilir:

- Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri göçmen girişimciler için bürokratik engelleri heffiletmeli ve teşvik amaçlı yardımcı olmalıdırlar.
- Göçmen girişimciler küçük ölçekli işletmelerini büyütmeli ve uluslararası konuma taşınmalı.
- Göçmen girişimciler sosyal çevresini genişleterek kültürel ürünlerin yanı sıra tüm Türk toplumu ve diğer etnik grupları da kapsayan ürünleri pazarlamalıdır. Çünkü ancak o zaman işletmeler büyüme yoluna girebilir.
- Türkiye'deki göç idaresi ve YTB gibi kuruluşlar göçmen girişimcilerin ve Türkiye'nin yararına çeşitli aktivitelerde (Eğitim, girişimciler fuarı, girişimcilik simenarı) girişimcilik hedefi olanları keşfetmeli.
- Göçmen girişimcilerin çoğu resmi bir şekilde faaliyet göstermemektedir, Türkiye Cumhuriyet yetkilileri tarafından göçmen girişimcilerin resmileşme kuralları kolaylaştırılmalı.
- Göçmen girişimciler bağlayıcı ve köprü kuran sosyal sermayenin yanı sıra birleştirici sosyal sermaye türünden de yararlanmalıdır. Böylece işletmelerini hızlı bir şekilde tanıtmaya fırsatından yararlanacaklar.

KAYNAKÇA

Abay Alyüz, S. B. (2018). Sosyal Sermaye, Sosyal Ağlar ve Sosyal Destek İlişkisi: Sultanbeyli ve Kadıköy'de Sosyal Hizmet Merkezlerine Başvuranlara İlişkin Karşılaştırmalı Durum Çalışması.

Afganistanhazaralaridernegi.<https://Afganistanhazaralaridernegi.Org.Tr/Rsa>.<https://Arsa.Org.Tr/Aiadtr> <https://Aiadtr.Com/>

- Aslan, S. (2016). Türkiye'de Sosyal Sermaye Bileşenlerinden Güven Hakkında Bir Değerlendirme. C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 14-15.
- Aydemir, M. A.(2011). Sosyal Sermaye -Topluluk Duygusu Ve Soysal Sermaye Araştırması- (1. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Baas, S. (1997) Participatory Institutional Development, Paper Presented At The Conference On Sustainable Agriculture And Sand Control In Gansu Desert Area, Project 53077-001.
- Babaei, H., Ahmad, N. and Gill, S. (2012). Bonding, Bridging And Linking Social Capital And Empowerment Among Squatter Settlements In Tehran, Iran. World Applied Sciences Journal , 17 (1), 119-126
- Başgeçmez,S(2010). Girişimcilik Sürecinde Sosyal Ağların Etkileri, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BBC News Türkçe, Haberler (2023) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58342885> Erişim tarihi 15.01.2023
- Boz, H. (2007) Etnik Girişimcilik: Almanya'da Faaliyet Gösteren Türk Kökenli Girişimciler Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi , Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çalışkan, D. (2010).Yenilikçi Oluşumlarda Sosyal Sermayenin Rolü Ve Burdur İli Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Castles, Steven. ve Mark. J. Miller (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. (Çev. B. U. Bal & I. Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Çestenceli, Y. (2012). Göçmenlik Olgusunun Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya, Türkiye: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Carl L. B. III, (2001)Immigrant Networks and Social Capital, Willey, USA.
- Cersosimo, D., & Nisticò, R. (2021). Mobility and agricultural economies in rural Italy. Sometimes the world can be seen more clearly from its margins, Italian Review of Agricultural Economics, 76(1), 7-17.
- Coleman, J. (1988). Norms As Soial Capital, In Elinor Ostrom And T.K. Ahn. Foundation Of Social Capital. Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited.
- Deniz, D. (2017). Türkiyedeki Suriyeli Mülteci Girişimcilerin Oluşum Süreci ve Özellikleri ,Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü-Hatay
- Dolfsma, W., & Dannreuther, C. (2003). Subjects and boundaries: Contesting social capital-based policies. Journal of Economic Issues, 37(2), 405-413.
- Erden, Veysel Yiğit,(2018). The Appeal of Social Capital: Analyzing The Conceptualization Of The Concept , Political Science, Bilkent SBE Yüksek Lisans TEzi
- Field, John (2008) Social Capital. London: Routledge.
- Fukuyama, F. (2006). The end of history and the last man. Simon and Schuster.

- Güler, H. (2020). Afganlı Göçmenlerin Göç Süreçleri ve İşçilik Deneyimleri Uşak İli Örneği. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3(66), 1461 - 1482,
- Hasht Sobh, "Afganistan'da Yirmi Yıllık Savaşın Maliyeti, <https://8am.af/The-Cost-Of-Twenty-Years-Of-War-In-Afghanistan/>, (Erişim Tarihi:(25.12.2021)
- Hawkins, R. Maurer, K. (2010). Bonding, Bridging And Linking: How Social Capital Operated In New Orleans Following Hurricane Katrina. *The British Journal Of Social Work*,
- Hisrich, R. D., Manimala, M. J., Peters, M. P., & Shepherd, D. A. (2005). *Entrepreneurship 9e*. McGraw-Hill Education.
- Islam.M. F. (2019). The Impact Of Social Norms On The Relationship Between Social Capital And Entrepreneurial Intention, Master Thesis, Yaşar University, Graduate School Of Social Sciences-Izmir.
- Jordan, J.B. (2015). A Study In How Linking Social Capital Functions In Community Development. The University Of Southern Missisipi
- Kahraman, F. (2017). Karanlıkta Kalanlar: Türkiye'de Bulunan Afganlı Mültecilerin Durumu. Ş. Aslan, & C. (Ed.). *Current Debates In Sociology & Anthropology*, 141-151. Ijopoc Publication Limited.
- Kangal,N. (2013).Sosyal Sermaye Teorileri Ve Sosyal Sermaye Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü –Konya
- Deaux, K. (2006) To be Immigrant, Russel Sage Found, USA, 45-51
- Kuschminder, K., Dora, M. (2009). Migration In Afghanistan: History, Current Trends And Future Prospects. Maastricht: Maastricht Graduate School Of Governance, http://mgsog.merit.unu.edu/publications/external_policy_reports/2009_Afghanistan_Country_Paper.pdf
- Lin, N. (1999). Social networks and status attainment. *Annual review of sociology*, 25(1), 467-487.
- Lollo, E. (2012). Toward A Theory Of Social Capital Definition: Its Dimensions And Resulting Social Capital Types. Available Online. <https://Socialeconomics.Org/Papers/Lollo1c.Pdf> 18.08.2022
- Moradi,M.M. (2018).Afganistan'da Safran Üreten İşletmelerin Ekonomik Analizi, Yüksek Lisans Tezi Uludağ Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü –Bursa
- Morawska, E. Disciplinary agendas and analytic strategies of research on immigrant transnationalism: Challenges of interdisciplinary knowledge. *International Migration Review*, 37(3), 611-640.
- Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (2023) <https://multeciler.org.tr/> Erişim tarihi 15.01.2023.
- Özcan, B. (2011).Sosyal Sermaye Ve Ekonomik Kalkınma, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özku, G., (2008). Girişimcilik Teorileri Ve Girişimci Tipleri: TÜSIAD, Türkiye'de Girişimcilik, TÜSIAD, Yayın No: 12 / 340, İstanbul, 2002

- Palloni, A. M., D. S., Ceballos, M. Espinosa K. ve Spittel, M. (2001) Social Capital and International Migration: A Test Using Information on Family Networks American Journal of Sociology Vol. 106, No. 5. 1262-1298 .
- Patrick, L., ve Julia, S. O. (2017). OECD insights debate the issues: Complexity and policy making. OECD Publishing.
- Putnam, J. W. (1998). Cooperative Learning and Strategies for Inclusion: Celebrating Diversity in the Classroom. Children, Youth & Change: Sociocultural Perspectives. Paul H. Brookes Publishing Co., , Baltimore,
- Rasooly, A. (2020). Afgan Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Özellikleri Üzerine Bir Analiz, İstanbul Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Türkiye: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Renin, V. (2014). Entrepreneurial Success:The Role Of Social Networks And Hum Capital. Doctor Of Philosophy İn Management. İstanbul, Turkey: Boğaziçi University.
- Sadid, S. A.,(2019).Afganistan'da Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Yönetim Sitsemi Üzerinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi,Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Edirne,Türkiye.
- Stigter, E., M., A. (2005). Transnational Networks: Recognising A Regional Reality. Ocak 2021 Tarihinde The Afghanistan Research And Evaluation Unit: <https://Areu.Org.Af/Publication/510/>
- Turan, C. (2019). Kurumsal Girişimcilik Profiline Firmanın Yenilikçilik Performansı Üzerindeki Etkisinde İç Girişimcilik Davranışının Aracı Rolü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Türkiye: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uygun,M., Özçiftçi,V.(2012). Girişimcilerin Sosyal Ağlara Yönelik Algılamalarının İncelenmesi,Organizasyon Ve Yönetim Bilimler Dergisi, 4(1), 189 - 20
- Woolcock, M. (2000), Social Capital And Its Meanings, Canberra Bulletin of Public Administration
- Yalçın, C.. (2004). Göç Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık
- Yüksekbilgili, Y, Ö. (2021) Göçmen Girişimciliği Ve Suriyeli Göçmenlerin İş Kurma Sorunları.
- UNCHR (2018) https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf
- UNCHR (2021) <https://reporting.unhcr.org/globalreport2021/pdf>
- AİDTR (2023) <https://aiadtr.com>
- Göç Ansiklopedileri TÜBİTAK (2023) <https://Ansiklopedi.Tubitak.Gov.Tr/Ansiklopedi/Goc>

Extended Abstract

As a country that constantly receives immigration, the lives of Afghans in Turkey are becoming more important day by day. In this context, in this study, the entrepreneurship process of Afghan refugees and its relationship with social capital were investigated.

1. Migration

Migration, which is one of the intersection areas of different disciplines; economic, ecological, political, cultural, commercial and many similar titles and many reasons such as unemployment, employment, drought, temperature deviations, coups, terrorism, autocratic regimes, kinship integration, and return to the homeland. For these reasons, immigrants as well as immigrants become the field of study. Countries receiving immigration, which are defined as voluntary/involuntary new living spaces with immigration, emerge as a field of discussion and examination. Regardless of their status, immigrants show their efforts to meet their basic life needs first and then to maintain their lives with the skills they have. Working for immigrants is the first proposition, but their skills, difficulties and capital encourage their efforts to become entrepreneurs.

Turkey has an important experience and memory on migration in the historical and geographical context. The migration to Europe in the 1960s in order to work in the Republican period draws attention as the most important migration movement in the mass sense. Migration to Turkey is experienced in different periods and from different countries, especially border neighbors. Ethnic discrimination and war, especially in countries such as Bulgaria, Iraq and Syria, caused a serious migration movement. In addition, the political developments in Afghanistan across the border and immigrants from Pakistan and Africa see Turkey as a jumping-off ramp for transition to Europe and North America.

2. Social Network and Capital

Beyond the bindingness of national and international legal frameworks, the actual process of migration can actually be explained through a network of relations and a form of action.

Evaluation of network relations and social capital within this framework is remarkable in terms of revealing how effective the connections in the migration process are. Network theory has tried to deal with the network of relations between refugees and how the created network affects people's preferences, behaviors and lives with vital value through social capital. Established relations and ties are a source of data for immigrants, and immigrants who want to migrate are provided with information. Social network causes family or people of the same race to interact in the economic and social field. These relations provide support on issues such as how immigrants enter the country, starting with the initiation of the immigration process, the laws of the country they are going to, finding a job and registering. In addition, thanks to these networks, immigrants form a community within themselves over time. Therefore, it tries to protect its culture and community by establishing shops, restaurants and associations belonging to its own culture. Various difficulties and risks experienced increase the number of kinship and friendship that define the social network and ensure the sustainability of international migration. The migrant overcomes the difficulties with his/her environment in the target country and gets used to living conditions in the target country as a migrant. As a result, the social network ensures its continuity by increasing the international migration movement (Rasooly, 2020).

In this study, it was aimed to determine the entrepreneurial characteristics of Afghan immigrant entrepreneurs in Turkey and the social capital factors affected in the entrepreneurship process. For this purpose, interviews were conducted with a total of 15 entrepreneurs in the cities of Konya and Istanbul.

3. Research and Analysis

The aim of the study is to analyze the formation of entrepreneurial activities of Afghan refugees coming to Turkey and the effect of social capital in the formation process by using qualitative research method.

In the research, the interview method, one of the data collection methods for qualitative studies, was preferred. Today's pandemic conditions have some sensitivities about the application of interview methods. Therefore, the interviews were conducted online. A meeting schedule was created by pre-interviewing the participants. Then, the interviews were held online in accordance with this calendar and sensitivities. Research data were collected between April 1 and July 31, 2022 and interview times are between 45 minutes and 90 minutes. In total, approximately 19 hours of audio and video recordings were taken. During the interviews, only the voice and video recordings of the participants who gave consent were recorded.

Due to the use of qualitative research method as a research method, the researcher included his own experiences and perceptions in the study. In addition, continuous symbols and encodings were used for healthy

analysis. Thus, ease of perception was provided to the researcher. Interview data were collected through face-to-face and online interviews with 15 Afghan entrepreneurs in the cities of Konya and Istanbul in Turkey.

There are 39 questions in total as interview questions to reach the goal, and the basic questions are as follows (Deniz, 2017).

- What are the factors that attract and push Afghan immigrants to entrepreneurship?
- What are the opportunities available for Afghans?
- What is the evaluation of the entrepreneurial decision-making phase between Afghans and local entrepreneurs?
- What are the social factors affecting the entrepreneurial choices of Afghans?
- What is the social capital role of entrepreneurs in business relations in the process of starting a business?

In the research, it is necessary that the sample should be in sufficient number and diversity to cover the heterogeneous diversity, since different dimensions of the problem are revealed according to the difference and a valid result is obtained. In this study, the sample structure is not limited to only one region, but covers the provinces of Konya and Istanbul. Konya and Istanbul stand out for Afghan immigrant entrepreneurs with their economic and cultural characteristics. In addition, it is counted as one of the cities with the highest number of Afghan immigrant entrepreneurs. In these cities, Afghan immigrant entrepreneurs operate in various sectors such as restaurants, shops, communication, carpet weaving and transport.

This research is a research on the formation of the entrepreneurial process of immigrant entrepreneurs and their relationship with social capital. For this reason, a field research method based on interviews was applied with Afghan immigrant entrepreneurs in Konya and Istanbul, as mentioned before, in order to collect and analyze the data. According to the data obtained from the associations, it is said that there are 260 Konya and 120 Afghan enterprises in Istanbul (<https://aiadtr.com>). The interview process was started in Konya and 7 people were interviewed. Then, 8 people from the province of Istanbul were included in the study by interviewing.

Conclusion

According to the data obtained as a result of the interviews, it has been observed that a total of 5 entrepreneurs among Afghan entrepreneurs operate in the field of trade in Afghanistan. According to the findings, Afghan refugees who migrated tried to establish the continuity of their past work in the country they lived in, by making use of their professional experience in their own country. For this reason, these findings show that experience and experience are effective on the business activities of Afghan immigrant entrepreneurs. Another important issue in the business activities of Afghan immigrant entrepreneurs is that they are mostly on the basis of Afghan cultural activity and in the formation of enterprises. Immigrants can become more self-confident entrepreneurs in the country where they migrate with elements similar to knowledge, talent, capital and social capital. Among the 15 Afghan entrepreneurs researched, most of them are focused on their own culture and most of their customers are Afghans. Thus, the formation of a competitive environment was avoided by turning cultural differences into opportunities. In addition, Afghans have had the chance to increase their social networks and communication networks through the introduction of Afghan products to the market.

As a result, the following findings were obtained according to the data obtained from Afghan immigrant entrepreneurs in Turkey:

- According to the data obtained, it is very effective for most entrepreneurs to become entrepreneurs in Turkey, since their families were engaged in business in Afghanistan in the past.
- The main field of activity of most Afghan entrepreneurs bears the cultural footprint, which plays the role of expanding social networks around them due to the influence of culture. Thus, it has been concluded that they have high social capital among their local people.
- When we analyze the push and pull factors of immigrant entrepreneurs in Afghanistan, the push factors; While the difficulties experienced by immigrants in the primary job market are the factors of not speaking the language, exclusion and low wages, the attractive factors are; being your own boss, the desire to work independently, the desire to be respected, the earning and growth of money, cultural opportunities and social networks.
- Most Afghan immigrant entrepreneurs have small businesses.
- The customers and suppliers of Afghan immigrant entrepreneurs are both Turkish and Afghan and other ethnic groups.

- There is a strong sense of solidarity among Afghans and has been influenced by the type of binding social capital in the entrepreneurial process.
- The knowledge and assistance of both Afghans and Turks have been effective in overcoming bureaucratic obstacles by Afghan immigrant entrepreneurs. Thus, the bridge-building type of social capital was utilized.
- In general, the fact that Afghan entrepreneurs are entrepreneurs has increased the rate of respect and trust in the society and has a positive effect on social capital.
- Afghan migrant entrepreneurs were mostly influenced by the binding and bridging type of social capital in the entrepreneurial process.
- Entrepreneurs have ventured using networks such as family, ethnicity, friends. According to the findings obtained from entrepreneurs, this causes the rapid growth of immigrant entrepreneurs and keeping social capital alive.

Bukalemun Liderlik: Değişen Şartlara Uyum Sağlamak mı? Kriz Durumlarında Saklanmak mı?

Ülkühan Bike ESEN

Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Çankırı, Türkiye
ubesen@karatekin.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 20.03.2023 Kabul: 17.05.2023 Yayın: 30.06.2023</p> <p>Anahtar Kelimeler: İyi Liderlik, Kötü Liderlik, Metafor, Durumsallık Teorisi.</p> <p>JEL Kodları: M1, M12</p>	<p>Liderlik, insanları istenen amaçlar doğrultusunda yönlendirebilme ve onları yönetebilme sürecidir. Bütün örgütlerin temel hedefi de örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi olduğu için, liderlik yıllardır çalışılan ve hala çalışılmakta olan bir konudur. Dolayısıyla da literatüre sürekli yeni türleri eklenmektedir. Bu liderlik türlerinden bazıları -pozitif liderlik, katılımcı liderlik, etik liderlik, dönüşümcü liderlik gibi- “iyi” liderlik türleri olarak nitelendirilirken, diğerleri -toksik liderlik, kibirli liderlik, prozac liderlik gibi- “kötü” liderlik türleri olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak liderlik literatürüne 2006 yılında giren ve bukalemunu bir metafor olarak kullanan “Bukalemun Liderlik” için durum biraz farklıdır. Çünkü bukalemun liderlik, farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bazı yazarlar bu liderlik türünü, değişen şartlara uyum sağlama anlamında, “iyi”; bazıları ise kriz durumunda saklanma anlamında, “kötü” liderlik türü olarak ifade etmişlerdir. Bu çalışmanın amacı da farklı şekillerde nitelendirilen “Bukalemun Liderlik” kavramının irdelenmesidir. Bu amaçla, çalışmada öncelikle bukalemun liderlik kavramı ve boyutları tanımlanmış, daha sonra da bukalemun liderliğin özelliklerine ve ilgili kavramlara yer verilmiştir.</p>

Chameleon Leadership: Adapting to Changing Conditions? Hiding in Crisis Situations?

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 20.03.2023 Accepted: 17.05.2023 Published: 30.06.2023</p> <p>Keywords: Good Leadership, Bad Leadership, Metaphor, Contingency Theory.</p> <p>JEL Codes: M1, M12</p>	<p>Leadership is the process of directing and managing people toward desired goals. Since the main objective of all organizations is to achieve goals, leadership is a topic that has been researched for years and is still being researched. As a result, new leadership types are constantly being introduced in the literature. While some of these leadership types - such as positive leadership, participative leadership, ethical leadership, and transformational leadership - are referred to as good leadership, others - such as toxic leadership, overbearing leadership, and Prozac leadership - are classified as bad leadership. However, the situation is somewhat different with chameleon leadership, which has entered the leadership literature since 2006 and uses the chameleon as a metaphor. This is because chameleon leadership has been interpreted in different ways by different authors. Some authors have described this type of leadership as good in the sense of adapting to changing conditions, while others have described it as a bad type of leadership in the sense of hiding in a crisis situation. The purpose of this study is to examine the concept of chameleon leadership, which has been characterized in different ways. To this end, the study first defined the concept of chameleon leadership and its dimensions, and then included the characteristics of chameleon leadership and related concepts.</p>

Atıf/Citation: Esen, Ü. B. (2023). Bukalemun Liderlik: Değişen Şartlara Uyum Sağlamak mı? Kriz Durumlarında Saklanmak mı?, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(1): 45-54.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Lider, belirli amaçlar için diğerlerini etkileyebilme gücüne sahip olan kişidir. Liderlik ise, etkileme faaliyetinin gerçekleştiği süreçtir. Bu sürecin başarısı farklı zamanlarda farklı unsurlara bağlanmıştır. Odak noktasındaki bu değişimler de liderlik teorilerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Örneğin, özellikler teorisinde, liderin zekâsı, özgüveni, kavramsal düşünme yeteneği, görünüşü, ses tonu gibi kişisel özelliklerine ağırlık verilmiştir. Fakat belirlenen kişilik özelliklerinin liderin başarılı olmasında yeterli olmadığına anlaşılmaya başlanmasıyla liderin astlarına/takipçilerine davranış şekline odaklanılmıştır. Ancak başarılı liderlik davranışı olarak atfedilen liderlik tarzının farklı şartlarda başarısız olması, liderliğin başarısında içinde bulunulan durumun öneminin anlaşılmasını sağlamıştır. Sonuç olarak, her koşulda başarılı olacak tek bir liderlik tarzının olamayacağını savunan durumsal liderlik teorileri ortaya çıkmıştır. Durumsal liderlik teorileri, liderin başarısında, liderin ve takipçilerin özelliklerinin yanı sıra içinde bulunulan durumun da etkili olduğunu savunmaktadır. Bu sebepten dolayıdır ki eğer bir lider başarılı olmak istiyorsa, liderlik tarzını içinde bulunduğu durumun özelliklerine göre değiştirmelidir (Ayman, Chemers ve Fiedler, 1995). Bukalemunun metafor olarak kullanıldığı bukalemun liderlikte liderin duruma göre liderlik tarzını değiştirmesi söz konusudur. Ancak bu tarz değişimi bukalemun liderliğin değerlendirilmesinde birtakım çelişkilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bukalemun, ısıya, ışığa veya duygu durumuna göre derisinin rengini değiştirebilen bir sürüngen türüdür. Bu özelliği nedeniyle de sözünde durmayan, çıkar sağlama uğruna yön değiştiren insanlar için “bukalemun gibi” ifadesi kullanılmaktadır. Bu kavramı liderlik literatüründe ilk defa Gormley-Heenan (2006: 54) “başkalarının görüşlerine ve içinde bulunduğu iklime göre değişen, değişken bir siyasi liderlik biçimi”ni tanımlamak için kullanmıştır. Dolayısıyla liderlik literatüründeki ilk kullanım amacı çok olumlu değildir. Ancak zaman içerisinde örgütsel liderlik açısından da ele alınmış ve kimi yazarlar (Conger, 2004; Mhizha, 2014; Williams, 2022) tarafından üstün uyum yeteneklerine sahip olma niteliği ile olumlu, kimi yazarlar (Massoudi, 2022; Ruiz-Palomino ve Banon-Gomis, 2017; Gormley-Heenan, 2006) tarafından ise başarılı bir şekilde kamufle olma niteliği ile bir liderlik tarzı olarak olumsuz değerlendirilmiştir. Bilinmeyen bilinen üzerinden anlatmaya yani metafor kullanmaya liderlik alanında sıklıkla rastlansa da (Oberlechner ve Mayer-Schoenberger, 2002; Tyskbo ve Styhre, 2022) bukalemun metaforu, ilgili liderlik türünün tanımlanmasında karışıklık yaratmaktadır. Fakat liderlik kavramına ilişkin metaforik algıları belirlemek için yapılan çalışmalarda katılımcılar, bukalemun metaforunu liderliğin olumlu özelliklerini vurgulamak için kullanmışlardır. Örneğin; Onağ, Kaya ve Dönmez’in (2021: 810-811) çalışmasında liderliğin insanları etkileme özelliğini vurgulamak için bukalemun metaforu kullanılmıştır. Yapılan diğer çalışmalarda da bukalemun metaforu, dönüşümcü liderlikte (Hacıfazlıoğlu, Karadeniz ve Dalgıç, 2011: 108) ve teknolojik liderlikte (Çelik Şahin, Avcı ve Anık, 2020: 278) değişen şartlara hızlı bir şekilde uyum yeteneğini vurgulamak için kullanılmıştır. Ancak bukalemunlar, belki de sadece, fark yaratmak için renk değiştiriyorlardır (BBC News, 2018). Dolayısıyla bukalemun liderler de uyum sağlamak veya gizlenmek için değil, karşılaşılan yeni ve farklı durumlara yaratıcı çözümler bulmak için liderlik taktiklerini değiştiriyor olabilirler.

İlk bakışta durumsal liderlik teorisi ile aynı içeriğe sahip gibi görünse de bukalemun liderlik, durumsal liderlikten farklı olarak, duruma göre liderlik tarzının değiştirilmesini değil, uygulanan taktiklerin değiştirilmesini ifade etmektedir. Nasıl bukalemunlar farklı bir çevreye girdiklerinde, sürüngen olma özelliklerini veya vücut şekillerini değil de sadece derilerinin renklerini değiştiriyorlarsa; bukalemun liderler de liderlik tarzları ile ilgili temel değerleri ve özellikleri korurken, yeni veya farklı ortamlara uyum sağlayarak, o ortama uygun şekilde hareket etmektedirler (Williams, 2022: 1-2). Gormley-Heenan (2006) da durumsal liderlik ve bukalemun liderliğin her ikisinde de çevresel şartlardan etkilenmenin söz konusu olduğunu, ancak bukalemun liderliğin durumsal liderliğin aksine liderlik yapma şekli olarak değil, liderliği anlama çabası olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla bukalemun liderliğin durumsal liderliğin alt boyutu olduğu ifade edilebilir.

Bu çalışmanın amacı da yerel yazında fazla yer almayan bukalemun liderlik ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturmaktır. Bu amaçla, öncelikle bukalemun liderlik kavramı ve boyutları tanımlanmış, daha sonra da bukalemun liderliğin özelliklerine yer verilmiştir.

1. BUKALEMUN LİDERLİK

Williams'a (2002: 2) göre bukalemun liderler, öngörülemeyen durumlara uyum sağlayabilen, değişimden korkmayan hatta değişimin örgütsel ilerleme ve kişisel gelişim için gerekli olduğunu düşünen liderlerdir. Bukalemun liderlik de değişen durumlara korkusuzca yaklaşan bir liderlik tarzını ifade etmektedir (Williams, Roberts ve Bosselman, 2011). Bukalemun liderlerin hızlı uyum yeteneklerinin yanı sıra sahip oldukları diğer özellikler de öz-yönetim, iletişim, eleştirel düşünme, eşitlik ve katılım, profesyonellik, takım çalışması ve teknoloji şeklinde sıralanmaktadır (Williams, 2022: 4-7):

Öz-yönetim (Kendi kendini yönetme): Öz yönetim, kişinin kendi duygu ve davranışlarını yönetebilme becerisidir. Duygusal zekânın dört temel becerisinden biri (diğer beceriler: öz farkındalık, sosyal farkındalık ve ilişki yönetimi) olan öz yönetim bir liderde bulunması gereken başlıca özelliklerden birisidir (Goleman, 2001). Çünkü diğer insanları etkilemek, onları belirli bir amaca yönlendirmek isteyen bir liderin öncelikle kendisini yönetebilmesi gerekmektedir. İşte bu özellik değişimlere uyum sağlayabilen ve empati yapabilen bukalemun liderlerde mevcuttur. Bukalemun liderler, farklı çevresel şartlara veya zor durumlara önce kendileri uyum sağlayarak, takipçilerine ilham verirler.

İletişim: İyi bir iletişim başarılı liderlik için gerekli şartlardan biridir. İletişim sadece yukarıdan aşağıya dikey olarak değil, aşağıdan yukarıya dikey, yatay ve çapraz olarak da gerçekleştiğinde o örgüt içerisinde başarılı bir iletişimden söz edilebilir. Çünkü iletişimdeki amaç sadece emirlerin üst kademelerden alt kademelere iletilmesi değildir, geribildirimlerin, istek ve önerilerin de ilgili pozisyonlara iletilmesidir. Bukalemun liderler, empati yetenekleri, kültürel çeşitlilikleri ve kriz ortamlarını yönetebilme becerileri ile farklı iletişim tarzları kullanarak örgüt içi iletişimi sağlamada başarılı olmaktadır.

Eleştirel düşünme: Eleştirel düşünme, proaktif davranabilme ile ilgili bir kavramdır. Bukalemun liderler, durumu algılama, analiz etme ve yanıt vermede oldukça hızlı ve başarılı liderlerdir. Bir karar vermeden önce gerekli bütün veriyi toplayıp, iyi bir şekilde değerlendirip, mantıklı bir şekilde akıl yürütüp, pozisyonlarını belirlerler.

Eşitlik ve kapsayıcılık: Bukalemun liderler, kaynakların eşit dağılımını sağlayacak kadar adil; ırk, din, cinsiyet gözetmeyecek kadar da kapsayıcıdır.

Profesyonellik: Liderin etkili çalışma alışkanlıkları ve örgütün çıkarına yönelik faaliyetleri bilmesi anlamına gelmektedir. Bukalemun liderler, örgütsel hedeflerin gerçekleşmesinde etkili olan görevleri önemlerine göre sıralayacak ve sadece hedefleri gerçekleştirmeyecek, hedeflerin de ötesine geçeceklerdir.

Takım çalışması: Bukalemun liderler takım üyelerinin özelliklerinin farkında olurlar ve onları bu özelliklerine uygun pozisyonlara yerleştirirler. Farklı özelliklerdeki insanlarla farklı şartlarda çalışmaya yatkın olan bukalemun liderler, takım çalışmasının da başarı ile yürütülmesini sağlarlar.

Teknoloji: Bukalemun liderlerin değişime uyum sağlama yetenekleri, çalışanlara örnek olacak ve onların yeni teknolojilere uyum sağlama istek ve becerilerini de artıracaktır.

Mhizha'nın (2014: 217-218) bukalemunların özellikleri ile benzeştirerek, bukalemun örgütler için sıraladığı ve bukalemun liderlere de uyarlanabilen yedi temel özellik ise şunlardır:

- Birbirinden bağımsız 360 derece dönebilen gözler: Çevrenin sürekli olarak çok yönlü izlenmesi ve değerlendirilmesi.
- Aşırı hızlı, uzun ve yapışkan dil: Rekabet avantajı elde etmeyi sağlayan niteliklere sahip olma.
- Kavrama özelliğine sahip ayaklar: Üstünlüğe sahip olduğu bir durumda konumunu rahatlıkla koruyabilme.
- Dengeyi sağlayabilmek için uzun ve kavrayan bir kuyruk: Faaliyetlerin standardizasyonunu ve istikrarını sağlayabilme.

- Renk değiştirme: Çevresel değişimlere ve gelişmelere uyum sağlayabilme.
- Dikkatli, iyi hesaplanmış ve yavaş hareketler: Karmaşık kararlar vermeden önce gözlemleme, dinleme ve düşünme (Williams, 2022: 2), sonrasında başarılı bir strateji oluşturma, planlama, uygulama ve değerlendirme.
- Stratejik konumlanma yeteneği: Pazarda stratejik konumlanabilme (Mhizha, 2014: 217-218).

Sahip oldukları bu özellikler, bukalemun liderlerin yeni bir durumun başka bir liderlik tarzı gerektirdiğini fark edebilmelerini, hangi özel liderlik tarzının belirli duruma en uygun olacağını algılamalarını ve davranışlarını yeni liderlik yaklaşımına uyarlama becerisine sahip olmalarını sağlamaktadır (Šimanauskienė, Giedraitėte ve Navickienė, 2021: 3). 21.yüzyılın karmaşık ve hızla değişen iş dünyasında, davranışsal çok yönlülüğe sahip olmak ve bu davranışları gerekli liderlik tarzına uyarlamak ancak bukalemun liderlik yeteneği ile mümkün olabilecektir (Conger, 2004: 139). Böylelikle bukalemun liderler hızlı uyum yetenekleri ile örgütlerinin dış çevredeki fırsatları yakalamalarında etkili olacak ve yüksek performans elde etmelerinde önemli bir rol oynayacaklardır (Massoudi, 2022; Durrah ve Kahwaji, 2022: 14).

Tyskbo ve Styhre (2022) bukalemun liderliğin orta kademe yöneticilere özgü olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü orta kademe yöneticiler, çalışanlar ve üst kademe yöneticiler arasında bir köprü vazifesi görmektedirler. Bu yüzden hem üst hem ast veya hem lider hem de takipçi konumundadırlar. Yazarlara göre, buldukları konum, orta kademe yöneticilerin her iki tarafa da uyum sağlama çabası içine girmelerine sebep olmaktadır. Sahip oldukları bukalemun özellikler de onların bu karmaşık ve belirsiz durumun üstesinden gelmelerinde, çevrelerine uyum sağlamalarında ve diğer insanlarla iyi iletişim kurmalarında yardımcı olmaktadır (Sadruddin, 2023).

2. BUKALEMUN LİDERLİĞİN BOYUTLARI

Bukalemun liderlik iki boyuttan oluşmaktadır. Bunların ilki dış kontrol odağı, diğeri ise göreceli inançlardır. Bu boyutlar, aslında liderleri karar vermede bukalemun benzeri davranışlar sergilemeye yönlendiren kişilik özellikleridir (Durrah ve Kahwaji, 2022: 4).

Dış Kontrol Odağı: Kontrol odağı, kişinin hayatı ile ilgili unsurların kontrolünü neye bağladığı ile ilgilidir. Kişi bu unsurları kontrol ettiğine, içsel kontrole veya bu unsurlar tarafından kontrol edildiğine, dışsal kontrole inanabilir. İç kontrol odağına sahip liderler başarının, başarısızlığın veya performansın kendilerine bağlı olduğunu düşündükleri için sorumluluk alırlar (Manichander, 2014). Dış kontrol odaklı liderler ise yaptıklarının sorumluluklarını almak istemezler ve ortaya çıkan sonuçları şansa veya kadere bağlama eğiliminde olurlar (Rotter, 1966 akt. Rotter, 1990: 489). Aynı zamanda, hayatları ile ilgili unsurların sadece kendi kontrollerinde olmadığını düşünmek, dış kontrol odaklı bireylerin çok daha fazla stresli olmalarına sebep olmaktadır (Promsri, 2018). Liderin içsel kontrol odaklı olması, başarılı bir liderlikle daha uyumlu görülmekle birlikte (Dumitriu, Timofti, Nechita ve Dumitriu, 2014; Howell ve Avolio, 1993); liderin aşırı başarı odaklı olması ve her şeyi yönetebileceği düşüncesi takipçileri ile arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyebilmektedir (Mallikarjuna ve Rao, 2021: 722). Dış kontrol odaklı liderler ise daha sosyal ve daha duygusalardır (Anderson ve Schneier, 1978). Dolayısıyla takipçileri ile daha yakın ilişkiler geliştirir, takipçilerini etkiler, bazen de onlardan etkilenirler (Blom ve Alvesson, 2014). Dış kontrol odaklı kişilerin, iç kontrol odaklılara göre uyum sağlamaya ve boyun eğmeye daha yatkın olmaları (Mallikarjuna ve Rao, 2021: 723), dış kontrol odaklılığın bukalemun liderliğin iki boyutundan biri olarak ele alınmasına sebep olmaktadır.

Göreceli İnançlar: Göreceli görüş, “bir liderin davranışının doğru ya da yanlış olmasının nedeninin, o liderin veya içinde bulunduğu toplumun bunun doğru ya da yanlış olduğuna inanması” olduğunu savunmaktadır (Price, 2008: 16). Göreceli inanç savunucularına göre, bir olay karşısında etik davranmanın tek bir yolu yoktur. Seçilen etik davranış zamana, yere ve kişilere göre değişecektir. O yüzden kişinin kendi çıkarına olacak davranışı seçmesi doğaldır. Göreceli inanç savunucularının katı etik anlayışlarının olmaması, etik olmayan davranışları benimsemelerini de kolaylaştırmaktadır (Ruiz-Palomino ve Banon-Gomis, 2017: 105). Bu boyut, bukalemun liderlerin kriz durumlarında, kendilerini tehlikeye atmamak için saklanabileceklerini ifade etmektedir.

Bukalemun liderliğin iyi veya kötü bir liderlik türü olarak tanımlanmasında, boyutlar -dış kontrol odağı ve göreceli inançlar- önemlidir. Çünkü liderin, dış odaklılık boyutu ile hareket ediyorsa, uyum sağlama davranışı gösterdiği; göreceli inanç boyutu ile hareket ediyorsa, kendi çıkarını koruma pahasına etik dışı davranış sergilediği ve kriz durumunda gizlendiği düşünülebilir. Ancak Ruiz-Palomino ve Banon-Gomis (2017) yaptıkları çalışmada her iki boyutun da çıkarıcılıkla ilişkili olduğu ve çıkarıcılığın da etik davranmayı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Çünkü iyi bir lider özelliğiymiş gibi görünen dış odaklılığa bağlı olarak uyum sağlamanın temel amacı da kendi çıkarını korumaktır. Dolayısıyla, eğer boyutlar üzerinden tanımlanırsa, bukalemun liderliğin çıkarıcı bir liderlik türü olduğu ifade edilebilir. Ancak Williams (2022)'a göre, çıkarıcı liderler ve bukalemun liderler birbirlerinden farklıdırlar. Çıkarıcı liderler, istedikleri sonuca ulaşmak için takipçilerine yalan söylerler, onları manipüle ederler ve zorlarlar. Bukalemun liderler ise, takipçilerin davranışlarını değiştirmeye çalışmazlar, onlara değişen durumlar karşısında nasıl hareket etmelerini göstermeye, rehberlik etmeye çalışırlar.

3. KENDİNİ AYARLAMA DAVRANIŞI VE BUKALEMUN LİDERLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Psikolojide, bukalemun etkisi terimi, kişinin farkında olmadan, kasıtsız bir şekilde, karşısındaki kişinin konuşmasını, mimiklerini, davranışlarını taklit etmesi anlamında kullanılmaktadır (Chartrand ve Bargh, 1999; Kurzius, 2014: 2). Davranışsal taklit, insanların sosyal olarak kabul görmelerini kolaylaştırmakta ve kişiler arası bağlılığı olumlu etkilemektedir (Lakin, Jefferis, Cheng ve Chartrand, 2003). Snyder'ın (1974: 527-528) bukalemun tarzı/benzeri bir davranış olarak nitelendirdiği kendini ayarlama ise, bireyin -sosyal uygunluk kaygısıyla- etkileşim halinde olduğu kişilerin ifade ve davranışlarını izleyerek, kendi davranışlarını karşısındaki kişinin davranışlarına göre ayarlaması olarak tanımlanmaktadır. Snyder'a (1974: 527) göre kendini ayarlama davranışı beş şekilde ortaya çıkabilmektedir:

- Gerçek duygu durumunu karşıdaki kişilere daha yoğun yaşıyormuş gibi yansıtma,
- Karşıdaki kişilere gerçekte yaşadığından farklı bir duygusal durumu yaşıyormuş gibi gösterme,
- Duygusal durumunu bulunduğu ortama uygun olmaması sebebiyle gizleme, tepkisiz ve ifadesiz kalma,
- Ortama uygun olmayan duygusal durumu gizleme ve ortama uygun bir duygusal durum sergileme,
- Durumla ilgili hiçbir duyguya sahip olunmamasına rağmen tepkisiz kalmanın uygun olmayacağı durumlarda, bazı duyguları yaşıyormuş gibi görünme.

Böylece etkileşimde olan kişi veya kişilerle istenilen iletişim kurulacak ve istenilen izlenim yaratılabilecektir (Bushor, 2020; Bacanlı, 1990). Kendini ayarlama düzeyi düşük olan bireyler, kendi tutumlarını, özelliklerini, fikirlerini yansıtan davranışlar sergilerler (Gangestad ve Synder, 1985: 322). Davranışlarını çevrelerine veya beklenene göre ayarlamamaları, kendini ayarlama düzeyi düşük olan bireylerin benmerkezci olarak nitelendirilmelerine sebep olmaktadır. Kendini ayarlama düzeyi yüksek olan bireyler ise, kabul görme uğruna davranışlarını değiştirme konusunda oldukça yeteneklidirler. Bir olaya tepki vermeden önce, kendilerinden beklenen davranışın ne olduğunu anlamaya çalışırlar, beklentileri analiz ederler ve analizleri sonucunda, beklenen davranışı sergilerler (Bedeian ve Day, 2004: 688). Bu yüzden de çevrelerindeki kişiler tarafından duyarlı biri olarak tanımlanırlar (Gangestad ve Synder, 1985). Bedeian ve Day'e (2004: 691) göre, çevrelerini kolayca analiz edebilmeleri, başkalarının ihtiyaçlarını belirleyebilmeleri ve davranışlarını uyarlayabilmeleri kendini ayarlama düzeyleri yüksek olan bireylerin lider olarak kabul görmelerinde etkili olmaktadır. Aynı zamanda kendini ayarlama düzeyi yüksek olan bireyler, sergiledikleri başarılı izlenim yönetimi sonucunda yüksek pozisyonlara daha kolay gelmektedirler (Kilduff ve Day, 1994). Çünkü liderlik bir sosyal etkileşim ve diğerlerini etkileme sürecidir. Dolayısıyla kendini ayarlama düzeyi yüksek olan bukalemun liderler de liderlik süreçlerinde başarılı olacaklardır.

SONUÇ

Bukalemun liderlikle ilgili yapılan yayınlarda bu liderlik türü farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kavramı liderlik alanında ilk defa kullanan kişi (Gormley-Heenan, 2006), bukalemun liderlik terimi ile herhangi bir prensip veya ilke sahibi olmayan, diğerlerini etkilemek için duruma göre fikirlerini veya davranışlarını değiştiren bir liderlik türünü tanımlamak istemiştir. Massoudi (2022) de bukalemun liderliği, zor şartlarda ve kriz zamanlarında kendini gizleyen, çevresindekileri aldatan böylelikle kendini korumayı amaçlayan bir liderlik türü olarak olumsuz değerlendirmiştir. Ruiz-Palomino ve Banon-Gomis (2017) de bukalemun liderliği çıkarıcı liderlik olarak nitelendirmiştir. Conger (2004), Mhizha (2014) ve Williams (2022) ise diğer yazarların aksine, bu liderlik türünü değişen şartlara uyum sağlayarak hayatta kalan, esnek, geleceği yakalamaya yardımcı olacak bir liderlik türü olarak görmüşler ve olumlu değerlendirmişlerdir.

Bu çalışmada detaylıca irdelenen ulaşılabilen çalışmalar dikkate alındığında, bukalemun liderliğin kesin çizgilerle olumlu veya olumsuz bir liderlik türü olduğunu ifade etmek oldukça zordur. Çünkü kötü liderlik türleri arasında sayılan toksik veya kibirli liderlik gibi liderliğin içeriğini adından anlamak mümkün değildir. Bukalemun derisinin rengini bulunduğu ortama göre değiştirebilen bir hayvandır ve bu özellik bazı yazarlar tarafından olumlu bazıları tarafından ise olumsuz bir özellik olarak değerlendirilmiştir. Liderlerin taşımaları gereken özellikleri hayvan metaforları üzerinden ele alan Low ve Ang (2010), bütün hayvanların sayılan olumlu özelliklerinin yanı sıra olumsuz özelliklerinin de var olduğunu, ancak hayvanlar âleminin olumlu niteliklerini kullanabilen liderlerin kendilerini geliştirebileceklerini ve başarılı olabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle bukalemunların eşsiz renk değiştirme özelliklerinin, liderlik yazınına değişen şartlara uyum sağlama, kriz durumlarını fırsata çevirme, yeni fikirlere ve yeniliklere açık olma şeklinde yansımaları gerektiğinin düşünüldüğü ifade edilebilir. Bu kapsamda bukalemun liderlik, başarılı bir liderlik türünü tanımlamak için kullanılabilir. Ancak değişim hangi amaçla gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, liderin takipçileri üzerinde yaratacağı etki dikkate alınmalıdır. Bu etki iki türlü de olabilir. Olumlu yönden bakıldığında, bukalemun liderlerin olumsuz durumlar karşısında hızlı bir şekilde taktik değiştirme becerileri, takipçilerini demoralize olmadan, yeni çözümler üretmeye yöneltebilir. Olumsuz yönden bakıldığında ise, liderin uyum sağlamak, saklanmak veya fark yaratmak için hızlı bir şekilde yaptığı taktik değişiklikleri karşısında takipçiler liderlerinin farklı durumlarda nasıl tepki vereceğini öngöremeyecekleri için liderlerine olan güven ve bağlılıklarını zedeleyebilir. Liderlik, liderin özelliklerinin yanı sıra takipçilerin özelliklerinin ve içinde bulunulan durumun bir fonksiyonudur. Dolayısıyla, gelecek çalışmalarda, bukalemun liderlik tarzının takipçiler üzerindeki veya lider-takipçi ilişkileri üzerindeki etkilerinin araştırılması bu liderlik tarzının konumlandırılmasına olumlu katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Anderson, C. R. ve Schneier, C. E. (1978). Locus of Control, Leader Behavior and Leader Performance Among Management Students. *Academy of Management Journal*, 21(4), 690-698.
- Ayman, R., Chemers, M. M. & Fiedler, F. (1995). The Contingency Model of Leadership Effectiveness: Its Levels of Analysis. *Leadership Quarterly*, 6(2), 147-167.
- Bacanlı, H. (1990). *Kendini Ayarlama Becerisinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BBC News Türkçe (2018). Bukalemunlar Nasıl ve Neden Renk Değiştirir? Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=z47gor00EmI> Erişim Tarihi: 22.01.2023
- Bedeian, A. G. & Day, D. V. (2004). Can Chameleons Lead? *The Leadership Quarterly*, 15: 687-718.

- Blom, M. & Alvesson, M. (2014). Leadership On Demand: Followers as Initiators and Inhibitors of Managerial Leadership. *Scandinavian Journal of Management*, 30(3): 344–57. doi: 10.1016/j.scaman.2013.10.006.
- Bushor, C. (2020). Do You Practice Chameleon Leadership? *Leadership Life*. Erişim Adresi: <https://medium.com/leadershiplife/do-you-practice-chameleon-leadership-c64bcb0563b5> Erişim Tarihi: 16.03.2023
- Chartrand, T. L. & Bargh, J. A. (1999). The Chameleon Effect: The Perception-Behavior Link and Social Interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(6): 893-910. doi: 10.1037/0022-3514.76.6.893
- Conger, J.A. (2004). Developing Leadership Capability: What's Inside The Black Box? *Academy of Management Executive*, 18(3), 136–139.
- Çelik Şahin, Ç., Avcı, Y. E. & Anık, S. (2020). Dijital Liderlik Algısının Metaforlar Yoluyla İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73): 271-286.
- Dumitriu, C., Timofti, I. C., Nechita, E. & Dumitriu, G. (2014). The Influence of the Locus of Control and Decision-making Capacity upon the Leadership Style. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 141: 494–499.
- Durrah, O. & Kahwaji, A. (2022). Chameleon Leadership and Innovative Behavior in the Health Sector: The Mediation Role of Job Security. *Employee Responsibilities and Rights Journal*. doi: 10.1007/s10672-022-09414-5
- Gangestad, S. & Synder, M. (1985). To Carve Nature at Its Joints: On the Existence of Discrete Classes in Personality. *Psychological Review*, 92: 317-349.
- Goleman, D. (2001). *The Emotionally Intelligent Workplace* içinde An EI-Based Theory of Performance (ss.27-44) Ed.: Cary Cherniss and Daniel Goleman, CA: Jossey-Bass.
- Gormley-Heenan, C. (2006). Chameleonic Leadership: Towards a New Understanding of Political Leadership During the Northern Ireland Peace Process. *Leadership*, 2(1): 53–75. doi: 10.1177/1742715006060653
- Hacıfazlıoğlu, Ö., Karadeniz, Ş. & Dalgıç, G. (2011). School Administrators' Perceptions of Technology Leadership: An Example for Metaphor Analysis. *Journal of Educational Sciences Research*, 1(1): 97-121.
- Howell, J. M., & Avolio, B. J. (1993). Transformational leadership, transactional leadership, locus of control, and support for innovation: Key predictors of consolidated-business-unit performance. *Journal of Applied Psychology*, 78(6), 891–902. doi: 10.1037/0021-9010.78.6.891
- Kilduff, M. & Day, D. V. (1994). Do Chameleons Get Ahead? The Effects of Self-Monitoring on Managerial Careers. *Academy of Management Journal*, 37(4), 1047-1060.
- Kurzius, E. (2015). The Extraverted Chameleon: Personality's Effects on Mimicry of Verbal Behavior. *Journal of Individual Differences*. doi: 10.1027/1614-0001/a000159
- Lakin, J. L., Jefferis, V. E., Cheng, C. M. & Chartrand, T. L. (2003). The Chameleon Effect as Social Glue: Evidence for the Evolutionary Significance of Nonconscious Mimicry. *Journal of Nonverbal Behavior*, 27: 145–162. doi: 10.1023/A:1025389814290
- Low, P. K. C. & Ang, S.-L. (2010). Leadership Lessons from the Animal Kingdom. *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.1559575

- Mallikarjuna, B. & Rao, K. H. (2021). Locus of Control, Leading Teams, Leadership Challenges, Leadership Development, Personal Effectiveness. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, 8(7): 721-727.
- Manichander, T. (2014). Locus of Control and Performance: Widening Applicabilities. *Indian Journal of Research*, 3(2): 84-86.
- Massoudi, A. (2022). Reviving Performance by Adopting Chameleon Style of Leadership. *Journal of Management and Business Education*, 5(1): 1-19. doi: 10.35564/jmbe.2022.0001
- Mhizha, A. (2014). Application of the 'Chameleon Survival Strategy Model' in the Study of Strategic Management in Small and Medium-Scale Enterprises. *International Journal of Innovative Research & Development*, 3(6): 216-225.
- Oberlechner, T. & Mayer-Schoenberger, V. (2002). "Through Their Own Words: Towards a New Understanding of Leadership through Metaphors." John F. Kennedy School of Government (Harvard University) Faculty Research Working Papers Series.
- Onağ, Z., Kaya, E. & Dönmez, E. (2011). Metaphorical Perceptions of Sports Management Students in Turkey with regard to "Leadership" Notion. *African Educational Research Journal*, 9(3): 807-816. doi: 10.30918/AERJ.93.21.112
- Price, T. L. (2008). *Leadership Ethics: An Introduction*. UK: Cambridge University Press.
- Promsri, C. (2018). The Influence of External Locus of Control on Life Stress: Evidence from Graduate Students in Thailand. *International Journal of Social Sciences Perspectives*, 3(1): 38-41. doi: 10.33094/7.2017.2018.31.38.41
- Rotter, J. B. (1990). Self-interest and Other-orientation in Organizational Behavior: Implications for Job Performance, Prosocial Behavior and Personal Initiative. *American Psychologist*, 45(4): 489-493.
- Ruiz-Palomino, P. & Banon-Gomis, A. (2017). The Negative Impact of chameleon-inducing personalities on employees' ethical work intentions: The mediating role of Machiavellianism. *European Management Journal*, 35(1): 102-115. doi: 10.1016/j.emj.2016.02.010
- Sadrudin, M. M. (2023). Chameleon Theory of Leadership in Education and Research. Erişim Adresi: <https://ssrn.com/abstract=4352418> Erişim Tarihi: 16.03.2023
- Šimanauskienė, V., Giedraitė, V. & Navickienė, O. (2021). The Role of Military Leadership in Shaping Innovative Personnel Behaviour: The Case of the Lithuanian Armed Forces. *Sustainability*, 13, 9283. doi: 10.3390/su13169283
- Snyder, M. (1974). Self-monitoring of Expressive Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30(4): 526-537. doi: 10.1037/h0037039
- Tyskbo, D. & Styhre, A. (2022): Karma Chameleon: Exploring the Leadership Complexities of Middle Managers in the Public Sector. *International Public Management Journal*, 1-22. doi: 10.1080/10967494.2022.2106330
- Williams, J. (2022). Leadership - Advancing Great Leadership Practices and Good Leaders içinde Chameleon Leadership and Traits to Serve on a Global Scale (ss. 1-10) Ed.: Joseph Crawford. IntechOpen, Open Access Peer-Reviewed Chapter. doi: 10.5772/intechopen.108325
- Williams, J. A, Roberts, C. & Bosselman, R. (2011). Youth Sports and the Emergence of Chameleon Leadership. *Journal of Leadership Studies*, 5(3): 6-12. doi: 10.1002/jls.20227

Extended Abstract

The chameleon is a species of reptile that can change the color of its skin depending on heat, light, or mood. Because of this characteristic, the expression "like a chameleon" is used for people who do not keep their word and change direction to gain an advantage. Gormley-Heenan (2006: 54) first used the term in leadership literature to describe "a variable form of political leadership that changes according to the views of others and the climate in which it operates." Thus, the first use of the term in leadership literature is not very positive. However, the chameleon's characteristic of changing color has also been discussed in organizational leadership. It has been evaluated by some authors as a positive leadership trait in the form of superior adaptability and by other authors as successful concealment as a negative leadership trait. For example, according to Williams (2002: 2), chameleon leaders are leaders who can adapt to unpredictable situations, are not afraid of change, and even believe that change is necessary for organizational progress and personal development. Chameleon leadership also expresses a leadership style that approaches changing situations without fear (Williams, Roberts, & Bosselman, 2011). According to Massoudi (2022), chameleon leadership is a type of leadership that hides in difficult situations and times of crisis, deceiving those around it to protect itself.

Although at first glance it seems to have the same content as situational leadership theory, unlike situational leadership, chameleon leadership refers to changing the tactics used rather than changing the leadership style depending on the situation. Just as chameleons only change the color of their skin, not their reptilian characteristics or body shape, when they enter a different environment, chameleon leaders act in accordance with that environment, adapting to new or different environments while maintaining the basic values and characteristics of their leadership style (Williams, 2022: 1-2). Gormley-Heenan (2006) also emphasized that both situational leadership and chameleon leadership are influenced by environmental conditions, but chameleon leadership, unlike situational leadership, should be viewed as an attempt to understand leadership rather than a type of leadership. Therefore, it can be said that chameleon leadership is a sub-dimension of situational leadership.

According to Williams (2022: 4-7), who evaluates chameleon leadership as a successful type of leadership, in addition to their ability to adapt quickly, chameleon leaders have the following outstanding characteristics: self-management, communication, critical thinking, equity and participation, professionalism, teamwork, and technology. Self-management is the ability to control one's emotions and behaviors. A leader who wants to influence and direct others toward a specific goal must first be able to manage themselves. This trait is present in chameleon leaders who can adapt to change and empathize. Chameleon leaders are successful in intra-organizational communication by using different communication styles with their empathy skills and ability to deal with cultural diversity and crises. Critical thinking is a concept that includes the ability to be proactive. Chameleon leaders are very quick and successful at perceiving, analyzing, and responding to situations. Chameleon leaders are fair enough to ensure an equal distribution of resources and inclusive enough not to discriminate based on race, religion, or gender. Professionalism means the leader knows effective work habits and activities for the good of the organization. Chameleon leaders rank tasks that are effective in achieving organizational goals in order of importance and not only achieve the goals but go beyond them. Chameleon leaders, who tend to work with people with different characteristics under different conditions, ensure that teamwork is carried out successfully. Chameleon leaders' ability to adapt to change sets an example for employees and increases their willingness and ability to adapt to new technologies.

In their study, Ruiz-Palomino and Banon-Gomis (2017) evaluated chameleon leadership in terms of external locus of control and relativistic beliefs. Locus of control deals with whom one ascribes control over elements of one's life. Chameleon leaders have an external locus of control. People with an external locus of control tend to conform and submit (Mallikarjuna and Rao, 2021: 723). Relativistic beliefs mean that ethical behavior can change depending on time, place, and people. Therefore, Ruiz-Palomino and Banon-Gomis (2017) argue that both dimensions are related to self-interest, and chameleon leaders may change their ethical understanding to protect their interests or adapt to hide in crises.

Conclusion

Considering the studies, it is very difficult to conclude whether chameleon leadership is a positive or negative type of leadership with certainty. This is because it is not possible to understand the content of leadership, such as toxic or arrogant leadership, which is counted among the negative types of leadership. The chameleon is an animal that can change the color of its skin depending on the environment, and this characteristic has been considered a positive trait by some authors and a negative trait by others.

Regarding the characteristics that leaders should have based on animal metaphors, Low and Ang (2010) stated that all animals have both negative and positive characteristics, but leaders who can use the positive characteristics of the animal kingdom can improve and succeed. For this reason, it can be said that the unique

color-changing characteristics of chameleons should be reflected in leadership by adapting to changing conditions, turning crisis situations into opportunities, and being open to new ideas and innovations. Chameleon leadership, then, may be used to describe a successful type of leadership. Regardless of the purpose for which the change is made, however, it is important to consider the effect that the leader has on their followers. This effect can be of two types. On the positive side, the chameleon's ability to quickly change tactics in the face of adverse circumstances can lead their followers to find new solutions without demoralizing them. On the negative side, the leader's rapid tactical changes to adapt hide, or make a difference can undermine trust and loyalty to their leaders because followers cannot predict how their leaders will react in different situations. Leadership is a function of the follower's characteristics as well as the leader's characteristics and the current situation. Therefore, examining the effects of the chameleon leadership style on followers or the leader-follower relationship will positively contribute to the positioning of this leadership style in future studies.

Tek Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinde Yapılan Yapısal Değişiklikler

İsmail SEVİNÇ¹ Mehmet ÖZÇELİK²

¹ Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Konya, Türkiye, ısevinc@erbakan.edu.tr (Sorumlu Yazar)

² Doktora, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, mehmetozcelik06@gmail.com

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 28.04.2023

Kabul: 19.06.2023

Yayın: 30.06.2023

Anahtar Kelimeler:

Bürokrasi, Tek Parti Dönemi, Cumhuriyet Halk Partisi, Max Weber

JEL Kodları: H83, D72, D73, L38

Bu araştırmanın amacını, Türkiye’de tek parti dönemi olarak adlandırılan ve 1923-1945 yılları arasında yönetimi tek başına elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının bürokraside yaptığı yapısal değişiklikleri incelemek oluşturmaktadır. 600 yıllık Osmanlı Devleti mirası üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti, ulus-devlet ve yeni bir kimlik inşa sürecinde bürokrasi ve devlet kurumlarında köklü değişime gitmiştir. Tek parti döneminde bürokrasideki yapısal değişiklikler, bu çalışmada, Max Weber’in bürokrasi kuramı çerçevesinde incelenmektedir. “Tek parti döneminde Türkiye Cumhuriyeti bürokrasisinde ne tür değişimler meydana gelmiştir ve bu değişimlerin Weberyan bürokrasi ile ilişkisi nedir?” sorusuna bu çalışmada yanıt aranmaktadır. Öte yandan “İmparatorluk mirası üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti bürokrasisi, tek parti döneminde bu sürekliliği sağlayabilmiş midir, imparatorluk bürokrasisinden herhangi bir kopuş yaşanmış mıdır?” sorusu da çalışmada yanıt aranan bir diğer konudur. Bürokratik yapıdaki devamlılıklar ve kopuşlar Marx’ın tarihsel materyalizmi ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Tek parti döneminde Weberyan bürokrasinin rasyonel modelinin benimsenmeye çalışıldığı ancak tam manasıyla bunun hayata geçirilemediği görülmüştür. Öte yandan tek parti döneminde Osmanlı bürokrasisinin kadro ve kurumlarıyla önemli bir tasfiye yaşadığı göz önünde bulundurulursa, süreklilik değil bir kopma yaşandığı ifade edilebilir.

Structural Changes in the Turkish Public Bureaucracy in the Single Party Period

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 28.04.2023

Accepted: 19.06.2023

Published: 30.06.2023

Keywords:

Bureaucracy, Single-Party Period, Republican People's Party, Max Weber

JEL Codes: H83, D72, D73, L38

The aim of this research is to examine the structural changes in the field of bureaucracy made by the Republican People's Party, which held the governance power in Türkiye during the period known as the single-party era. The Republic of Türkiye, built on the legacy of the 600-year-old Ottoman Empire, changed radically its bureaucracy and state institutions. The changes in the bureaucracy during the single-party period are examined in this study within the framework of Max Weber's theory of bureaucracy. This study aims to answer the question of what kind of changes occurred in the bureaucracy of the Republic of Türkiye during the single-party period and what is the relationship of these changes with Weberian bureaucracy. On the other hand, another question addressed in the study is whether the bureaucracy of the Republic of Türkiye, built on the legacy of the empire, was able to maintain this continuity during the single-party period or if there was any break from the imperial bureaucracy. The continuities and ruptures in bureaucratic structure are attempted to be explained through Marx's historical materialism. During the single-party era, it was observed that the rational model of Weberian bureaucracy was attempted to be adopted, but it could not be fully implemented in practice. On the other hand, considering the significant purges that the Ottoman bureaucracy underwent in terms of personnel and institutions during the single-party era, it can be stated that there was a rupture rather than continuity.

Atıf/Citation: Sevinç, İ. ve Özçelik, M. (2023). Tek Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinde Yapılan Yapısal Değişiklikler, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(1): 55-74.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Bu çalışmada bürokrasi konusunun seçilmesinin temel nedeni, sosyal bilimler açısından dinamik yapısını hâlâ sürdürüyor olması ve konunun tartışmaların odağında kalmasıdır. Tarihsel bir yaklaşımla bürokrasi konusunun ele alındığı bu çalışmada, bürokrasinin ne olduğundan daha çok, devlet kurumlarının ve bürokrasinin bir siyasi parti tarafından nasıl dönüşüme uğratıldığına odaklanılmaktadır. Bir örgütlenme şekli olan bürokrasi, kamu yönetiminin işlevidir. Siyaset bilimi açısından ise yürütmenin kendisidir, teknik bir mekanizmadır.

Çalışmada, dönem olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve kurumsallaşma aşamasında siyasi iktidarın yirmi iki yıllık sahibi Cumhuriyet Halk Partisi dönemi ele alınmıştır. Tek parti dönemi olarak adlandırılan bu dönem kimileri için demokratik yaklaşımlardan uzak ve baskıcı bir dönem olarak nitelendirilirken, kimileri için ise içinde bulunulan dönemin ruhunu yansıtan ve uzun soluklu demokratik atılımların hayata geçirildiği bir dönemdir. Duverger (1959: 206), parti sistemleri üzerine yaptığı çalışmada tek parti sistemini, totaliter rejimle örtüşme içerisinde olan bir sistem olarak ifade etmektedir. Hatta tek parti sisteminde, siyasal elitler vasıtasıyla parti, tüm devlet kuruluşlarını denetlemektedir. Parti temsilcileri, Bakanlar Kurulundan en küçük idari yapıya varıncaya dek her yerde bulunmaktadır (Duverger, 1959: 257-258). O hâlde Duverger'in yaklaşımından yola çıkarak, tek parti sistemlerinde parti ideolojisinin bürokratik kurumlara ve toplumsal hayata sirayet etmesi ve topluma benimsetilmeye çalışılması oldukça doğal bir sonuçtur.

Osmanlı Devleti'nde, kuruluştan Tanzimat'a kadar olan dönemde, bürokratların asıl işlerini toplumsal huzuru ve düzeni sağlamak, vergi toplamak gibi geleneksel kamu yönetiminin faaliyetleri oluşturmaktaydı. Bürokrasi alanında Tanzimat'la birlikte gelen yenilikler, Osmanlı'da bürokratlara yeni misyonlar yüklemiş ve pozisyonlar açmış, I. Dünya Savaşı sonrasında 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne önemli bir miras olarak kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti mirası üzerine inşa edilmiş bir devlettir. Siyasal tecrübelerde ve toplumsal, kültürel ve dinî hususlarda bu miras Cumhuriyet'e doğrudan aktarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin özellikle son iki asırlık süreç içerisinde devleti eski gücüne kavuşturabilmek amacıyla yürütmüş olduğu reform ya da ıslahat çalışmaları, kamu yönetiminde ve askerî yapıda birçok kazanımı da beraberinde getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, bu kazanımları uzun süre kullanmış ve ihtiyaç dahilinde değişiklik yapma yoluna gitmiştir. Tek parti döneminin erken uygulamalarında bu siyasi tecrübe ve hafızanın ele alınışında muhafazakâr bir tutum sergilenirken, zamanla toplum mühendisliği faaliyetleri başlamış, seküler bir toplum oluşturma amacı öncelikli bir hâl almıştır. Yeni devletin hukuki ya da idari açıdan çizgileri ya da normları henüz belli değilken, laiklik eksenli uygulamalara öncelik verildiği görülmüştür.

Bu çalışmada ilk olarak bürokrasinin kavramsal çerçevesi ve bazı kuramcılarının bürokrasiye dair yaklaşımları ele alınmıştır. Ardından parti sistemleri açısından tek parti sistemine kısaca değinilmiştir. Devamında ise Türkiye'deki tek parti dönemi iktidarı, ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılmış, ayrıca Türkiye'deki yönetim yapısı ele alınarak, özellikle merkezî idare ekseninde hayata geçirilen yenilikler incelenmiştir. Son olarak Türkiye'deki tek parti döneminde bürokratik anlamda yapılan değişim ve dönüşümler tarihsel süreçte incelenmiştir. Millî mücadeleyi komuta eden kadrolara sahip, rejimi ve devleti kuran, devletçi kamu politikalarıyla öne çıkan Cumhuriyet Halk Partisi'nin bürokrasi alanında hayata geçirdiği yeniliklerin neler olduğu, bu yeniliklerin Weberyen bürokrasi ile ilişkisine bu çalışmada yanıt aranmaktadır. Öte yandan "İmparatorluk mirası üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti bürokrasisi, tek parti döneminde bu sürekliliği sağlayabilmiş midir, imparatorluk bürokrasisinden herhangi bir kopuş yaşanmış mıdır?" sorusu da çalışmada yanıt aranan bir diğer konudur. Bu çalışmanın temel odağında bürokrasinin "yönetim ve örgütlenme şekli" olduğu esas alınmıştır. Böylece bürokrasi hem gerçek anlamında kullanılmış hem de çalışmanın sınırlılığı tespit edilmiştir.

Türkiye'deki tek parti döneminin toplumsal algısının pek de pozitif olmadığı açık bir gerçektir. Ancak monarşiye dayalı bir rejimden, cumhuriyet rejimine geçilen bir ülkede yönetim sisteminden kaynaklı bürokraside köklü değişikliklerin yaşanması doğal bir sonuçtur. Bu durumda tek parti döneminde bürokraside atılan adımların muhafazakâr olmaktan ziyade devrimci ve radikal olabileceği düşünülebilir.

1. KAVRAMSAL AÇIDAN BÜROKRASİ ve BÜROKRASİ KURAMLARI

Bürokrasi, etimolojik açıdan Latince “burra” ve Yunanca “kratos” sözcüklerinden türetilmiş olup “burra”, masaları örtmede kullanılan koyu renkli kumaşı ifade ederken, “kratos” ise egemenlik, yönetim anlamlarına gelmektedir (Eryılmaz, 2015: 260). Bürokrasi (Fransızca bürocratie) devlet memurları iktidarı anlamına gelen bir sözcüktür. Fransızca “bureau”, devlet dairesi ve Fransızca “cratie”, iktidar sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur (Nişanyan Sözlük, 2023). Türkçede kırtasiyecilik anlamında kullanılmakla birlikte “memur egemenliği” anlamına da gelmektedir (Parlak, 2011: 102). En temel hâliyle bürokrasi, iktidar ve otoritenin merkezileşmesi, belirli niteliklerde dairelerin kurulması, bunların fonksiyon ve otoritelerinin yürütülüş şekilleri ile bunları düzenleyen kuralların neler olduğunun incelenmesidir (Şaylan, 1974: 22-23). Dursun (1992: 134) bürokrasiyi, belirli bir büyüklüğe ulaşmış örgüt ve kurumlarda kamu ve özel sektör fark etmeksizin rasyonel örgütlenme ve yönetim biçimi olarak tanımlamaktadır.

Bürokrasi kavramı, dünyada pek de hoş karşılanmayan bir üne sahiptir. Bu yalnızca gelişmiş Batı demokrasilerinde değil, otoriter rejimlerde dahi böyle algılanan bir durumdur. Prusya Kralı'nın kamu hizmetlerinden sorumlu danışmanı (wirklicher geheimer Ober-Regierungsrat) kendisine addettiği önem ve yanılmazlık fikirlerinin yanı sıra kendisine bürokrat denilmesini bir küstahlık olarak algılamıştır çünkü kendisini bir bürokrattan ziyade milletin refahı için çalışan bir kamu görevlisi olarak görmektedir (Mises, 1996: 1). Bürokrasinin yaşadığı bu sorun modern dönemde de devam etmektedir. Liberaller bürokrasiyi açık olmadığı ve hesap sorulamadığı için eleştirirken, sosyalistler ve özellikle Marksistler sınıfsal boyun eğmenin bir aracı olarak görmektedir. Yeni sağ ise kendi kendine hizmet eden, anlamsız bir yapı olarak ele almaktadır. Hâl böyle olunca zıt kutuplar açısından dahi bürokrasi sorunlu bir alan olarak görülmektedir (Heywood, 2011: 452). Her ne kadar günümüzde bürokrasi işlerin yavaş yürümesi ya da sorumluluk alınmaması şeklinde algılansa da ideal bir örgüt ve yönetim biçimi olduğu açıktır. Yapay zekâ ve dijitalleşme kavramlarının hızlı bir giriş yaptığı günümüz dünyasında dahi bürokrasinin yerini alabilecek bir örgüt ve yönetim şeklinin hâlâ geliştirilemediği görülmektedir.

Bürokrasi insanlık tarihi kadar eski bir olgudur ve bürokrasinin tarihini yaklaşık 10.000 yıl öncesine kadar götürmek mümkündür. İran'da bulunan antik Susa site kentinde, kamu yönetiminin bir hizmet aracı olarak bürokrasinin var olduğu bilinmekte, yine Elamite ve Sümer tabletlerinde bürokrasi kavramları geçmekte, bu bağlamda kavramın kökeni antik Pers, Mısır, Çin ve Roma'ya kadar gitmektedir (Farazmand, 2009: 2-3). Çünkü insanların bir arada yaşamaya başladığı dönemlerden beri devlet ve bununla birlikte kamu hizmetleri de hep var olagelmiştir; doğal olarak devlet ve bürokrasi tarihi arasında doğrudan bir ilişki olduğu ifade edilmektedir (Terzi, 2015: 17).

Teorik çerçeve açısından bürokrasi incelenirken, sosyalist düşüncenin temsilcisi Karl Marx, liberal düşüncenin temsilcisi John Stuart Mill, Alman sosyolog Roberts Michels ve bürokrasinin fenomeni Max Weber'in de düşüncelerine yer vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Draper'in de değindiği üzere Karl Marx'ın bürokrasi yorumu, onun siyaset teorisinin ayırt edici özelliklerinden biridir. Bürokrasi, bir birikim ya da tesadüfi bir unsur değildir. Toplum, devletin varoluşunun temelidir ve hiçbir siyaset teorisi ve pratiği, toplumun önüne geçerek daha merkezi bir hâle gelemmez. Atanan kişiler, toplumdaki iş bölümünün yeni bir kolunu oluşturmaktadır. Bu durum atanana özel çıkarlar sağlamak ve onları diğer insanlardan bağımsız kılmaktadır. Bürokrasi, yukarıdan bir yönetim aracı olan, yönetmek için örgütlediği kitleden kurumsal olarak kopuk bir toplumsal memuriyet tabakasıdır (Draper, 2011: 484-485). Marx, siyaset teorisi içerisinde bürokrasiyi güç ile ilişkilendirme yoluna gitmiştir ve sistematik bir bürokrasi teorisi geliştirmemiştir.

Liberal düşünce, bürokrasiyi bir araç olarak görmektedir. Liberalizm, katı bir bürokratik sistemi istemez, devletin amaçları için bireyin feda edilmesine karşıdır. Bürokrasinin hiyerarşi, uzmanlık ve kurallara sıkı sıkıya bağlılığının bireyleri sınırladığını düşünmekte; öte yandan liberalizm, bürokratların tarafsız olmasını beklemektedir (Öztürk N. K., 2021: 19). Liberal düşüncenin bürokrasi yaklaşımı esas olarak John Stuart Mill (1806-1873) ekseninde şekillenmiştir. Mill, bürokrasi konusuna bireyin özgürlüğü ekseninde yaklaşmış “sınırlı devlet” dolayısıyla “sınırlı bürokrasi” tezini savunmuştur (Eryılmaz, 2015: 264).

Mill'e (2015: 108-109) göre eğer toplumun ihtiyaç duyduğu her hizmet devletin tekelinde olsa ve bürokratik kadrolar en yetenekli kişiler tarafından doldurulsa, toplumun geri kalanı yapmak zorunda olduğu her işte bir yönlendirmeye ihtiyaç duyacak, böylece toplumun gelişimi zarar görerek tekelleşecektir; nitekim Mill, her şeyin bürokrasi aracılığıyla yapıldığı yerde, bürokrasinin karşı olduğu hiçbir şeyin yapılamayacağını savunmakta ve yönetenlerin de teşkilatlarının kölesi olacağını vurgulamaktadır.

Alman sosyolog Robert Michels (1876-1936), 1911 yılında kaleme aldığı *Siyasi Partiler* adlı eserinde "Oligarşinin Tunç Kanunu" adını verdiği teorisiyle bürokrasiye farklı bir yaklaşım getirmiştir. Tüm örgütlerin karşı karşıya kalacağı bir durum olan oligarşinin temelinde bürokratikleşme olgusu yatmaktadır ve bu durum Michels'in Oligarşinin Tunç Kanunu'nun yönetim bilimi alanında bir bürokrasi kuramı olarak kabul görmesine neden olmuştur (Erdoğan, 2017: 38). Michels'e (1915: 402) göre bir örgüt ya da siyasi parti ister sosyalist ister anarşist olsun oligarşi, doğal bir zorunluluğun sonucunda ortaya çıkmaktadır. Michels, *Siyasi Partiler* adlı eserinde teorisini tek tek sıralamamakta, teoriye dair temel varsayımlar eserin bütününden ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda Oligarşinin Tunç Kanunu teorisinin temel varsayımları şu şekilde özetlenebilir (Erdoğan, 2017: 68-69):

- Örgüt içerisinde karar alma ve politika belirleme sürecine herkesin katılabilmesi teknik açıdan imkânsız olduğu için "delegasyon sistemi" zorunludur. Bu da örgüt içerisinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Örgütler büyüdükçe ve karmaşık bir hâl aldıkça profesyonelleşme ve bürokratikleşmenin neden olduğu merkezîleşme, oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin konumunu korumak için başvurduğu etik ve demokrasi dışı davranışlar oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin parti içerisinde seçilmiş kimselere danışmadan tek başına karar verme eğilimi, potansiyel tehlike gördüğü muhalefeti sindirme eğilimi, örgüt içerisindeki değişimlere direnç göstermesi, görevde kalma süresinin uzaması oligarşiyi güçlendirmektedir.

Sosyal bilimlerde kavramsallaştırma ve kesin değerler üretme çabası içerisinde olan Weber'in ideal tip olarak nitelediği bürokrasi, itici bir güç ve aktördür. Bu bağlamda siyasi partiler de modern bürokrasileri oluşturan kurumlardır. Weber, patrimonyal ve rasyonel olmak üzere iki tip bürokrasiden söz etmektedir. Weber'in (2005: 43-45) ideal tip olarak kavramlaştırdığı rasyonel bürokrasi modelinin temel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Bürokrasi, kurallara bağlıdır ve sürekli resmî işlevlerin örgütlenmesidir.
- Bürokrasi, yasalarla düzenlenmiş yetki alanına sahiptir. Sistematik bir iş bölümünü içerir, bu iş bölümünün yerine getirilebilmesi için atananlar belli yetkiyle donatılmalıdır, zorunlu güç kullanma araçları açıkça tanımlanmalıdır. Bu şekildeki örgütlenmeye "idari organ" denilmektedir.
- Bürokraside adaylar, teknik yeterliliklere göre seçilir. Bu seçim bir sınavla veya teknik eğitimi onaylayan diplomalarla veya her ikisi ile olabilir.
- Bürokraside örgütlenme hiyerarşi ilkesiyle gerçekleşir. Ast-üst ilişkisinde denetim ve gözetim bulunmaktadır.
- Bürokrasi, teknik kurallar ve normlardan oluşur. Bürokratik örgütte davranışları bu yazılı ve resmî kurallar belirler. İdari faaliyetler, kararlar ve kurallar da dâhil olmak üzere her şey yazılıdır.
- Bürokraside görevli idari memurların kamu ve özel hayatı ayrıdır.
- Hiçbir görev yeri onu dolduran kişinin şahsi malı değildir.
- İdari ofislerde çalışanlar için kıdem veya başarıya veya her ikisine göre bir terfi sistemi bulunmaktadır.

Weber'in patrimonyal bürokrasi adını verdiği tür ise tipik bir Osmanlı bürokratik sistemidir. Patrimonyal bürokraside görevli kişilerle yöneticiler arasında bir sadakat bağı vardır ve genellikle bu kişiler akrabalar, köleler, hizmetlilerden oluşmaktadır. Ancak yine de bu kişilerin en yüksek mevkilere kadar yükseldiği de sıkça görülen bir durumdur (Weber, 2005: 56-57). Osmanlı'da kul ve devşirme sistemiyle birlikte padişaha tam bağlı, ailesizleştirilmiş ve varlığını devlete adayan brükrat sınıftan

söz edilebilir (Şavklı & Aydın, 2013: 85). Padişah merkezli bu sınıf, devletin uzun yıllar süren başarısındaki önemli aktörler arasında yer almıştır.

2. PARTİ SİSTEMLERİ AÇISINDAN TEK PARTİ SİSTEMİ

Siyaset biliminin çalışma alanlarından birini de siyaset temsil oluşturmaktadır. Bir ülkede siyasi partilerin sayıca varlığı, o ülkedeki siyasi parti sistemine dair önemli ipuçları vermektedir. Genel anlamda tek parti sistemi, iki parti sistemi ve çok parti sistemi olmak üzere bir sınıflandırma yapıldığı görülmektedir (Duverger, 1959: 206-280). Duverger tarafından yapılan bu geleneksel sınıflandırmaya ek olarak bazı çalışmalarda hâkim parti sistemi de bu sınıflandırmaya dâhil edilmektedir. Böyle bir ayırımın yaygın kullanımına karşın Heywood (2011: 332), parti sistemlerinin bir “rakamlar oyununa” indirgenemeyeceğini, parti sistemleri açısından partilerin sayısı kadar seçimdeki ve yasamadaki güçlerinin de önemli olduğunu belirtmektedir. Ancak bu çalışmanın temel konusunu tek parti sistemi oluşturduğu için tek parti sisteminin ne olduğunun açıklanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Siyasi partiler, demokratik siyasetin önemli bir aracıdır. Yayla (2015: 182), demokrasi teorisi açısından tek parti sistemini “oksimoron” olarak tanımlamakta, diğer bir anlatımla tek parti ile demokrasinin yan yana gelebileceğini ifade etmektedir. Her ne kadar demokrasi teorisiyle parti sistemleri arasında özel bir bağ olduğu düşünülse de pratikte durum biraz farklıdır. İşçi sınıfından oluşan tek bir parti tarafından komünist bir yönetim, aşırı milliyetçi tek bir parti tarafından faşist bir yönetim demokratik yöntemlerle iktidara gelebilmektedir (Mboya, 1963: 650). Demokrasi ve tek parti sistemi arasındaki tartışma bir tarafa bırakılacak olursa ampirik bilgi ve tarihsel deneyimler de göstermektedir ki genellikle tek partili yönetimler, devleti kontrol eden ve muhalefete izin vermeyen yapılarıdır.

Bir ülkede tek bir siyasi partinin olduğu ve iktidarı elinde bulundurduğu tek parti sistemi; totaliter, otoriter ve pragmatik tip olarak üç farklı tipe sahiptir. Tüm toplumu kapsayıcı ve zorlayıcı bir ideolojinin olduğu ve başka siyasi partilerin varlığına izin verilmeyen totaliter tipe eski SSCB örnek olarak gösterilebilir. Tüm toplumu kapsamayan ancak baskıcı bir yönetim uygulanan otoriter tipe ise Franco dönemi İspanya’sı örnek olarak gösterilebilir. Pragmatik tipteki partilerde ise katı bir ideolojik yönetimden ziyade faydacı bir yaklaşım sergilenmekte olup, Sarıbay (2001: 28) tek parti dönemi CHP’sini buna örnek olarak göstermektedir.

3. TÜRKİYE’DE TEK PARTİ DÖNEMİ

Osmanlı Devleti’nin son dönemi, yönetim açısından üzerinde durulması gereken bir dönemdir. Savaşlar, uluslararası göçler, imparatorluk bünyesindeki devletlerin bağımsızlık mücadeleleri, azınlıklar gibi sorunlar devleti dağılma sürecine sürüklemiştir. Devletin çöküşünü engelleyebilmek adına birtakım ıslahat ve reformlar ile yönetimin ıslahına yönelik düzenlemeler hayata geçirilmeye çalışılmış, kurumlar ve bürokrasi başta olmak üzere birçok yeni uygulama, dağılma döneminde ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte bürokrasinin, Osmanlı Devleti dağılma döneminden, Türkiye Cumhuriyeti kuruluş dönemine kadar süreklilik arz ettiği söylenebilir.

Osmanlı-Türk siyasal evriminde hem hükümet hem de sivil bürokrasi, 1299’dan günümüze kadar birçok önemli değişim geçirmiştir (Heper & Berkman, 2009: 65). Bu bağlamda Cumhuriyet dönemi bürokrasisi, gücünü mirasçısı olduğu Osmanlı Devleti’nden almıştır. Millî mücadeleyi yürüten, Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran, inkılapları hayata geçiren, “bürokratik ve merkezîyetçi” devlet anlayışını benimseyen, Osmanlı bürokrasi geleneğinden gelen isimlerden oluşan kadrolardır; Mustafa Kemal Atatürk ise bu kadroların başı konumundadır (Terzi, 2015: 293-294). Mustafa Kemal Atatürk’ün liderliğini yaptığı bu kadrolar, Osmanlı’nın son çalkantılı dönemi ile Kurtuluş Savaşı sırasındaki toplumsallaşmaya tanıklık etmiş kimselerdir. Sekülerist-modernist milliyetçi kamp ile gelenekselci-İslamcı-muhafazakâr kamp arasındaki mücadelenin galibi Cumhuriyet rejimini kuran ve denetleyen milliyetçi seçkinler olmuştur (Kalaycıoğlu, 2006: 226). Kurtuluş Savaşı (1919-1922) sona erdikten sonra 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet rejiminin ilanı ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti devleti resmen kurulmuştur. Cumhuriyetin kuruluş aşamasında ve kurumsallaşmasında iktidarın mutlak sahibi ve yeni devletin başat siyasi aktörü Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) olmuştur. Parti tüzüğü’nün kabul edilmesiyle 09 Eylül 1923 tarihinde kurulan CHP, kendini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti ve Kuvay-ı Milliye'nin devamı olarak nitelendirmekte, çağdaş ve demokratik bir sol parti olarak tanımlamaktadır (Cumhuriyet Halk Partisi, 2018: 9).

Türkiye'de 1923-1945 yıllarını kapsayan yirmi iki yıllık süreç, tek parti dönemi olarak ifade edilmektedir. CHP'nin iktidarda olduğu bu dönemde, parlamentodaki muhalefet girişimleri başarısız olmuştur. Bir siyasi partinin, tek başına meclisi, hükûmeti ve devleti temsil ettiği tek parti döneminde, 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının (TCF) ve 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) kısa ve etkin olmayan siyasi serüvenleri, çok partili hayata geçiş denemelerini başarısız kılmıştır (Mutlu, 2013: 56). Bu girişimler her ne kadar başarısız olsa da çok partili siyasi hayata geçişte gerekli koşulların oluşturulması adına önemli adımlardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine kurulan Serbest Cumhuriyet Fırka, CHP içerisinde parti içi muhalefet anlamına gelen “müstakil grup” oluşturulması, halk iradesi ve gerçek bir demokrasi modeline duyulan ihtiyaç için atılan adımlar olarak değerlendirilebilir (Ertem, 2010: 72). Ancak yine de bu girişimler CHP iktidarına tehlike oluşturmayacak girişimler olarak dikkat çekmektedir (Payaslı, 2014: 179). Duverger (1959: 280) ise Türkiye'deki tek parti dönemini, çok partili hayata geçiş açısından başarılı bir dönem olarak görmektedir. 1950 yılında muhalefetin zaferinin barışçıl bir şekilde olmasını, çok partili hayata geçiş açısından değerli bulmakta, Ortadoğu coğrafyasındaki partilerle karşılaştırdığında Türkiye'deki siyasi partileri bu noktada gerçek siyasi partiler olarak tanımlamaktadır.

Türkiye'de 1923 seçimleri, CHP kontrolünde gerçekleştirilmiş ve CHP mecliste güçlü bir temsil kazanmıştır. Meclisin ilk yasama döneminde (1920-1923) Atatürk'e karşı çıkanlar, 1923 seçimlerinde yeniden seçilememiştir. Bu dönemde 1924 Anayasası, Kemalistlerin egemenliğinde ortaya çıkarken, yöneticilerin otorite önderliği ve güçlü parti disiplini ön planda yer almıştır (Özbudun & Gençkaya, 2009: 10-11). Tek parti döneminde Kemalist reformların toplum tarafından benimsenmesi, uygulanması ve korunmasında çok kritik görevler üstlenen “yönetici sınıf”, sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal imtiyazlar sayesinde zamanla “burjuva” karakterine bürünmüştür. Bu durumdan dolayı Turhan (2017: 32), tek parti döneminin dokunulmaz ve ayrıcalıklı bürokratları ile bürokrasiyi “burjuva bürokrasisi” olarak tanımlamaktadır. Hatta Atatürk devrimlerini sahiplenen ve savunan bürokratik seçkinler, zamanla seçilmişler karşısında ast pozisyonunda yer almayı reddetmiştir (Heper, 2010: 124).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu, Atatürk ve yakın arkadaşlarından oluşan küçük bir gruptur. Bu kadrolar siyasi “kültürel” hedefleri doğrultusunda başlangıçta sadece bazı “üst kademe” kurumlarını dönüştürmeyi hedeflese bile takip edilen politikaların uygulanması ancak bürokrasi sayesinde olanaklı olabilirdi. Bu amaçla başlangıçta sivil, askerî ve dinî bürokrasiden büyük ölçüde ordudan yararlanılmıştır. Ancak Kurtuluş Savaşı sona erdikten sonra ordudan ziyade, sivil bürokrasiye daha fazla ilgi gösterilmiş, dinî bürokrasi büyük ölçüde bastırılmıştır. Sivil bürokrasinin yönetimdeki yeri kademeli olarak sağlaştırılmış, sivil bürokrasi kariyerli bir kamu hizmeti olarak örgütlenmiştir. 1930'ların sonlarında sivil bürokrasi, Atatürk'ün ilkelerini benimsemiş, devlet yönetimi ile toplumdaki konumunu güçlendirmiştir (Heper & Berkman, 2009: 72-73).

Tek parti döneminin en dikkat çekici özelliklerinden biri de parti ve devlet bütünleşmesidir. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, CHP Dördüncü Büyük Kurultayı'nda yeni hazırlanan parti programına dair konuşmasında “...Programın göze çarpan ve kendini duyuran başlıca farikası Türkiye'de zaten baştanberi devletle bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının, devlet varlığı ile birbirlerine daha sıkı bir surette yaklaşmasıdır” sözleriyle programın en ayırt edici özelliğini parti ve devlet bütünleşmesine atfetmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi, 1935:45).

1935 yılında parti ile devletin birleşmesini öngören bir tasarı kabul edilirken CHP Genel Sekreteri, İçişleri Bakanlığı görevine getirilmiş, partinin vilayet örgütlerinin başkanları kendi vilayetlerine Vali olarak atanmıştır (Ahmad, 1995: 94). Partinin VI. Büyük Kurultayı'nın 12.06.1943 tarihindeki toplantısında kabul edilen CHP Nizamnamesinde açıkça parti ve hükûmet ilişkisi ortaya konulmaktadır. Nizamnamenin 6. kısmında “Hükümetle Temas” başlığı altında bu ilişkiler düzenlenmiş olup 93. ve 94. maddeler şu şekildedir (Cumhuriyet Halk Partisi, 1943: 19-20):

“*Madde 93:* Parti, kendi bağrından doğan Hükümet teşkilatıyla kendi teşkilâtını birbirini tamamlayan bir birlik tanır. Parti teşkilatının kendi Hükümetini her yönden muvaffak etmek için bütün kuvvetiyle çalışması esastır. *Madde 94:* Merkezde Partiyi alâkalandıran işlerin takibi için yapılacak temaslar Parti Hükümetinin icra Vekilleriyle Genel Sekreter veya bunların adlarına

harekete salâhiyet almış kimseler arasında sözle veya yazılı olarak cereyan eder. Vilâyet merkezlerinde Partiyi alâkalandıran işler için sözle veya yazıyla vuku bulacak temaslar Parti Reisleriyle Valiler arasında olur.”

4. TEK PARTİ DÖNEMİNDE YÖNETİM YAPISINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

Türkiye’de muhalefet ve kitlesel olarak bir siyasetin mevcut olmadığı tek parti döneminde, yukarıdan aşağıya bir model ve anlayışla örgütlenmiş, toplumun aydınlar öncülüğünde ve belirli ilkeler doğrultusunda dönüştürülmesini öngören sistematik bir hareket söz konusudur; siyaset bu dönemde araçsal bir anlam taşımakta, siyasi elitlerin toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek için kullandıkları bir meşruiyet aracı olarak görülmektedir (Kahraman, 2010: 188-189).

Tek parti döneminde siyasi, kültürel, toplumsal ve hukuki pek çok reform hayata geçirilmiştir. Bu çalışmada yönetim yapısında (cumhurbaşkanı, kabine, bağlı kuruluşlar, yardımcı kuruluşlar vb.) hayata geçirilen reformlar sonucunda bürokrasideki dönüşümler ele alınmış olup ilk olarak yönetim yapısında hayata geçirilen reformların temel olanlarına değinilmiştir.

4.1. Anayasalar

1876 tarihli Osmanlı Kanun-ı Esasî’sinden günümüze Türkiye’nin dört anayasası (1921, 1924, 1961, 1982 anayasaları) olmuştur. Bu anayasalardan 1921 Anayasası, Kurtuluş Savaşı’nın ihtiyaçlarına yanıt veren kısa bir belgedir (Özbudun, 2016: 253). Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş dönemindeki ilk anayasası olma özelliğini taşıyan ve kuvvetler birliğini benimseyen 1921 Teşkilat-ı Esasiye, 1924 yılında yapılan yeni anayasa ile önemli değişiklikler geçirmiştir (Terzi, 2015: 294). 1924 Anayasası yasama ve yürütme yetkilerini TBMM’ye vermiş, yasama yetkisinin bizzat meclis, yürütme yetkisinin ise Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu aracılığıyla kullanılacağı belirtilmiştir. Her ne kadar bu durum kuvvetler birliği ve TBMM hükûmeti sistemine bağlı kaldığını gösterse de yasama ve yürütmenin fonksiyonel açıdan ayrıldığı anlamına gelmektedir (Tanör, 2008: 296). 1924 Anayasası, 1923 seçimleri neticesinde tamamı Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinden oluşan tek partili bir meclis tarafından yapılan bir anayasa olup demokratik meşruluğunun zayıf olduğu söylenebilir (Özbudun, 2016: 254).

1924 Anayasası, 1961 Anayasası’na dek yürürlükte kalarak Türkiye’deki anayasal süreç açısından önemli bir anayasal metin olma özelliğine sahip olmuştur. Aslında çok partili hayata geçiş için uygun bir çerçeve sunmuş olmasına rağmen, özellikle 1927 seçimlerinden sonra uygulanmayan bir anayasa olarak da nitelendirilmektedir. Bu durumun sebebini; CHP’de parti lideri olan Atatürk ve İnönü’yü büyük yetkilerle donatarak, meclis ve milletvekillerinin yetkilerini ise büyük ölçüde daraltarak, adeta dönemin anayasası yerine konan CHP tüzük ve programları oluşturmaktadır (Demirel, 2014: 70).

4.2. Merkezî İdare

Türkiye’de idari yapı; tarihsel gelişim ve deneyimler sonucunda ortaya çıkmış, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanarak uygulanmıştır (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1987: 21). Devlet teşkilatı; yasama, yürütme ve yargının ayrı olduğu esasıyla, yani kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun bir şekilde yapılanmıştır (Yördem & Şeker, 2018: 12). Merkezden yönetim, merkez teşkilatı ve taşra teşkilatı; yerinden yönetim ise yerel yönetimler teşkilatı vasıtasıyla icra edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde devlet idaresinin merkez teşkilatı; Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlıklar ekseninde şekillenmiştir ayrıca merkezde ayrıca Danıştay, Sayıştay gibi yardımcı kuruluşlar bulunmaktadır (Gözler, 2018: 96). Çalışmanın bu kısmında bürokrasideki değişimler göz önünde bulundurularak kurumlara yer verilmiştir.

4.2.1. Başbakan ve Bakanlar Kurulu

Osmanlı Devleti’nde bugünkü bakanlar kurulunun karşılığı olan Divan-ı Hümayun zamanla önemini yitirmeye başlamıştır. Bu bağlamda gerileme döneminin reformist padişahlarından olan III. Selim zamanında Meclis-i Meşveret oluşturulmuş, II. Mahmut döneminde ise bakanlıkların kurulmasıyla günümüz modern sistemine daha yakın bir hükümet sistemi ortaya çıkmıştır. Abdülmecid

döneminde ise Meclis-i Meşveret'in yerini Meclis-i Has veya Meclis-i Vükela almaya başlamıştır. O dönem, Sadrazamın başkanlığında Bab-ı Âli'de gerçekleştirilen toplantılara katılacakları padişah belirlemekte, dilediği zaman azledebilmektedir (Karal, 2007a: 116-117).

1924 Anayasası ile birlikte Bakanların, Başbakan gibi meclis üyeleri arasından seçilmesi öngörülmüştür (Güler, 2013: 155). 1924 Anayasası'nın 7. maddesine göre meclis yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun atayacağı Bakanlar Kurulu eliyle kullanmaktadır (Parla, 2007: 23). Ayrıca yine 1924 Anayasası'nda yürütme organında Cumhurbaşkanının durumu daha net bir şekilde ortaya konulmuştur. (Madde 32) Cumhurbaşkanı, meclisteki özel törenlere ve lüzum gördükçe Bakanlar Kuruluna başkanlık edebilir ancak meclis görüşmelerine katılamaz ve oy hakkına sahip değildir (Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu, 1924). Bu durum, Cumhurbaşkanlığının temsil makamı ve sorumsuz olduğunu göstermektedir. Yine 1924 Anayasası'na göre Başbakan, meclis üyeleri arasından, Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilmektedir. Diğer Bakanları ise Başbakanın meclis üyeleri arasından seçmesi, Cumhurbaşkanının ise onaylaması gerekmektedir. Ayrıca Başbakanın başkanlığında Bakanlar, İcra Vekilleri Heyetini (Bakanlar Kurulu) oluşturmaktadır. Bununla birlikte icra vekilleri heyeti, hükümet politikalarından dolayı müştereken sorumludur (Teşkilâtı Esâsiye Kanûnu, 1924). Osmanlı Devleti'nde Başbakan (Sadrazam) ya da Bakanlar (Nazırlar) gücünü padişah'tan alan kişiler iken Cumhuriyet Türkiye'sinde Başbakan ve Bakanlar, yürütme erkini meclis adına kullanan ve meclise karşı herhangi bir üstünlüğü olmayan kişilerdir.

4.2.2. Bakanlıklar-Başkanlıklar ve Siyasi Müsteşarlık

Türkiye'de bakanlık tipi örgütlenme, Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet sonrası dönem olarak iki kısımda incelenebilir. Osmanlı'da reform hareketlerinin hız kazandığı III. Selim ve II. Mahmut döneminin son yılları ile Tanzimat döneminde bürokratik yapı ve işleyişine dair önemli gelişmeler yaşanmıştır (Yılmaz, Doğan, & İnankul, 2013: 264). TBMM Hükûmeti döneminde ise bakanlıklar nezdinde Osmanlı bakiyesinin büyük ölçüde muhafaza edildiği görülmektedir. "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanunun" 1. maddesinde bakanlıklara yer verilmiş olup "Şeriye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye, İktisat, Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye, Nafia, Dâhiliye, Müdafaa-i Milliye, Hariciye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti" olarak icra heyeti, toplam 11 bakanlıktan oluşmuştur (Büyük Millet Meclisi İcrâ Vekillerinin Sûret-i İntihâbına Dâir Kânûn, 1921).

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1946 yılına dek bakanlıkların sayısı 13'ü geçmemiştir; bu sürede Devlet Bakanlığı uygulamasına yer verilmezken devletin temel işleyişine dair temel bakanlıklar oluşturulmuştur (Lamba, Aktel, Altan, & Kerman, 2014: 183). Bununla birlikte çok partili hayata geçilen döneme kadar zamanla kamu hizmetlerinin artmasıyla bakanlıkların üzerindeki iş yükü de artmış, zaman zaman bakanlıklarda birleştirmeler yapılmıştır.

Hariciye Vekâleti, Cumhuriyet döneminde de tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi önemli icracı bakanlıklar arasında yer almıştır. 1154 sayılı "Hariciye Vekâleti Memurların Kanunu" bakanlık memurlarına dair düzenlemeleri içermektedir. Meslek memurluğunun yanı sıra idare memurları ve uzmanlar, bakanlığın memur sınıfını oluşturmaktadır (Hâriciye Vekâleti Me'mûrîn Kânunu, 1927). Akabinde çıkarılan ve 3814 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Hariciye Vekâleti Teşkilât Kanunu" ise bakanlık teşkilatının yapılanmasından çok mesleğe giriş şartlarını içermektedir. Bakanlığa girebilmek için Memurların Kanunu'ndaki şartları sağlamakla birlikte yüksek bir okuldan mezun olma, bunun yanı sıra oluşturulan İmtihan Komisyonu sınavında da başarılı olma şartı kanunda belirtilmektedir (Hariciye Vekâleti Teşkilât Kanunu, 1938).

Dâhiliye Vekâleti; iç güvenlik ve asayişin sağlanmasında millî mücadele döneminde etkin bir rol oynamıştır. 1624 sayılı "Dahiliye Vekâleti Merkez Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun" ile bakanlığın merkez teşkilatı düzenlenmiştir (Dahiliye Vekâleti Merkez Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun, 1930). Adliye ve Mezahip Vekâleti uzun yıllar, bağımsız bir kuruluş kanunundan ve teşkilat yapısından yoksun bırakılmıştır. 1929 yılında yürürlüğe giren 1452 sayılı "Devlet Memurları Maaşatının Tevhit ve Teadülüne Dair Kanun"la bakanlık teşkilatında yeni birimler oluşturulmuştur (İmar Hukukçusu, 2023). Maliye teşkilatı ise cumhuriyet sonrası çıkarılan 18 Mayıs 1929 tarih ve 1452 sayılı Kanun ile yeniden düzenlenerek Maliye Vekâleti adını almıştır (Atatürk Ansiklopedisi, 2023). Sonrasında 2996 sayılı "Maliye Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun" ile bakanlığın teşkilat

yapısı değiştirilmiş, merkez ve taşra teşkilatının görevleri açık bir şekilde belirtilmiştir (Maliye Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun, 1936).

Millî eğitim, tek parti döneminde Maarif Vekâleti ve Kültür Bakanlığı adı altında çalışmalarını sürdürmüştür. Bakanlık bünyesindeki ilk önemli düzenleme 1926 yılındaki 789 sayılı “Maarif Teşkilâtına Dair Kanun” olmuştur. Bu Kanun ile ilk olarak bakanlık bünyesinde bir dil heyeti oluşturulacağı, özellikle talim ve terbiye dairesi ihdas olunacağı, bununla birlikte Türkiye’de eğitim kurumu açılmasının şartları, okulların dereceleri, öğretmenlerin atama işleri ve benzeri önemli düzenlemelere yer evrilmiştir (Maarif Teşkilâtına Dair Kanun, 1926). 1933 yılında çıkarılan 2287 sayılı “Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun” ile bakanlığın merkez teşkilatı düzenlenmiş, bu Kanun, maarif teşkilatını nispeten diğer bakanlıklara göre daha derli-toplu bir yapıya büründürmüştür (Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun, 1933).

İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun’a göre Millî Savunma Bakanlığı (Müdafaa-i Milliye Vekâleti) ve Genelkurmay Başkanlığı (Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti) iki ayrı bakanlık olarak ihdas edilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen 429 sayılı Kanun ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılmış, yerine ise Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti kurulmuştur. Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi, Başbakanın önerisi ve Cumhurbaşkanı’nın onayıyla atanmaktadır. Ayrıca görev ve vazifelerinde, bağımsız olduğu aynı Kanunun 9. maddesinde ifade edilmektedir (Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun, 1924). Sonrasında 1944 yılında çıkarılan 4580 sayılı “Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun” ile kurumda önemli değişikliklere gidilmiş, Genelkurmay Başkanlığı, Başbakana bağlanmış ve Başbakana karşı sorumlu kılınmıştır. Öte yandan Başbakan da genelkurmay işlerinden dolayı TBMM’ye karşı sorumlu olmuştur. Ayrıca yine aynı Kanunun ikinci maddesi ile Genelkurmay Başkanının, Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla atanacağı hükmü getirilmiştir (Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun, 1944).

Mustafa Kemal Atatürk’ün direktifiyle, gümrükler ve tekel hizmetlerini yürütmek amacıyla 1931 yılında 1909 sayılı Kanun ile “Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti” kurulmuş (Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Teşkilatına Dair Kanun, 1931), böylece dağınık ve karmaşık durumdaki gümrük ve tekel hizmetleri düzenlemeye tabi tutulmuştur. Vekâletin kurulmasından dört yıl sonra ise 1935 yılında 2825 sayılı Kanun ile vekaletin teşkilat yapısı ve görevleri belirlenmiştir (Gümrük ve İnhisarlar Vekaletinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun, 1935). 27 Mayıs 1939 tarihinde kabul edilen 3613 sayılı Kanunla “Münakalât Vekâleti” kurulmuş olup bu bakanlığın günümüzdeki karşılığı Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığıdır. Bakanlığın görevleri arasında posta nakliyatı; telli, telsiz muhabere ve radyo işleri; demiryolları, karayolları ve havayolları nakliyatı; deniz nakliyatı ve seyrüsefer emniyeti işi; vazife ve hizmetler; liman ve teçhizatı işleri; su mahsulleri ve avcılığı işi yer almaktadır (Münakalât Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun, 1939). Çalışma Bakanlığı, 01.12.1937 tarihli 3773 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Devlet Dairelerinin Vekâletlere Ayrılması Hakkındaki Kanun” kapsamında, iş hayatına dair hususları düzenleme, yürütme ve denetleme amacıyla 7 Haziran 1945 tarihinde kurulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 23).

08.02.1937 tarihinde kabul edilen 3117 sayılı “Devlet Dairelerinin Vekâletlere Tefriki ve Siyasî Müsteşarların Vazifeleri Hakkında Kanun”, bakanlıkların sayısı ve siyasi müsteşarlık hakkında düzenlemeleri içermektedir; Kanuna göre devlet daireleri 12’den az, 16’dan fazla olmamak üzere vekâletlere ayrılmaktadır; bununla birlikte Başbakanın tanzim ve tasdikine göre bakanlıklara, siyasi müsteşar atanabileceği hususu da kanunda yer almaktadır; siyasi müsteşarlar, milletvekilleri arasından Başbakan tarafından tayin olunan, bakanlara işlerinde yardımcı olacak kimselerdir (Devlet Dairelerinin Vekâletlere Tefriki ve Siyasî Müsteşarların Vazifeleri Hakkında Kanun, 1937). Siyasi müsteşarlık kurumu, yaklaşık sekiz ay gibi kısa bir tecrübenin ardından 21 Aralık 1937 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk’ün başkanlık ettiği kabine toplantısında kaldırılmıştır; siyasi müsteşarların görevleri ise bakanlara ve idari müsteşarlara devredilmiştir (Yılmaz B. , 2013: 34).

4.2.3. Diyanet İşleri Başkanlığı

Osmanlı Devleti’nde halifelik makamı, en önemli kurumların başında gelmektedir. Osmanlı Devleti’nin ilk Anayasası olma özelliğini taşıyan 1876 tarihli Kanunu Esasi’nin dördüncü maddesinde

“İslam halifesi olan padişah bütün Osmanlı vatandaşlarının hükümdarıdır”, yine aynı anayasanın on birinci maddesinde “Devletin resmî dini İslam’dır” ifadeleri yer almaktadır (Gözübüyük & Kili, 1982: 27-28). Ayrıca Osmanlı’da şeriata yüklenen anlam, tüm ülkede şeriati devletin etkin hukuku yapmış, kadınlara da oldukça önemli otoriteler sağlamıştır. İlmiye sınıfında yer alan başkentteki Şeyhülislam, dinî otorite açısından güçlü ve önemli bir merci olup sultanın hal’ine fetva verme yetkisine sahip bir makamdır (Lewis, 1993: 13-14). Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin laik bir yapıya bürünmesi açısından saltanat ve halifeliğin kaldırılması en önemli aşamalar arasında yer almaktadır. Millî mücadele döneminde İstanbul’daki Padişah ve İstanbul Hükûmeti ile Ankara’daki TBMM Hükûmeti arasındaki ilişkiler, zamanla bu kurumların kaldırılması ile sonuçlanmıştır (Oral, 1996: 58).

3 Mart 1924 tarihinde mecliste kabul edilen “Şeriye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun” ile Diyanet İşleri Reisliği kurulmuş, İslam dininin inanç ve ibadet ile ilgili bütün hükümleri, dinî kuruluşların idaresi, yeni kurulan Diyanet İşleri Başkanlığının ilgi ve yetkisine bırakılmıştır (Kodamanoğlu, 1991: 644). Böylelikle Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış, Diyanet İşleri Reisliği, Başvekâlete bağlanmış, bütçesi Başvekâlet bütçesine dâhil edilmiştir (Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun, 1924). Böylelikle günümüzdeki Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluşu tamamlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının kurulmasıyla birlikte devletin yasama ve yürütme ile ilgili tasarruflarının dine uygun olup olmadığı artık bir tarafa bırakılmış, din hizmetlerini yürütmek ve dinî kurumları idare etmek amacıyla modern bir bürokratik kurum oluşturulmuştur.

Bu Kanunun kabulünden sonra mecliste “Tevhîd-i Tedrîsât Kânunu” görüşülmüş, bütün eğitim kurumları Maarif Vekâleti’ne (Millî Eğitim Bakanlığı) devredilmiş, din adamları yetiştirmek için Maarif Vekâleti’nin Darülfünun’da bir İlahiyat Fakültesi açacağı da Kanunda yer almıştır (Tevhîd-i Tedrîsât Kânunu, 1924). Yine aynı gün görüşülen ve 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen 431 sayılı Kanun ile halifelik resmen kaldırılmıştır (Hilâfetin İlgâ ve Hânedân-ı Osmâniyye’nin Türkiye Cumhuriyeti Memâlikî Hâricine Çıkarılmasına Dâir Kânun, 1924).

4.2.4. Danıştay

Osmanlı Devleti’nde ıslahat ve yenilik çalışmaları kapsamında 1868 yılında Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) kurumu oluşturulmuştur. Şûrâ-yı Devlet Başkanı, 19. yüzyılın son çeyreğinde Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) toplantılarına katılım sağlayan önemli bir bürokrattır. Sadrazam Tevfik Paşa Başkanlığındaki son Osmanlı Hükümeti’nin 4 Kasım 1922 tarihinde istifa etmesiyle birlikte İstanbul’daki bütün merkez kuruluşları TBMM Hükümetinin idaresine geçmiş ve İstanbul Hükümetinin varlığı sona ermiştir (Güler, 2013: 153). Böylelikle Şûrâ-yı Devlet de sona ermiştir. Tek parti döneminde 23 Kasım 1925 tarihli 669 sayılı Kanun ile Şûrâ-yı Devlet yeniden kurulmuş ve bağımsız bir mahkeme niteliği kazandırılmıştır (Şenlen, 1994: 407).

Kurumun yürütme ve idareyi yargı yolu ile denetleme görev ve yetkisine sahip yüksek bir mahkeme kimliği ve etkinliğine sahip olması amaçlanmıştır. Kurumun adı önce 1938 yılında Devlet Şûrası olarak, ardından da 1945-1961 yıllarında Danıştay’a çevrilmiştir (Duran, 1981: 3). 1938 yılında çıkarılan 3546 sayılı “Devlet Şûrası Kanunu” ile kurumun başkan, daire başkanı ve üye atamalarında askeri ve sivil bürokrasinin etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu atamalarda vekillik, umumî müfettişlik, elçilik yapmış olmak bununla birlikte Tuğgeneral, Tuğamiral ya da daha üst bir askerî rütbeye sahip olmak, müsteşarlık ya da valilik yapmış olmak gibi kriterler yer almaktadır (Devlet Şûrası Kanunu, 1938). Modern siyasal sistemlerde, hukuki alanlara yönelik gerçekleştirilen atamalarda, sivil bürokrasiden gelmiş olma hususu genellikle tercih edilmektedir. Tek parti döneminde askerî bürokrasiye siyasal sistemin içerisinde önemli pozisyonların verilmeye çalışılması, Türkiye’de uzun vadede Cumhuriyetin ikinci çeyreğinden itibaren askerî darbelere ve askerî vesayetinin oluşmasına neden olduğu düşünülmektedir.

4.2.5. Yüksek Askerî Şûra

II. Mahmut döneminde, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla birlikte kurulan ilk meclis 1836 yılında “Dar-ı Şûray-ı Askerî” olmuştur. Bu meclis, kişilerin askerlik görevleriyle ilgili hususları tespit etmek, Batıdaki askeri usulleri incelemek ve ordunun ilerlemesi yolunda gereken çalışmaları yapmak üzere görevlendirilmiştir (Karal, 2007b: 153). 1843 yılında genişletilerek zat işleri, levazım işleri ve

maliye işleri olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Şûra, bir başkan, bir sekreter ve on beş üyeden oluşmaktadır (Kartal, 2007a: 120).

1925 yılında 636 sayılı “Şûrayı Askerî Teşkilî Hakkında Kanun” ile Genelkurmay Başkanlığı’na yardımcı olmak, önemli askeri meseleleri ele almak, meclise gönderilecek askeri yasa ve tasarıları incelemek, yüksek rütbeli kumandanların ataması işinde oy vermek üzere “Âli Askerî Şûra” kurulmuştur (Şûrayı Askerî Teşkilî Hakkında Kanun, 1925). Genelkurmay Başkanının başkanlık ettiği şûranın üyeleri Milli Savunma Bakanı, hizmetteki ordu müfettişleri ve hizmetten çekilmiş ordu veya kolordu kumandanlarından iki kişidir (İnan, 2010: 444). Günümüz Yüksek Askerî Şûra yapılanmasının Cumhuriyet döneminde temelini teşkil eden Âli Şûra Kanunu, askeri bürokrasinin devlet yapısı içerisinde özerkleşmesi ve vesayet makamı haline gelmesinde oldukça önemli bir basamak teşkil etmiştir (Işık, 2003: 88).

4.2.6. Taşra Teşkilatı

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’na (1921) göre Türkiye, coğrafi ve ekonomik koşullar dikkate alınarak vilayetlere ayrılmıştır. Vilayetler kazalardan, kazalar da nahiyelerden oluşmaktadır. 1921 Anayasası’nda vilayetler, tüzel kişiliği haiz özerk birimler olarak tanımlanmakta, “şûra” ve “idare heyetleri” tarafından yönetilmektedir. Vilayet idaresi, Büyük Millet Meclisi tarafından atanan ve meclisin temsilcisi olan Vali’ye bırakılmıştır. Vali, devletin genel ve ortak görevlerini yürütmekle sorumludur. Vilayet Şurası, TBMM’nin koyacağı yasalara uygun olarak eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, bayındırlık vb. tüm ihtiyaçların düzene konulması ve idaresi açısından yetkili kılınmıştır. Kazaların ise tüzel kişiliği yoktur ve kazalar, Büyük Millet Meclisi tarafından atanan ve Valinin altında yer alan bir Kaymakam tarafından idare edilmektedir. Nahiyeler tüzel kişiliği olan özerk birimlerdir. Nahiyeler de vilayetler gibi “şûra”, “idare heyetleri” ve “müdür” tarafından yönetilmektedir. Öte yandan “umumi müfettişlik” olarak vilayetlerin birleştirilmesiyle oluşturulan bölgesel valilikler de bulunmaktadır (Teşkilâtı Esâsiye Kanûnu, 1921).

1924 Anayasası, taşra teşkilatına dair düzenlemeler açısından kısıtlı bir metindir. Taşra teşkilatı, anayasanın altıncı faslında “türlü maddeler” başlığı altında, 89. 90. ve 91. maddelerde düzenlenmiştir. 91. maddede, “vilayetler umuru tevsi mezuniyet (yetki genişliği) ve tefriki vezaif (görev ayrımı) esas üzerine idare olunur” hükmü ile yönetim yapısı şekillendirilmeye çalışılmıştır. 1921 Anayasası’ndan farklı olarak nahiyelerin tüzel kişiliği bulunan kasaba ve köylerden oluştuğu yer almaktadır (Teşkilâtı Esâsiye Kanûnu, 1924).

5. TEK PARTİ DÖNEMİNDE BÜROKRASİDE DEĞİŞİKLİKLER ve YAPISAL DÖNÜŞÜM

Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti, kendi tebaası içerisinde herhangi bir ayırım gözetmeksizin kişilere devlet memuru olma hakkı tanımıştır. Islahat Fermanı’nın 17. maddesinde geçen bu hüküm, devlet memurları için Müslüman olma şartının kaldırıldığına resmî göstergesidir (Gümü, 2008: 223). 1876 tarihli Kanunu Esasi’nin 19. maddesi ile ehliyet ve kabiliyetlerine göre tüm tebaanın uygun olan memuriyetlere kabul edileceği ifade edilmektedir (Gözübüyük & Kili, 1982: 29). Ayrıca yine aynı Kanunun 39, 40 ve 41. maddeleri, memurluğa ilişkin hükümleri içermektedir. 39. maddede memurların belirtilen şartları taşıdıkça hak ettikleri görevlere atanacakları ifade edilmektedir. Bu durum, liyakat esasına göre atamaların gerçekleştirileceğini göstermektedir. Yine memurların görevden ayrılmaları hususuna ilişkin de bir düzenleme yer almakta olup kanunen görevden alınmalarını gerektirecek bir durum oluşmadıkça, kendileri istifa etmedikçe ve devletçe gerekli bir neden görülmedikçe memuriyetten atılmayacakları hükmü yer almaktadır (Gözübüyük & Kili, 1982: 32).

Dönemin şartları açısından bu düzenlemeler ele alındığında, memuriyette liyakat ve güvence açısından olumlu adımlar olarak değerlendirilebilir. TBMM Hükûmeti döneminde ise askerî alana öncelik verilmiş, devlet otoritesinin yurt geneline yayılması öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Bu dönemin en önemli adımlarından biri, 1924 Anayasası’nın 23. maddesi ile devlet memurluğu ve milletvekilliğinin bağdaşmayacağı hususu anayasada açıkça belirtilmiştir (Öktem, 1992: 86).

Günümüzde uygulanan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun temel dayanağı, Cumhuriyet döneminde 1926 yılında çıkarılan 788 sayılı “Me’mûrîn Kânunu” olup; bu Kanunda ilk kez devlet

memurunun tarifi yapıldığı gibi işe alımdan emekli olana kadar tüm çalışma şartları, sosyal haklar ve yükümlülükleri belirtilmiştir (Öztürk A., 2001: 5). Ayrıca bu Kanunda, memurlar ve hizmetliler ayırımına yer verilmiş olup hizmetin asli elemanı olarak memurlar, hizmetin yardımcı elemanı olarak da hizmetliler (müstahdem) kabul edilmiştir (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1987: 56). Me'mûrîn Kânunu, memuriyet için gerekli asgari şartların ne olduğunu ortaya koymuş ancak hizmete alımları kurumların kendi takdirine bırakmıştır. Merkezî bir personel birimi oluşmadığı hâlde personel sınıflandırması yapılmış, bu durum ücret eşitsizliklerine yol açmış, öte yandan liyakat ilkesine ise yeterince uyulmamıştır (Kara, 2006: 150-151).

Tek parti döneminde teknik açıdan bürokraside yapılan bu düzenlemelerin yanı sıra yapısal açıdan da Türk kamu bürokrasisi önemli değişimler geçirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından milliyetçi Kemalist elitlerin gündemini siyasal yapı başta olmak üzere yapısal dönüşümler oluşturmuştur. Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması gibi yenilikler bürokrasi ve siyaset ilişkilerini yeniden düzenlemiştir. Bu reformların temel olarak yeni merkezî otoritenin güçlendirilmesine, ulus inşasına, Türk devletinin ve toplumunun laikleşmesine yönelik olduğu ifade edilmektedir (Kili, 1980: 384). Bu süreçte Cumhuriyet dönemi bürokrasisine iki önemli görev düşmektedir: Bu görevlerden ilki reformları geliştirmek ve topluma yerleşmesini sağlamak, diğeri ise ekonomik kalkınmada kamu bürokrasisini öncü kılmaktır (Eryılmaz, 2017: 152).

Atatürk devrimlerinin topluma benimsetilmesinde, kamu bürokrasisinden faydalanılmıştır. Bu konuda, asker-sivil bürokratların hâkim olduğu Cumhuriyet Halk Partisi ana aktör olmuştur. CHP'ye asker-sivil bürokratların hâkim olmasının nedeni ise Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin ilanı arasında geçen sürenin oldukça kısa olması ve bu yüzden sivil ve askerî bürokrasinin ayrılması için gerekli şartların oluşmamasıdır. Doğal olarak asker kökenli isimler tek parti döneminde bürokraside, kabinede ve orduda aktif olarak görev almışlardır (Harris, 1965: 55). Öte yandan siyasi, ekonomik ve kültürel programların uygulanması ise askerî bürokrasi vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir; özellikle sınıra yakın bölgelerdeki askerî bürokratlar aynı zamanda Vali olarak da görev yapmıştır (Eryılmaz, 2017: 152).

Kongar (2005: 109), Atatürk devrimlerinin niteliğini dörde ayırmaktadır: İlk olarak devrimler, devletçi-seçkin bir grup tarafından yapılmış ve bu grup Osmanlı geleneğinden gelmektedir; ikinci olarak devrimler, Batı tipi bir toplum oluşturmayı amaçlamaktadır; üçüncü olarak devrimlerin hepsi aynı anda topluma sunulmamış, zaman içerisinde gelişmiştir; son olarak ise tüm devrimlerin temelinde halk egemenliği ilkesi yer almaktadır. Kongar'ın Atatürk devrimlerine dair nitelendirmesinin özellikle ilk ikisinin bürokrasiyle yakın ilişkisi bulunmaktadır. Devletçi-seçkin olarak tanımladığı grup, Türkiye'deki bürokrasi mekanizmasıdır. Temel amaçları ise devletin gücüne dayanarak, Türkiye'de kapitalizm ve sınıflı toplum oluşturmak ve modernleşmeyi gerçekleştirmektir (Karakoç, 2020: 233). İkinci olarak Batı tipi bir toplum oluşturma düşüncesi ise özellikle kültür ve bilimde Batı'yı yakalamaktan geçmektedir. Bunu yapmak da din ile toplum arasındaki geleneksel bağların zayıflatılmasından geçmektedir. Bu doğrultuda laik devlet ve modern bir toplum oluşturma arzusu, tek parti döneminde temel öncelik olmuş, bürokrasi değersel temellere dayanmış, Weberyen anlamdaki verimlilik vb. ilke ve hedeflere ikinci derecede yer verilmiştir (Eryılmaz, 2017: 153). Öte yandan sivil bürokrasi kariyer sistemine göre düzenlenmiştir; Tanzimat'tan gelen gelenekler korunarak güçlendirilmiş, bürokrasi kendine has özel kanunlar ve yönetmeliklerle çalışmaya devam etmiştir; bürokrasi, belirli bir eğitimden geçen ve kıdem ölçütüne göre terfilerin olduğu kapalı bir sisteme sahiptir (Heper, 2010: 129).

Osmanlı bürokrasisinin Türkiye Cumhuriyeti'nde bir süreklilikle mi yoksa bir kopuş yaşayarak mı tezahür ettiğini anlayabilmek, bu araştırmanın öncelikleri arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda "tarihsel kopuş" konusuna değinilecektir. Karl Marx, tarihi, sınıfların ortaya çıkışı, düşüşü ve mücadelesinin kaydı şeklinde tanımlamakta ve üretici güçlerle ilişkilendirmektedir. Tüm tarih üretici güçler üzerine kuruludur çünkü her üretici güç, kazanılmış bir güçtür ve önceki faaliyetin ürünüdür (Marx & Engels, 1977: 3).

Kuşaklar arasındaki materyal geliştirme arayışı, tarihte "sürekliliği" sağlamaktadır (Cohen, 2001: 97). Yeni üretim gücüne sahip olmak ve yeni yöntemler icat etmek, hâlâ eski ile yaşayanlara karşı doğal bir avantaj sağlamaktadır. Ancak bunu önceki üretim biçimlerine sahip sınıf engellemek isteyecek, böylece sınıflar bir çatışmaya girecek ve sınıfların aralarındaki çatışma keskin olduğunda devrim ortaya

çıkacaktır (Hook, 1962: 39-40). Tarihsel gelişimin lokomotifleri; sınıf mücadelesi ve devrimdir. Marx, tarihin zamana bağlı olarak fakat ileriye doğru koparılmasına devrim demektedir. Devrim, egemen sınıf başta olmak üzere o ona kadar iktidarda olan sınıfı hedef alarak, eskiyi ortadan kaldırmayı ve toplumu yeni baştan kurabilmeyi mümkün kılan bir olaydır (Marx & Engels, 2013: 71-72). Marx'ın düşüncesinde devrim, tarihle iç içedir, tarihi oluşturan ise sınıf çatışmalarıdır. Sınıf çatışmalarını ise üretim sistemleri oluşturmakta olup her döneme karşılık gelen bir somut üretim sistemi mevcuttur. Sistemdeki çarklardan biri aksadığında devrim, kendiliğinden oluşmaktadır. Böylece bir sistemden diğerine geçiş oldukça sert olmakta ve bu durum tarihi koparan bir durum olarak ifade edilmektedir (Kahraman, 2010: 86-87).

Elbette her yenilik hareketi bir süreklilik sağlamaz ya da kopuşa neden olmaz. Osmanlı yenilik hareketleri süreklilik içerisinde değişim olarak tanımlanabilirken, Kemalizm, değişim içinde süreklilik olarak tanımlanabilir. Kemalizmin radikal bir kopuş olarak nitelendirilmesi, yapmış olduğu reformlar değil, siyasal sistemle ilgili ideolojik parametreleridir (Kahraman, 2010: 155). Tek parti dönemi ideolojisinde, Atatürk devrimlerinin hayata geçirilmesi ve korunması oldukça önem arz etmektedir. Bu görev ise bürokrasiye düşmektedir. Cumhuriyetin yeni bir ulus inşa etme düşüncesi ve ideolojisi, bürokrasi kanadıyla sağlanmıştır. Başkentte alınan kararlar bürokrasi vasıtasıyla il ve ilçelerde tepeden inmece bir şekilde uygulanmıştır (Eryılmaz, 2015: 294). Kahraman (2010: 189), Kemalizmi; cumhuriyet, egemenlik ve laiklik eksenli reformları nedeniyle önceki reformları aşan bir hareket olarak nitelendirmektedir. Çünkü cumhuriyet, siyasal yapıyı baştan aşağı değiştiren bir olgudur ve onunla birlikte egemenlik kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu iki kavramla 1927 yılı sonrasında sistemik bir hâle gelen laiklik arasında bir ilişki söz konusudur.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan devraldığı siyaset ve bürokrasi kültürünü, Cumhuriyetin ilk yıllarında önce muhafaza etmiş, ardından tek parti döneminde yapısal açıdan dönüşüme uğratmıştır. Cumhuriyetin ilanı, Atatürk devrimlerinin hayata geçirilmesi ve korunması, merkeziyetçi yapının devam ettirilmesi, seküler ve modern bir toplum oluşturma düşüncesi, ulus-devlet inşası gibi kritik evrelere sahip bu dönemin temel aktörü, tek parti döneminin hem devleti hem de tek siyasi partisi Cumhuriyet Halk Partisi'dir.

Weber'in rasyonel bürokrasi modelinde kurallara bağlılık ve yasalarla düzenlenmiş yetki alanı esastır. Bu doğrultuda tek parti dönemi, iki önemli anayasa çalışmasına sahne olan bir dönemdir. 1921 Anayasası bir geçiş süreci anayasası olup reformist bir yapıya sahip değildir, 1924 Anayasası ise Cumhuriyetin ilk anayasasıdır ve 1961 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu dönemde anayasalardan ziyade CHP'nin tüzük ve programları pratikte daha ön planda yer almıştır. Ancak özellikle 1924 Anayasasında Bakanlar Kurulu, Yüce Divan gibi bürokratik kurumların yanı sıra memurlara dair hükümlere de yer verilmesi ve yetki alanlarının belirtilmesi, ideal tip bürokrasiye olan isteği göstermektedir. Öte yandan Tanzimat'tan itibaren hayata geçirilen yeniliklerle bürokrasi geleneğinde de rasyonel bürokrasi oluşturma arzusu olduğunu unutmamak gerekir çünkü başlangıçta patriomonyal bir bürokrasi benimseyen Osmanlı Devleti, Tanzimat'la daha çok rasyonel bir bürokrasi arzusundadır.

Sistemik iş bölümünü içeren "idari organlar" oluşturmak, Weber'in rasyonel bürokrasi yaklaşımında önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti, Bakanlık tipi örgütlenmede Osmanlı'dan devraldığı mirası büyük ölçüde devam ettirmiştir. Başlangıçta Cumhuriyet 11 bakanlık ile temel kamu hizmetlerini yürütmüş, devam eden süreçte artan kamu hizmetlerini karşılamak amacıyla yeni bakanlıklar oluşturulmuştur. Bazı bakanlıkların isimleri değiştirilirken bazıları ise kapatılmıştır. Ancak bakanlık vazife ve teşkilatlarına dair kanunların oldukça geç hayata geçirildiği ya da hiç geçirilmediği tespit edilmiştir. Örgüte dair yasalarla düzenlenmiş yetki alanının belli olmaması, örgüt içerisinde yazılı kuralların olmayışı, Weberyen bürokrasi yaklaşımına uymayan bir durumdur. Öte yandan dönemin şartları açısından Cumhuriyete has Diyanet İşleri Başkanlığı kurumu gibi modern tipte bir bürokratik kurumun ihdas edilmesi ise oldukça önemli bir gelişmedir.

Weber'in rasyonel bürokrasi modelinde memurların seçimi, atanması, kıdem ve terfileri ve kariyerleri modelin olmazsa olmaz özelliklerindedir. Memurluğun tarifinin yapılması, memuriyete giriş şart ve esasları, görevde yükselme, görevden ayrılma gibi hususların yer aldığı Memurün

Kanunu'na sahip olunması ve geliştirilmeye çalışılması rasyonel tipte bir bürokratik model oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir.

Bürokraside görevli memurların kamu ve özel hayatlarının ayrı olması Weber'in ideal bürokrasisinde aradığı bir özelliktir. Bu doğrultuda özel hayatın bir parçası olan siyasi hayatın; tek parti döneminde kamu hayatıyla zaman zaman iç içe girdiği söylenebilir. Özellikle parti ve devlet bütünleşmesi uygulamalarında bu durum sıkça görülmektedir. Parti Genel Sekreteri'nin İçişleri Bakanı yapılması, illerde CHP teşkilat başkanlarının Vali olarak görev yapmaları, parti-devlet bütünleşmesi açısından sorunlu bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. CHP'nin bürokrasi ile özdeşleşmesine neden olan bu uygulamalar, CHP karşıtlarının günümüzde dahi üzerinde durduğu bir eleştiridir. Ancak dönemin şartlarında CHP'yi ve Cumhuriyeti kuran kadroların aynı olduğu düşünüldüğünde, bu bütünleşmesinin meşruluğu kısmen anlaşılabilir bir durumdur. Bununla birlikte Danıştay, Yargıtay gibi yüksek mahkemelere askerî bürokratların atanması, Genelkurmay Başkanı'nın bir dönem bağımsız bir pozisyonda konumlandırılması, askerî ve sivil bürokrasisinin iç içe geçtiği, zaman zaman askerî bürokrasinin bir tehdit olarak algılandığı görülmektedir.

Karl Marx'ın tarihsel materyalizmi ile ilgili dönem ele alındığında; tek parti döneminde geleneksele dair birçok şeyden vazgeçilirken, Osmanlı mirasından devralınan bürokrasi alanında, tarihsel bir kopuş yaşanmıştır. Çünkü Cumhuriyetin kurulması ve Atatürk inkılapları bir devrim olup tarihin ileriye doğru koparılmasıdır. Tanzimat'tan beri devam eden yenilik hareketlerinin bir süreklilik içerisinde değişim olduğu düşünüldüğünde, Atatürk devrimleri bürokratik yapıyı ve toplumu değiştiren hareketlerdir ve değişim içerisinde sürekliliği ifade etmektedir. Bu bağlamda tek parti döneminde Osmanlı bürokrasisinin kadro ve kurumlarıyla önemli bir tasfiye yaşadığı göz önünde bulundurulursa, süreklilik değil bir kopma yaşandığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (2. b.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Atatürk Ansiklopedisi (2023, 02 Şubat). *Atatürk Ansiklopedisi*. Atatürk Ansiklopedisi Web Sitesi. Erişim adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maliye-vekaleti/?pdf=3508>
- Büyük Millet Meclisi İcrâ Vekillerinin Süret-i İntihâbına Dâir Kânûn. (1921, 07 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 1). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1.pdf>
- Cohen, G. A. (2001). *Karl Marx's Theory of History*. Princeton: Princeton University Press.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1935). *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1943). *CHP Nizamnamesi*. Ankara: Zerbamat Basımevi.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (2018). *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü*. Erişim adresi: https://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf
- Dahiliye Vekâleti Merkez Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun. (1930, 24 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı: 1501). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1501.pdf>
- Demirel, A. (2014). *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset* (2. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Devlet Dairelerinin Vekâletlere Tefriki ve Siyasî Müsteşarların Vazifeleri Hakkında Kanun. (1937, 18 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 3537). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3537.pdf>
- Devlet Şûrası Kanunu. (1938, 30 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 4098). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4098.pdf>

- Draper, H. (2011). *Karl Marx's Theory Of Revolution State and Bureaucracy* (Cilt 1). Delhi: Aakar Books.
- Duran, L. (1981). Atatürk Döneminde Danıştay. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, II(3), 19-39.
- Dursun, D. (1992). Bürokrasi Teorisi ve Yönetim. *Journal of Social Policy Conferences* (37-38), 133-149.
- Duverger, M. (1959). *Political Parties*. London: Methuen&Co. Ltd.
- Erdoğan, C. (2017). *Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Ertem, B. (2010). Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 71-92.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2017). *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime* (6. b.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Farazmand, A. (2009). *Bureaucracy and Administration*. Florida: CRC Press.
- Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun. (1944, 13 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı: 5729). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5729.pdf>
- Gözler, K. (2018). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı (T. C. İdarî Teşkilâtı)* (1. b.). Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları
- Gözübüyük, A., & Kili, S. (1982). *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980* (2. b.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Güler, B. A. (2013). *Türkiye'nin Yönetimi: Yapı* (4. b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gümrük ve İhisarlar Vekâleti Teşkiline Dair Kanun. (1931, 30 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 1989). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1989.pdf>
- Gümrük ve İhisarlar Vekâletinin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun. (1935, 16 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 3133). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3133.pdf>
- Gümüüş, M. (2008). Anayasal Meşrûti Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 47, 215-240.
- Hâriciye Vekâleti Me'mûrîn Kânunu (1927, 17 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 635). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/635.pdf>
- Hariciye Vekâleti Teşkilât Kanunu. (1938, 21 Ocak). *Resmî Gazete* (Sayı: 3814). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3814.pdf>
- Harris, G. (1965). The Role of the Military in Turkish Politics. *Middle East Journal*, 19(1). Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/4323815>
- Heper, M. (2010). *Türkiye'de Devlet Geleneği* (3. b.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Heper, M., & Berkman, Ü. (2009). Bureaucracy in the Ottoman-Turkish Polity. (Ed.) A. Farazmand, *Bureaucracy and Administration*. Florida: CRC Press. DOI: <https://doi.org/10.1201/NOE0824723699>
- Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler* (3. b.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hilâfetin İlğâ ve Hânedân-ı Osmâniyye'nin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Hâricine Çıkarılmasına Dâir Kânun. (1924, 06 Mart). *Resmî Gazete* (Sayı: 63). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/63.pdf>
- Hook, S. (1962). *From Hegel to Marx*. Michigan: The University of Michigan Press.

- İmar Hukukçusu. (2023, 15 Mart). *İmar Hukukçusu*. İmar Hukukçusu Web Sitesi. Erişim adresi: <http://www.imarhukukcusu.com/modules.php?name=News&file=article&sid=403>
- İnan, A. (2010). *Medeni Bilgiler-Türk Milletinin El Kitabı* (2. b.). İstanbul: Arı Matbaası.
- Işık, H. M. (2003). 1921 ve 1924 Anayasal Düzenlemeleri Bağlamında Askeri Bürokrasinin Devlet Teşkilatı İçindeki Yeri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7, 78-91.
- Kahraman, H. B. (2010). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1 Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar* (2. b.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kalaycıoğlu, E. (2006). Siyasal Kültür. (Der.) M. Heper, & S. Sayarı, *Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Kara, B. (2006). Türkiye’de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930-60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 149-162.
- Karakoç, Ş. M. (2020). Türkiye’de Siyasetin Dönüşümü: Güçlü Devlet Geleneğinden Total Siyasete. *Journal of Economy Culture and Society*(62), 227-253.
- Karal, Z. E. (2007a). *Osmanlı Tarihi* (Cilt VI). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, Z. E. (2007b). *Osmanlı Tarihi* (Cilt V). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kili, S. (1980). Kemalism in Contemporary Turkey. *International Political Science Review*, 3(1), s. 381-404. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/1601123>
- Kodamanoğlu, M. N. (1991). Laik Devlet Düzenimizin İlk Yasal Dayanağı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 8, 643-646.
- Kongar, E. (2005). *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lamba, M., Aktel, M., Altan, Y., & Kerman, U. (2014). Türkiye’de Bakanlık Tipi Örgütlenme: Tarihsel ve Yasal Süreç. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(1), 173-189.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (5. b.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Maliye Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun. (1936, 05 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı: 3322). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3322.pdf>
- Maarif Teşkilâtına Dair Kanun. (1926, 03 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 338). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/338.pdf>
- Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun. (1933, 22 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı: 2434). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2434.pdf>
- Marx, K., & Engels, F. (1977). *Selected Letters*. Peking: Foreign Languages Press.
- Marx, K., & Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Mboya, T. J. (1963, 7). The Party System and Democracy in Africa. *Foreign Affairs*, 41(4), s. 650-658. DOI: <https://doi.org/10.2307/20029650>
- Michels, R. (1915). *Political Parties*. New York: Hearst's International Library Co.
- Mill, J. S. (2015). *On Liberty, Utilitarianism and Other Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- Mises, L. V. (1996). *Bureaucracy*. New York: Yale University Press.
- Mutlu, S. (2013, 7). Tek Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: Dilek Sistemi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29(56), 53-102.

- Münakalât Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun. (1939, 31 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı: 4220). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4220.pdf>
- Nişanyan Sözlük. (2023, 03 23). *Nişanyan Sözlük*. Nişanyan Sözlük Web Sitesi. Erişim adresi: <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/b%C3%BCrokraasi>
- Oral, M. (1996). Ulusal Bağımsızlık Savaşı Yıllarında Türkiye'de Hilafet ve Saltanat Sorunu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 5(18), 58-188.
- Öktem, M. K. (1992). Türk Kamu Personel Yönetiminin Gelişimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 25, 86-105.
- Özbudun, E. (2016). Düünden Bugüne Türkiye Tarih, Politika, Toplum ve Kültür. M. Heper, & S. Sayarı içinde, *Anayasalar ve Siyasal Sistem*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbudun, E., & Gençkaya, Ö. (2009). *Democratization and the Politics of Constitution-Making in Turkey*. Budapeşt: Central European University Press.
- Öztürk, A. (2001). Kamu Kesiminde Personel ve Ücret Rejimi Arayışları. *Sayıştay Dergisi*, 12(42), 3-19.
- Öztürk, N. K. (2021). Bürokrasinin Verimliliği Hakkında Sosyalist ve Liberal Görüşler. *Ombudsman Akademik*, 8(15), 13-41.
- Parla, T. (2007). *Türkiye'de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parlak, B. (2011). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Bursa: MKM Yayınları.
- Payaslı, V. (2014). Tek Parti İktidarı'ndan Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946). *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 175-197.
- Sarıbay, A. (2001). *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şavklı, C., & Aydın, T. (2013). Atatürk Döneminde Bürokrasinin Yeniden Yapılandırılması. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29(87), 67-90.
- Şaylan, G. (1974). *Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Şenlen, S. (1994). Türkiye'de İdari Yargının Doğuşu ve Tarihi Gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(3), 401-413.
- Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlğasına Dair Kanun. (1924, 03 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 63). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/63.pdf>
- Şûrayı Askerî Teşkilî Hakkında Kanun. (1925, 29 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 98). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/98.pdf>
- Tanör, B. (2008). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (17. b.). İstanbul: YKY.
- Teşkilâtı Esâsiye Kanûnu. (1921, 07 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 1). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1.pdf>
- Teşkilâtı Esâsiye Kanûnu. (1924, 24 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı: 71). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/71.pdf>
- Tevhîd-i Tedrîsât Kânunu. (1924, 06 Mart). *Resmî Gazete* (Sayı: 63). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/63.pdf>
- Terzi, M. A. (2015). *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi* (1. b.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Turhan, T. (2017). Tek Parti Dönemi Burjuva Bürokrasisi ve Kamusal Adalet İlkesi. *Dicle Adalet Dergisi*, 1(1), 30-57.
- Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. (1987). *Devlet Memurları El Kitabı* (3. b.). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve Otorite*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yayla, A. (2015). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yılmaz, B. (2013). Türkiye'de Bakan Yardımcılığı Uygulamasına İlişkin Genel Bir Değerlendirme. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, I(1), 33-41.
- Yılmaz, N., Doğan, K., & İnankul, H. (2013). Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1946) Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Weberyen Değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 263-284.
- Yördem, Y., & Şeker, H. (2018). Türkiye'nin İdari Yapısı ve Mülki İdarenin Yeri. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 2(4), 10-24.

Extended Abstract

The main reason for choosing the subject of bureaucracy in this study is that it still maintains its dynamic structure in social sciences, and it still remains at the center of discussions. In this study, the subject of bureaucracy, research with a historical approach. The main focus of the study is how the state institutions and bureaucracy are transformed by a political party, rather than what bureaucracy is. This study aims to answer the question of what kind of changes occurred in the bureaucracy of the Republic of Türkiye during the single-party period and what is the relationship of these changes with Weberian bureaucracy. On the other hand, another question addressed in the study is whether the bureaucracy of the Republic of Türkiye, built on the legacy of the empire, was able to maintain this continuity during the single-party period or if there was any break from the imperial bureaucracy. The continuities and ruptures in bureaucratic structure are attempted to be explained through Marx's historical materialism. While examining the structural changes in the field of bureaucracy during the relevant period, the study investigates institutions within the central administration system, executive bodies, supporting institutions, constitutions, and regulatory norms.

In the study, the period of the Republican People's Party is discussed which kept the political power in the establishment and institutionalization phase of the Republic of Türkiye for twenty-two-years. This period, which is called the single-party period, is described as an oppressive and antidemocratic period by some people on the other hand it is also a period contribute long-term democratic breakthroughs for others. Duverger (1959), in his study on party systems, describes the one-party system as a system that tend to the totalitarian regime (Duverger, 1959, p. 206). In the single-party system, the party controls all state institutions through the political elite. Party representatives, from the Council of Ministers to the smallest administrative structure, are present in everywhere (Duverger, 1959, pp. 257-258). In that case, from Duverger's approach, in the single-party systems it is quite normal to spread and to impose of parties' ideology to bureaucratic institutions and social life.

In the Ottoman Empire, from the establishment to the Tanzimat, the main jobs of the bureaucrats were to ensure social peace, to keep order, to collect taxes and so. The Tanzimat reforms assigned new missions and positions to bureaucrats in the Ottoman Empire and these reforms remained an important legacy to the Republic of Türkiye. The Republic of Türkiye has used Ottoman gains for a long time and has tried to make changes if required. In the early practices of the single-party period, a conservative attitude was displayed in the political experience and memory. But then social engineering attempts and creating secular society actions were started. While the legal or administrative lines or norms of the new state were not yet clear, the priority was given on secularism.

The Republic of Türkiye inherited the political and bureaucratic culture from the Ottoman Empire, at the beginning preserved it during the early years of the Republic and then transformed it structurally during the single-party era. The proclamation of the Republic, the implementation and preservation of Atatürk's reforms, the continuation of a centralized structure, the idea of building a secular and modern society, and the construction of a nation-state are the critical stages of this period. The main actor of this period is the Republican People's Party (CHP).

According to Weber's rational bureaucracy model, adherence to rules and a regulated scope of authority are essential. In this regard, the single-party era was a period that witnessed two significant constitutional works. The 1921 Constitution was a transitional constitution and did not have a reformist structure, while the 1924 Constitution was the first constitution of the Republic and remained in force until 1961. During this period, the main focus was more on the regulations and programs of the CHP rather than the constitutions. However, especially in the 1924 Constitution, the inclusion of bureaucratic institutions such as the Council of Ministers and the Supreme Court, as well as provisions regarding civil servants and the delineation of their scope of authority, demonstrates the desire for an ideal type of bureaucracy. On the other hand, it should not be forgotten that the Ottoman Empire initially adopted a patrimonial bureaucracy but then with the bureaucratic reforms implemented since the Tanzimat period there was a desire to create a rational bureaucracy.

The creation of "administrative bodies" is important in Weber's rational bureaucracy approach that involve systematic division of labor. The Republic of Türkiye largely continued the legacy inherited

from the Ottoman Empire in terms of ministry-type organization. At first, the Republic carried out essential public services with 11 ministries, in the ongoing process, new ministries were established to bow the increasing public service demands. While the names of some ministries have been changed and others have been closed. However, it has been determined that the laws on the duties and organizations of the ministries are implemented rather late or not implemented at all. The lack of a clear definition of authority regulated by laws and the absence of written rules within the organization are situations that do not comply with the Weberian bureaucracy approach. On the other hand, the establishment of a modern type of bureaucratic institution like the Presidency of Religious Affairs (Diyanet İşleri Başkanlığı), which is unique to the Republic, is a significant development.

In Weber's rational bureaucracy model, the selection, appointment, seniority, promotion, and career of civil servants are essential features. The existence of Civil Servants Law (Memurin Kanunu), which includes the definition of civil service, entry requirements and principles, promotion, and termination of duty, indicate an effort to establish a bureaucratic model of a rational type.

The separation of public and private lives of officials in bureaucracy is a characteristic feature in Weber's ideal bureaucracy. In this regard, it can be said that political life, which is part of private life, occasionally intertwined with public life during the single-party era. This is particularly evident in practices of party-state integration. For example, appointing the Party General Secretary as the Minister of Internal Affairs and having CHP provincial heads charge as governors in provinces raise concerns about the integration of the party and the state. These practices that led to the identification of CHP with the bureaucracy remain a criticism raised by opponents of CHP even today. However, considering that the same cadres established both CHP and the Republic during that period, the legitimacy of this integration can be partially understood. However, appointment of the military bureaucrats to high courts such as the Council of State and the Court of Cassation, for a period independent positioning of the Chief of the General Staff and the intertwining of military and civilian bureaucracies, sometimes led to the perception of military bureaucracy as a threat.

When considering Karl Marx's historical materialism, it can be said that while many traditional things were abandoned during the single-party era, there was a historical rupture in the bureaucratic field inherited from the Ottoman legacy. This is because the establishment of the Republic and Atatürk's reforms are a revolution, which means disconnection from the past and the breaking of history forward. Considering that the reform movements that have been ongoing since the Tanzimat period imply change within the continuity, Atatürk's reforms are movements that have changed the bureaucratic structure and society, indicating a continuity within the change. In this context, considering the significant purges that the Ottoman bureaucracy underwent in terms of personnel and institutions during the single-party era, it can be stated that there was a rupture rather than continuity.

Semiotic Analysis of Violence against Women in National Newspapers of Uzbekistan

Aytekin İŞMAN¹ Gulina YUSUPOVA²

¹ Prof. Dr., Sakarya University, Communication Faculty, Communication Design and Media Department, Sakarya, Turkey, isman@sakarya.edu.tr (Sorumlu Yazar)

² PhD Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Communication Sciences, Djizak, Uzbekistan, gulina.yusupova@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 05.05.2023 Accepted: 26.06.2023 Published: 30.06.2023 Keywords: Uzbekistan, National Newspapers, Women, Violence, Violence Against Women News, News on Violence Jel Codes: D70, D83, Z10	Newspaper news reflecting the violence against women offer different perspectives to the society about violence and inform about it. Therefore, in this study, the extent of the news of violence against women in the national newspapers of Uzbekistan and how it is shared with the public were examined. In addition, the functional dimensions of national newspapers in Uzbekistan were also investigated. In this context, 5 national newspapers of Uzbekistan: “XXI Asr”, “Ishonch”, “Mahalla”, “Milliy Tiklanish” and “Xalq So’zi” were examined by semiotic analysis method between January 1st and December 31st in 2022. While there were 178 news about women in these newspapers, which were scanned throughout 2022, 11 of them were focused on violence against women. Two of these news stories are examples of physical, economic, psychological and emotional violence. It was seen that 6 of the news were economic and the remaining 3 news were mostly psychological violence. According to official information, in January-September 2022, 33,900 cases of violence against women were recorded, of which 18 thousand 112 psychological, 9 thousand 155 physical, 340 economic, 68 sexual violence, 6 thousand 225 harassment cases were recorded. The 11 news given were presented in an informative, public opinion and raising awareness. Also, the fact that the news presented on the back pages, does not emphasize the dimension of the news is very important, and the news of violence against women is not reflected in an emphatic way has been found to be the missing aspect of the national newspapers of Uzbekistan.

Özbekistan’ın Ulusal Gazetelerinde Kadına Şiddet Haberlerinin Göstergibilimsel Analizi

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 05.05.2023 Kabul: 26.06.2023 Yayın: 30.06.2023 Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Ulusal Gazete, Kadın, Kadına Şiddet Haberleri, Şiddet Konulu Habercilik Jel Codes: D70, D83, Z10	Kadına yönelik yapılan şiddet olaylarını yansıtan gazete haberleri, topluma şiddet hakkında farklı bakış açıları sunmakta ve bu hakkında bilgilendirmektedir. Dolayısıyla araştırmada Özbekistan’ın ulusal gazetelerinde kadına şiddet haberlerinin ele alış boyutu ve onun kamuoyu ile nasıl paylaştığı incelenmiştir. Özbekistan’da ulusal gazetelerde yansıtılan kadına yönelik şiddet haberleri verilirken kamuoyu oluşturma, farkındalık yaratma, tarafsız veya taraflı olması, eğitmek, bilgilendirmek ya da eğlendirmek gibi haberin işlevsel boyutları da araştırılmıştır. Bu kapsamda Özbekistan’ın 5 ulusal gazetelerinden okunma oranlarının yüksek olduğu XXI Asr, Ishonch, Mahalla, Milliy Tiklanish ve Xalq So’zi gazeteleri 2022 senesinde 1 Ocak – 31 Aralık tarihleri arasında göstergibilimsel analizi yöntemiyle incelenmiştir. 2022 yılı boyunca taranan bu gazetelerde kadını konu edinen 178 haber olmakla birlikte, bunlardan 11 tanesi kadına yönelik şiddet konusunu edinmiştir. Bu 11 haberin 2 tanesi cinayet içerdiğinden fiziksel, ekonomik, psikolojik ve duygusal şiddete örnek oluşturmaktadır. Bu haberlerin 6 tanesi ise ekonomik şiddet içerikli haberlerdir. Geriye kalan 3 haberde ise psikolojik şiddet türünün ağırlıklı olduğu görülmüştür. Resmi bilgilere göre 2022 senesinde Ocak ve Eylül ayında 33 bin 900 kadına şiddet vakaları kaydedilmiş olup, bunlardan 18 bin 112 psikolojik şiddet, 9 bin 155 fiziksel şiddet, 340 ekonomik şiddet, 68 cinsel şiddet, 6 bin 225 taciz durumu olmuştur. Ulusal gazetelerde sadece 11 haber yer almıştır. Gazeteler sunduğu haberlerle genel olarak bilgilendirici, kamuoyu oluşturma ve farkındalık yaratma gibi bir duruş sergilemiştir. Ayrıca gazetelerde sunulan haberler arka sayfalarda verilemsi ile haberin çok önemli olduğu boyutunu vurgulamadığı, kadına yönelik şiddet haberlerinin vurgulayıcı şekilde yansıtılmayışı Özbekistan’ın ulusal gazetelerinin eksik yönü olarak bulunmuştur.

Atf/Citation: İşman, A. ve Yusupova, P. (2023). Semiotic Analysis of Violence against Women in National Newspapers of Uzbekistan, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(1): 75-92.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

INTRODUCTION

The phenomenon of violence, which has existed in all periods of human history, still shows its effect in a dominant way today. Violent events have appeared on the pages of human history in countless ways. Violence arises due to conflicts, anger, psychological problems. Violence, which is expressed primarily due to individual problems, also causes thousands of deaths and migration between societies due to pressures such as war. Today, violence against women emerges as one of the important and priority problems of all developed and developing countries. The injustices done to women and the struggle to survive in the face of this injustice and violence have a different meaning. The news reflecting the violence experienced by women take place in the written and visual media.

1. DEFINITION AND SCOPE OF VIOLENCE

Many definitions can be encountered when it comes to the basis of violence. By looking at the definition of violence, it is important to understand what violence means. Situation for the Prevention of Violence Report: “Intentionally used by a person or a community against themselves, another person or another group or community, resulting in injury, death or psychological harm, It is a form of behavior that includes all physical force, threats or actions that prevent the community from continuing its life in a healthy way” (2014: 5).

Physical, sexual, emotional, economic and verbal abuse are the types of violence against women. Women are exposed to different forms of violence such as honor killings and rape (Polat, 2015: 37). If we define aggression together, It is a strong, violent action aiming to dominate, defeat and rule, but also a form of behavior that is hurtful, aggravating, hostile, trying to prevent or nullify a function (Erten et al., 1996: 143).

According to the 1998 report of the World Health Organization (WHO), violence is a psychological harm that a power or power intentionally and threateningly inflicts on another person and the possibility of suffering this harm. Violence that causes psychological and sexual physical damage in a close relationship is defined as 'spousal violence' (Öztünç, 2018: 975). Violence by men against women and children is seen as domestic violence. It is reported in the 2002 report of WHO that violence is most common among families (Güler, 2005: 27:51-6).

Violence has been a researched concept that has been wondered in terms of different disciplines for many years. When acts of violence are examined, it is clearly seen that there is no single cause and effect. While the action can sometimes occur only for cultural and economic reasons, sometimes it arises from the combination of many different factors. For this reason, it is quite natural that the concept of violence is a common area of many disciplines. Many disciplines such as psychology, sociology, biology, neurophysiology and philosophy have tried to examine the underlying causes of violence from different perspectives (Gök, 2016: 454). Social Learning (Cognitive Learning) theory is at the forefront of the ideas that argue that violence is a learned behavior. Bandura, one of the proponents and pioneers of Cognitive Learning Theory, states that he directs his actions by imitating all other people around him from a young age and by taking role models (Gök, 2016: 464).

2. TYPES OF VIOLENCE

2.1. Psychological Violence

Types of violence: psychological, physical, emotional, sexual and digital violence. Psychological violence, which is characterized as immoral behaviors devoid of ethical values such as harming a person's social reputation and self-confidence, devaluing, excluding them from social environments, harassing, is also called emotional violence (Aslan et al., 2013: 27). Emotional violence is behavior that is done with the intention of deliberately humiliating a powerful person against a weak person, emotionally, socially and mentally. The goal of the perpetrator of emotional violence is to leave the other party in a weak and inadequate position (Dündar, 2010, C.4: 448). Psychological violence is a type of violence that can be applied alone, but it can also appear as a result of different types of violence. For example, it is very likely that a person who has been subjected to physical violence will feel inadequate, powerless, worthless, lose self-confidence, and move away from social environments (Ellsberg, 2005: 21).

2.2. Economic Violence

The use of all kinds of financial and economic resources as a sanction, threat and control over women is defined as economic violence (Gürkan, 2009). It is economic violence that prevents women from going to work, forced labor against their will, hindering their progress in working life, restricting their freedom to spend money, depriving them of the wage they deserve in return for their work, triggering women's ability to continue their vital activities and making them dependent on others. Situations such as confiscating working women's money, depriving them financially to meet their needs, and damaging personal and household goods are among the types of economic violence. This type of behavior is more common in the processes when men do not work (Fawole, 2008: 167-177). Economic violence is one of the biggest obstacles to social and economic development (Köse and Beşer, 2007: 118). A woman's good economic earnings may make her less likely to be subjected to violence. Along with physical and emotional violence, economic violence can show its effects in times of domestic crisis and conflict. Charlotte Perkins also emphasizes that capitalism feeds on inequalities stemming from economic violence and that the discrimination between men and women is increasing day by day for this reason (Kaylı, 2011: 114).

2.3. Physical Violence

Violence that occurs when a woman is physically attacked by her male partner is defined as physical violence (Aksoy et al., 2023). Physical violence is the clearest and most obvious form of violence. Physical violence involves more than beating and has more dramatic consequences. It covers behaviors that begin with a slap and follow through with the use of various tools. It was stated in the WHO's 2005 report study that the lifetime prevalence of physical violence is between 6 and 59%, and that women are exposed to severe physical violence by their husbands between 4 and 49% (Akkuş et al., 2018: 1374).

2.4. Sexual Violence

Sexual words, expressions, demands and attacks made by people known or unknown to the victim in public or private spaces without the consent of the victim are called sexual violence (Connors, 2015: 51). Sexual violence is caused by the reasons such as talking, sexually insulting or comparing the victim with others, exposure, voyeurism, sexual harassment, forced prostitution, abortion or sexual intercourse, rape, incest, forced marriage. Sexual violence took place much later than physical violence in studies and was often evaluated together with physical violence. Studies on sexual violence started 50 years ago and have continued until today. In these studies, many problems about why masculine violence continues (Taşdemir, 2015: 715-53). Workplace sexual violence against women is 10% in Europe and the Czech Republic, 7% in Norway, 6% in Turkey and Croatia, and 5% in Denmark, Sweden, Lithuania and the UK (Parent-Thirion 2007) millions of women around the world are exposed to sexual assault and cannot benefit from legal regulations and protections. Sexual violence against women, especially in the workplace, brings with it many negativities.

2.5. Digital Violence

Violence that occurs on many different platforms such as social media, websites, blogs, messaging services, search engines, blogs, dating applications, comment sections of online newspapers, online forums, chat rooms of digital games is defined as digital violence. The Council of Europe evaluates cyber violence under six different headings. According to Mitchell, Ybarra, and Finkelhor (2004), it has been observed that the rate of substance use, depression, and delinquency increase in children exposed to cyberbullying. In Wolak's study (2002), 30% of young people who experienced bullying stated that they were very upset. 24% were extremely frightened, 22% shamed. In addition, 34% of the youth showed one or more signs of stress such as staying away from the internet, constantly thinking about the event, and losing interest in everything around them (Yaman et al., 2011: 192). In addition to reducing the effectiveness of women in social life, digital violence harms their safety and

negatively affects their employment (Haris, 2020) and suicide is also a problem (Çelik et al., 2015). Digital violence, which is separated from real life experiences, poses a problem (Lewis et al., 2017).

3. CAUSES OF VIOLENCE AGAINST WOMEN

There are three main reasons such as (Tatlıoğlu & Küçükköse, 2015: 199):

- Psychological reasons
- Sociological reasons
- Biological causes

In addition, Walby emphasized that these reasons should be examined from a feminist perspective (Taşdemir-Afşar, 2015: 734). As the causes of violence, dogmatism, opposing ideas, corruption of democracy, crisis of trust, as well as psychological, economic, political and cultural reasons are encountered. Along with psychological reasons such as personality and developmental disorders, social inequality, injustice, unemployment, poverty, income inequality, violation of human rights and many other reasons can be associated with violence in countries.

Violence has been considered as a basic instinct in the psychological sense and has been evaluated together with aggression. The success of this action as a result of aggression was accepted as positive in gaining superiority, and it was also mentioned with the concepts of courage and strength. According to Freud, violence is a sexual impulse. The death instinct evaluated violence in the 'passion for destruction' (Balcıoğlu, 2000: 28). If combined with sexuality, it turns into masochistic and sadistic impulses. According to Erick Fromm, the most normal disease-free form of violence manifests itself in games. According to him, this type of violence emerges in “demonstrations that do not arise from destruction or hatred, and that do not aim at destruction” (Connell, 1998). According to the Psychoanalytical approach, which examines how men come to this stage following the process in which they turn to violence from birth, the boy assimilates, internalizes and puts into action what he sees from childhood (Gök, 2016: 464). It is also known that there are negative perspectives, alcohol and substance use among psychological and social causes (Gökkaya, 2011: 132).

Sociology says that violence can be learned as a result of interactions between individuals. The whole of relationships established between individuals is important for the continuation and maintenance of life. This socialization provides both the development and learning of the individual and the establishment of the society. In this process, it becomes more possible for the individual who experiences or observes violence to show a tendency towards violence in the later stages. According to social learning theorists, who suggest that violence is a learned behavior, the source of violence is the environment and family of the violent individual. Feminist theory, which states that masculinity is equated with concepts such as toughness, rudeness, authority, anger, and aggression in patriarchal societies, emphasizes that masculinity is the source of violence as a result of these concepts (Kızmaz, 2006: 257). In societies where there is pressure that the man should show his power and unbreakable, it can be expected that men will have a tendency to violence (Gök, 2016: 468).

4.LEGAL REGULATIONS ON WOMEN'S RIGHTS AND VIOLENCE AGAINST WOMEN IN UZBEKISTAN

Violence against women is a human rights violation. Its acceptance in this way dates back to ancient times. Human rights violations in the last 30 years are also included in international law. The equal application of human rights, which is a situation that societies miss the most, has been realized with the great efforts of women. Gender equality is primarily seen in the activities of women based on equal rights and privileges with men in social, economic and political fields. Gender equality policy has been successfully implemented in Uzbekistan since 2018. 38% of the 150 deputies elected to the Legislative Assembly of the Supreme Assembly are women. In the Senate, this figure reached almost 25%. On September 2, 2019, the Republic of Uzbekistan "Laws on the Protection of Women from Harassment and Violence" (Law of the Republic of Uzbekistan No. ORQ-561, 2019) and "Laws on the Guarantee of Equal Rights and Opportunities for Men and Women" (Law of the Republic of Uzbekistan,

No. ORQ-562, 2019) and based on these, a number of decisions were taken, developed and implemented.

The "Law on the Protection of Women from Harassment and Violence" specifies 4 types of violence. All reported cases of violence have been investigated and a protection order has been implemented in order to prevent such a negative situation (Decision of the Council of Ministers of the Republic of Uzbekistan, 2020). A protection order is a document that provides state protection to women who have been subjected to oppression and violence. The practice of issuing protection orders in Uzbekistan is based on the "Law on the Protection of Women from Harassment and Violence" and the "Decision of the Council of Ministers on the Protection of Women from Harassment and Violence" dated 4 January 2020. Violence has been broadcast since February 10, 2020. On May 28, 2021, at the 15th general assembly of the Senate of the Supreme Assembly of the Republic of Uzbekistan, the strategy of achieving gender equality in Uzbekistan by 2030 was adopted. The document will contribute to the implementation of the Beijing Declaration, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women and the UN Sustainable Development Goals (Gazeta.Uz, 2021).

5. REPRESENTATION OF WOMEN IN UZBEK MEDIA

On March 6, 2020, an article titled "The sun smiling in the face of women farmers" was prepared and published in Uza, the only national news agency of Uzbekistan. It mentions a meeting dedicated to the increased participation of women in agriculture and farming. The meeting was organized by UzLiDeP of the Liberal-Democratic Party of Uzbekistan and the "Entrepreneurial Women" Association. The photograph shows women in modern clothes and men attending the meeting - one of them giving a lecture. It is not known whether he chaired the meeting or whether he was one of the attendees. The article mentions the government's support to all women-run farms and institutions, and it is hoped this will help create more jobs in the regions (Uza, 2023).

Another article by Uza, published in March 2020, consists of a historical examination of the Bibi Ubayda tomb in the Fergana region. The title says this step is for women only. It is stated that this shrine is instrumental in the spiritual purification of Muslim women and is one of the spiritual centers in the country. Quotations are made from researchers familiar with the history of this place, and the main focus is on the values this place embodies. The reporter lists loyalty, love and kindness among them and emphasizes that this place gives hope and confidence to Uzbek women (Uza, 2023).

Programs on television channels, on the other hand, offer a different perspective to society compared to newspapers. The reality program "Kelgindi Kelin", broadcast on the "Sevimli" TV channel, stands out with its popularity among the television audience. While the reality show shows the labor of a peasant woman on the one hand, on the other hand, it presents the understanding that the bride must do everything, as in the aforementioned "Successful Bride". Only then will the bride be the "winner". The creators of the TV project approached the issue only one-sided. At a time when efforts are made for the right of women and girls to find a place for themselves in the society, it is seen that the mass media try to strengthen them even more through the solidified concept of "bridal gown" in the society. The same situation is seen in the serials. "Ayol Makri", "Onur Satıldı", "Aldatılan Kız" and other TV series can be shown as examples. Conclusion: The woman is a housewife, a servant, dependent on the man, cunning, guilty. Mass media institutions, gender inequality propaganda, affects the mind of the audience completely, not partially (Qosimova et al., 2022: 10).

6. MEDIA TRANSACTIONS

In general, the media includes functions such as informing, socializing, educating, entertaining, creating awareness and public opinion. Eliminating the lack of information in the society or providing information to the society appears as the information function of the media. Among the duties of the media in the context of serving democracy, informing the relationship between the society and the government, creating a free discussion environment with impartial journalism and enlightening the society are among the duties of the media (Öztürk, 2004: 10-12).

Socialization is a process that starts with the family and continues through school, friend groups and mass media. Since the emergence of mass media, its role in the socialization of the individual is

quite large. It supports the individual to become compatible with the environment in which he is socialized in his life (Güngör, 2001: 199). The environments and equipment provided by the new media allow people to instantly react and organize about social problems and events (Şener, 2013: 255). It has been positioned as an important tool in the process of people's participation and integration in social events by adopting social standards through new technologies of the media.

One of the most important basic functions of the media is to contribute to the education of the masses. The fulfillment of the education function of the citizens by the media has imposed the mission of an adult school on the media (İçel, 1983: 53). The media is an education mechanism and it directs the society and causes them to make certain choices. The preferences within the scope of this guidance can affect the society positively or negatively. It can also lead people to contemporary values, or lead them to outdated, immoral and inhuman choices (Özkan, 2007: 242). The media, namely newspapers, magazines, television, all kinds of communication and information sources called the internet are very effective in the education of people. The media actually has the function of educating, not teaching. Functions such as vocational knowledge are the work of schools. It adds a distinct value to education in terms of social media application in the basic processes of education. At the same time, it has an important place in terms of evaluating education from a sociological perspective.

It would be correct to start by defining the entertainment function of the word entertainment. Through entertainment, sign, symbol, sound, image, such as drama, dance, art, literature, music, comedy, sports game etc. It is a time-consuming activity. One of the purposes of the media is to entertain. Television, one of the platforms of media, imposes the elements of popular culture by influencing the audience with popular entertainment materials, making them think less and entertain more. Social media and the entertainment environment on the internet have also influenced children. They use social media and internet for various purposes such as spending their spare time, playing games, watching videos and having fun (Öztünç, 2017: 79). Entertainment generally takes place at home. The emergence of the Internet caused the individualization of the audience, not only changing the nature of entertainment and social activities, but also affecting the way of life. The lifestyles changed by the mass media have transformed the life experiences of the audience into a different form (Sayre et al., 2003: 11-12).

In today's world, mass media have a significant impact on the emergence of public opinion in societies with modern democracy. It is seen that the internet and social media affect the formation of public opinion more than other mass media, as they provide fast communication. The most effective elements in the formation of public opinion are mass media and new media. It is at the forefront of events and interpretations with its ability to reach and disseminate large masses in a short time. Therefore, they have the opportunity to direct the thoughts and attitudes of the society and individuals (Yurdakul, 2011: 45-50).

7.METHOD OF RESEARCH

In this study, semiotics method was used within the scope of qualitative research. In this research, considering the characteristics of the scientific research method, the theoretical information was explained on the concept of violence, violence against women, and its relationship with women and the media. Semiotics is a science that analyzes symbols and signs and how they are interpreted and interpreted (AL – Dulaimi, 2023: 251). The definition of indicator is basically used in the literature to express a signified or a signifier or an item that emerges between images. According to Barthes, semiotics is used as an understanding without the object itself and as an association of the object. Barthes divided the sign into two as signifier (form) and signified (content) (Kinay, 2019: 172). Accordingly, Barthes created a structure called Translinguistic and explained the meanings of signs through this structure and tried to define semiotics as an interdisciplinary field (Ünal, 2016: 394).

In the study, in 2022, 5 national newspapers of Uzbekistan, published both daily and weekly, XX Century (XXI century), Mahalla (Neighbourhood), Ishonch (Trust), Milliy Tiklanish (National Awakening) and Xalq So'zi (People's Word) The copies between January 1 and December 31 were scanned separately and received news of violence against women. In 1 year, 11 news stories containing violence against women were identified and the visuals in only 7 news were examined and analyzed by semiotic method.

Image 1. *1-st News Divorced Family Image*

Source: XXI Asr newspaper (6.01.2022).

Table 1. *Semiotic Analysis of the 1-st News*

Signifier	Signified
A family figure of four cut out of paper	Universal family icon with two children mother-father-one girl-one boy
Crossing Sunlight	A beam of light that shows the family in silhouette by turning the photo into reverse light and symbolizes hope with the opposite light.
Tree branches	Trees representing nature and the most primitive place
Red color tearing effect	Red crack describing the danger situation
Hands holding the paper figure on both sides	Hands holding and separating or joining the figure from both sides

The picture shows the disintegration of a family figure made of paper. Sunlight and trees are seen in nature in the background.

Considering the news content that the issue of reconciliation of divorced couples is not true in all cases, the connotations of the image are far from complementary. Although taking the picture in nature brings a correct interpretation as divorce can be natural, the light that hits from the back often symbolizes hope. However, it is mentioned in the news that the hope of reunification is not a positive event but a negative event. Likewise, in the image, the divorce event is observed as a fragmentation caused by two hands pulling from both ends, which is again not suitable for the content of this news. If the red break in the middle was not symmetrical, a separation that would not be restored in case of merging could be described, but the symmetry in the break indicates that repair is possible. As a result, although the signifiers of the image and the ones shown describe the divorce, which is the main title, it contains incompatible and even opposite elements with the event and example in the content of the news.

Image 2. 2-nd News Image of Woman Reinstated

Source: XXI Asr newspaper (10.02.2022).

Table 2. Semiotic Analysis of the 2-nd News

Signifier	Signified
A woman in a suit sitting with files in her hands	Portrait of a strong business woman working
Red pen	A problematic decision representation
"Freed after 12 years" green text	Connotation of positivity with its green font

In the picture, a strong woman who returns to her job after 12 years is depicted with her files in her hands.

The image contains the right elements for the content of the news, with its position that glorifies women in terms of shooting, the file in her hand and her dress in a suit, and the image of the official environment in the background. The woman is presented in the image of a strong minister, dressed like a business woman and fighting her just cause through official means and documents. The blurry red pencil in front of the woman shows that the earlier wrong decision of justice has been left behind. The sharpness in the font supports the strength, and the green, the color of the text, strengthens the "positive" perception of the event in the text.

Image 3. 3-rd News Divorcing Family Image

Source: XXI Asr newspaper (17.02.2022).

Table 3. Semiotic Analysis of the 3-rd News

Signifier	Signified
Split doll house	Demolished nest representation
2 large 2 small toy figures	Family representation divided in the middle with figures at a distance
2 large 2 small toy figures	The gavel that enters the middle of the family and the house and divides them and represents the legislature.
Owner of hand holding gavel blurred in background	Uncertain identification of legislators

In the picture, a gavel representing justice splits a family and their house in half.

In the news, although the woman went to her father's house before her husband's house, she later wanted to return to her mother-in-law's house with her child and found the woman right in the court. In the end, the parties were reconciled and the incident was resolved amicably. However, the image depicts a court dividing the house and the family into two. The visual describes the divorce situation in the first half of the news, but the rest of the news contains images that are opposite in terms of justice providing peace and bringing the event to a conclusion.

Image 4. 4-th News Image of a Girl Who Wants to Get an Education

Source: XXI Asr newspaper (16.06.2022).

Table 4. Semiotic Analysis of the 4-th News

Signifier	Signified
Young girl holding a book in her hands	A student girl continuing her education
Bookshelves	Surrounding the girl's life with education, with the books surrounding the girl

In the image, a young girl is standing in a library with her books in her hands.

The news content is about completing the education life of girls and not getting married at an early age. It depicted a young girl with books in her hands to support the visual news. It focused its gaze on the books and surrounded herself with only books. Thus, it has been shown that the young woman's place is between education and books, and that her goals and life should be framed accordingly. The planes of the libraries leading to infinity represent the long road and the light at the end represents the positivity of the result. It fulfills the task of being a narrative body that summarizes the visual news.

Image 5. 5-th News Image of a Tired Nurse

Source: Ishonch newspaper (28.07.2022).

Table 5. Semiotic Analysis of the 5-th News

Signifier	Signified
Crying seated healthcare worker	Tired and exhausted healthcare staff
Healthcare workers looking blurry in the back	Icon that there are too many employees in the same situation
Grab bar	While the crying employee could not hold on to the iron, the others were supported by the handle.

In the image, a tired, crying and collapsed medical personnel is sitting against the wall.

In the content of the news, the story of a health personnel who was executed without trial and dismissed after a complaint is told. The image represents a crying and exhausted staff member. He tries to convey the idea that there may be a large number of personnel in this situation with other personnel, which he puts in the background as a blur. However, in the continuation of the news, the staff sued and struggled and eventually returned to work. Therefore, although the visual narrates the first part of the news, it is insufficient to describe the events that followed.

Image 6. 6 – th News Image of Praying People

Source: Mahalla newspaper (12.02.2022).

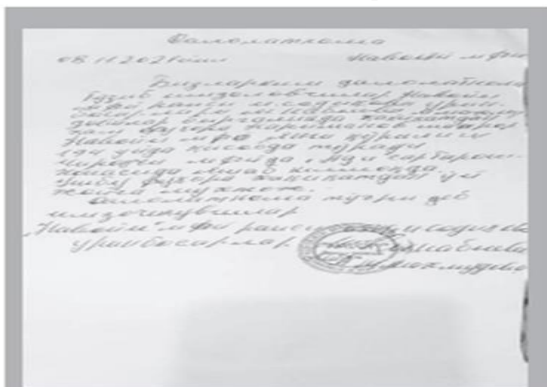
Table 6. Semiotic Analysis of the 6-th News

Signifier	Signified
Prayer child	Little boy with gratitude expression
Old people prayer	State officials standing with the child

In the image, formal-looking elderly people accompany a child while praying.

In the content of the news, a woman wrote a letter claiming that her disabled son did not benefit enough from the state opportunities, the authorities took action upon the letter and the victimization of the woman was eliminated. It shows the visually impaired child and officials praying together in a friendly atmosphere. The feeling of a warm environment was created with the smiling officials who put the child in the center, and the positivity of the authorities' approach to the event was strengthened.

Image 7. 6 – th News Handwritten Stamped Document

Source: Mahalla newspaper (12.02.2022).

Table 7. *Semiotic Analysis of the 6-th News Document*

Signifier	Signified
Document	Hand written original evidence

The image shows a handwritten page.

It exists as a document in order to support the reality of the event in the visual news content. The presence of an official stamp on the paper indicates original evidence.

Image 8. *6-th News Image of a Violent Woman*

Source: Mahalla newspaper (12.02.2022).

Table 8. *Semiotic Analysis of the 6-th News Abused Women*

Signifier	Signified
Woman	Reproachful woman

In the image, a woman is depicted with a victim appearance.

The woman who complained in the news content was shown weak and victimized with her shooting pain and her pose in the framing. However, since the news is the story of the resistance of the woman, not the victimization, the visual does not fully correspond to the news.

Image 9. 7-th News Image of Strong Woman and Divorced Family

Source: Mahalla Newspaper (12.02.2022).

Table 9. Semiotic Analysis of the 7-th News

Signifier	Signified
Woman	Strong writer personality
Crying woman	Upset woman pretending to be victim of violence placed in front of man on top of baby
Crying baby	Crying baby making a move towards his father but no response
Man	Violent perpetrator man with his back turned as if to slap
Newspaper clipping	The article with the details and title of the news

The first of the images shows a strong woman, the second shows the crying victim woman, the third shows the crying victim child, and the last one shows the man who is the suspect of violence. Although the images are independent on each other, they form a composition as a result of their positioning.

The news mentions that after the divorces, the father turned his back on his old family, stopped supporting them, and left his old family in a difficult situation by not ending his official marriage. The crying woman in the image, the crying mother positioned just below and under her auspices, and the father figures with their backs facing them support the news. The author woman of the article was positioned with a stronger and more official image at a point independent of these images, and represented women seeking rights with the opposite of the image of powerless women in the news.

CONCLUSION

In this article 178 news about women were identified in the newspapers scanned throughout 2022 and 11 of them were about violence against women. Since 2 of these 11 news stories contain murder,

they are examples of physical, economic, psychological and emotional violence. 6 of these news are news with economic violence. In the remaining 3 news reports, it was observed that the type of psychological violence was predominant.

When we look at the news content and the picture given in the news in this research, it is seen that the image does not completely represent the news content. The main topic in the first news is divorce. However, it contains elements that are incompatible or even opposite to the event and example in the content of the visual news. In the second news, the photo of the woman who returned to her job after 12 years was given. Here, the picture is in line with the news content and is reflected positively. The third news is about the woman who wants to leave her husband's house and then return again. However, the image depicts a court dividing the house and the family into two. The visual describes the divorce situation in the first half of the news, but the rest of the news contains images that are opposite in terms of justice providing peace and bringing the event to a conclusion. The fourth article is about not taking away the education rights of girls and creating an environment for them. The visual in the news has fulfilled the task of being a narrative body that summarizes the news.

In the fifth news of the research, it is about the dismissal of the health personnel after being unfairly accused, and then winning by filing a lawsuit and returning to his job. However, although the picture presented in the news describes the first part of the news, it is insufficient to describe the events that followed. Three different visuals are presented in the sixth article. In the first of the news, a woman wrote a letter claiming that her disabled son did not benefit enough from the state opportunities, the authorities took action upon the letter and the victimization of the woman was eliminated. It shows the visually impaired child and officials praying together in a friendly atmosphere. The feeling of a warm environment was created with the smiling officials who put the child in the center, and the positivity of the authorities' approach to the event was strengthened. The second image is a document in order to support the reality of the event in the news content. The presence of an official stamp on the paper indicates original evidence. The woman who complained in the news content was shown weak and victimized with her shooting angle and framing pose. However, since the news is the story of the resistance of the woman, not the victimization, the visual does not fully correspond to the news. In the last seventh news of the study, it is about the woman and her child who are not officially divorced, and the man established a family before the official divorce. In the image given, the crying woman and the crying mother positioned just below and under her auspices, and the father figures with their backs in front of them support the news. The author woman of the article was positioned with a stronger and more official image at a point independent of these images, and represented women seeking rights with the opposite of the image of powerless women in the news.

As a result, although the images presented in the 7 news are given as supporting the news, they do not fully reflect the news content. It has been determined that news images with content that should not take away the education rights of girls who returned to their duties after only 12 years were given in full compliance with the news content. It has been seen that the visuals of the remaining 5 news do not fully reflect the news. In this context, it was determined that the news about violence against women in the national newspapers of Uzbekistan did not match the official figures, and that the images in the news provided were insufficient to reflect the news content. Therefore, it is recommended that the national newspapers of Uzbekistan cover violence against women more, present the content and appropriate visuals, and reflect the news in public opinion-forming functions.

REFERENCE

- Akkuş, S., & Yıldırım, Ş. (2018). Erkeklerin Kadına Yönelik Fiziksel Şiddet Uygulamasına Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (4), 1368-1388 . DOI: 10.21547/jss.408090.
- Aksoy, E., & Çetin, G. (2023, 05 04). *Aile İçi Şiddet*. Adli Tıp Ders Notları: <http://www.ttb.org.tr/eweb/adli/6.html> adresinden alınmıştır. (Son Erişim: Mayıs 2023)
- Al-Dulaimi, B. (2023). Sosyal Medyada Bütünleşik Pazarlama İletişim Uygulamaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Öneri Dergisi*, 8 (59), 243-264. DOI: 10.14783/maruoneri.1082523.
- Aslan, Ş., & Akçaray, D. (2013). Psikolojik Şiddetin Genel ve Örgütsel Sinizme Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 0 (41), 25-44. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesiibd/issue/5898/78031>.
- Balcıoğlu, İ. (2000). *Şiddetin Doğal ve Toplumsal Kaynakları: Biyolojik-Sosyolojik Psikolojik Açından Şiddet*. İstanbul: Yüce Yayın.
- Bilican Gökçaya, V. (2011). Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet: Sivas İli (Cumhuriyet Üniversitesi) Örneği. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 3 (3), 129-145.
- Çelik, T., & Tekin, Y. (2015). Sosyal Medyanın Bireyler Üzerindeki Olumsuz Etkilerine İlişkin Bir Örnek: Siber Zorbalık. *International Journal Of Social Science*, 36 (1), 343-355. DOI: 10.9761/JASSS2832.
- Connell, R. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connors, J. (2014). *Birleşmiş Milletler'in Namus Suçlarına Yönelik Yaklaşımı, "Namus" Suçlar Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet*. İstanbul: Bgst Yayınları.
- Dündar, S. (2010). Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetin Ulusal Gazetelerde Yer Alış Biçimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi 'Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi Bildiri Kitabı'*, 4 (1), 448.
- Ellsberg, M., Garcia-Moreno, C., Jansen, H., Heise, L., & Watts, C. (2005). Violence Against Women. *Science*, 310 (5752), 1282-1283, DOI: 10.1126/science.1121400.
- Erten, Y., & Ardali, C. (1996). Saldırganlık şiddet ve terörün psikososyal yapıları. *Cogito*, 6 (2), 143-164.
- Fewole, O. (2008). Economic Violence to Women and Girls: Is it Receiving the Necessary Attention? *Trauma, Violence and Abuse*, 9 (3), 167-177. <https://doi.org/10.1177/1524838008319255>.
- Gök, M. (2016). Kadına Yönelik Şiddetin Kuramsal Temelleri ve Çözüm Önerileri. *Turkish Studies*, 11 (2), 451-472. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9468>.
- Güler, N. (2005). Kadının Aile İçinde Yaşanan Şiddete Bakışı. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Dergisi*, 27 (2), 51-56.
- Güngör, N. (2001). *Medya, İletişim ve Kültür*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Gürkan, Ö., & Cöşar, F. (2009). Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2 (3), 124-129.
- Hizmati, S. M. (2023, Mayıs 3). Cyenat 2030 Yilga Qadar Gender Tenglikka Erishish Strategiyasini Qabul Qildi. *Gazeta.Uz*. Taşkent, Taşkent Şehir, Özbekistan. <https://www.gazeta.uz/oz/2021/05/28/strategy/>

- İçel, K. (1983). *Devletle Basın Arasındaki İlişkiler: Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları.
- Kaylı, Ş. (2011). *Özgürleşme ve Kadın Bedeni*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Kınay, A., Yılmaz, G., Ayısıgı, S., & Dokulen, S. (2019). Yield and Quality Parameters of Winter and Summer - Sown Different Camelina (*Camelina sativa* L.) Genotypes. *Turkish Journal of Field Crops*, 24 (2), 164-169. DOI: 10.17557/tjfc.631133.
- Kızmaz, Z. (2006). Okullardaki Şiddet Davranışının Kaynakları Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (30), 47-70.
- Köse, A., & Beşer, A. (2007). Kadının Değiştirilebilir Yazgısı 'Şiddet'. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10 (4), 114-121.
- Lewis, R., Rowe, M., & Wiper, C. (2017). Online Abuse of Feminists as an Emerging Form of Violence against Women and Girls. *British Journal of Criminology*, 57 (6), 1462-1481. <https://doi.org/10.1093/bjc/azw073>.
- Özkan, A. (2007). *Siyasal İletişim Stratejileri*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Öztünç, M. (2017). Kadına Yönelik Şiddetin Yerel Basında Temsili (Sakarya İli Örneği) Yayınlanmamış Doktora Tezi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Öztünç, M. (2018). Sakarya Yerel Basınında Çıkan Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Farklı Boyutlardan İncelenmesi. *Turkish Studies Social Sciences*, 13 (26), 971-984. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14346>.
- Öztürk, A. (2004). Sosyal Kaygıya İlişkin Kendini Sunma Modeli, Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü*.
- Parent-Thirion, A. (2007). *Fourth European working conditions survey. European Foundation for the improvement of living and working conditions*. EU: Office for Official Publications of the European Communities.
- Polat, O. (2015). *Şiddet*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Qosimova, N., & Alimova, N. (2022). *Gender and Media*. Tashkent: O'zbekiston Jahon Tillari Universiteti.
- Sayre, S., & King, G. (2003). *Entertainment and Society: Audiences, Trends and Impacts*. London: Sage Publications.
- Taşdemir, A. (2015). Türkiye’de Şiddetin “Kadın Yüzü”. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (52), 715-753. DOI: 10.18368/IU/sk.04297.
- Tatlılıoğlu, K., & Küçükköse, İ. (2015). Türkiyede Kadına Yönelik Şiddet: Nedenleri, Koruma, Önleme ve Müdahale Hizmetleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (13), 194-209.
- Ünal, M. (2016). Göstergibilimin Serüveni. *Mütevekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 376-398. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.284572>.
- UNHCR. (2014). *Küresel Eğilimler Raporu*. BM Mülteci Örgütü. <http://www.unhcr.org.tr/?content=482>.
- UZA. (2020, Mart 6). Fermer Ayollar Yuzida Kulgan Quyosh. *UzA Gazetasi*, Taşkent, Taşkent şehir, Uzbekistan.

- WHO. (1998). *Life in the 21st Century : A Vision for All*. UK: World Health Organization.
- Wolak, J., Mitchell, K., & Finkelhor, D. (2007). Close Online Relationships in a National Sample of Adolescence. *Adolescence*, 37 (147), 441-455.
- Yaman, E., Eroğlu, Y., & Peker, A. (2011). *Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Youth Engaging in Online Harassment: Associations With Caregiver-Child Relationships, Internet Use, and Personal Characteristics. *Journal of Adolescence*, 27 (3), 319-336.
- Yurdakul, N., & Bat, M. (2011). Şirketler İçin Rekabette Sanal Farkındalık Arama Motoru Pazarlaması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1 (1), 44-60.
- Zorlu, Y. (2016). Medyadaki Şiddet ve Etkileri. *Humanities Science*, 11 (1) 13-32.

Doğum Oranı ve Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz

Mustafa YILMAZ

Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü,
mustafayilmaz@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 12.05.2023 Kabul: 30.06.2023 Yayın: 30.06.2023</p> <p>Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Doğum Oranı, Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi</p> <p>JEL Kodları: A13, B22, B23, J11</p>	<p>Doğum oranı ve doğumda beklenen yaşam süresi ekonomik büyüme performansını etkileyen demografik göstergelerdir. Türkiye’de birinci kalkınma planı sonrası onuncu kalkınma planına kadar olan dönemde uygulanan politikalar ile doğum oranı azaltılarak nüfus artış hızı azaltılmaya çalışılmış böylece ekonomik performansta iyileşme sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan sağlık alanında yapılan iyileştirmeler beklenen yaşam süresini uzatmıştır. Sağlıklı ve daha uzun ömürlü bireylerin ise ekonomik büyümeye daha fazla katkı vermesi beklenmektedir. Bu çalışmada, Dünya Bankası’ndan Türkiye için 1961-2020 dönemi yıllık verileri elde edilerek doğumda beklenen yaşam süresi, doğum oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada Augmented Dickey Fuller birim kök testi ile durağanlık testi yapılmış ve ardından Johansen Eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, doğumda beklenen yaşam süresi ve doğum oranı ile gayri safi yurt içi hasılanın yıllık yüzde büyüme oranı arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca ekonomik büyüme ile doğum oranı arasında pozitif bir ilişki varken doğumda beklenen yaşam süresi ile negatif bir ilişki bulunmuştur.</p>

Birth Rate and Life Expectancy At Birth - Economic Growth Relationship: An Empirical Analysis For Turkey

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 12.05.2023 Accepted: 30.06.2023 Published: 30.06.2023</p> <p>Keywords: Economic Growth, Birth Rate, Life Expectancy at Birth Jel Codes: A13, B22, B23, J11</p>	<p>Birth rate and life expectancy at birth are demographic indicators that affect economic growth performance. With the policies implemented in Turkey in the period after the first development plan until the tenth development plan, the birth rate was reduced and the population growth rate was tried to be reduced, thus improving economic performance. On the other hand, improvements in the field of health have increased life expectancy. Healthy and longer-lived individuals are expected to contribute more to economic growth. In this study, the relationship between life expectancy at birth, birth rate and economic growth is investigated by obtaining annual data for Turkey for the period 1961-2020 from the World Bank. In the study, stationarity test was performed with Augmented Dickey Fuller unit root test and then Johansen cointegration test was applied. According to the results obtained, it was found that there is a long-run cointegrated relationship between life expectancy at birth, birth rate and annual percentage growth rate of gross domestic product. In addition, while there is a positive relationship between economic growth and birth rate, a negative relationship is found with life expectancy at birth.</p>

Atıf/Citation: Yılmaz, M. (2023). Doğum Oranı ve Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(1): 93-102.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyetinin nüfus politikaları incelendiğinde Cumhuriyet'in ilanından sonraki ilk 40 yıl nüfusun arttırılmasına ve doğum oranının arttırılmasına yönelik politikalar vardır. 1960'lı yıllardan itibaren planlı döneme geçiş ile de birlikte nüfus artışının sosyoekonomik kaygılardan dolayı azaltılması yönünde politikalar uygulanmıştır (Oktay, 2014). Nüfus artış hızının azaltılmasına yönelik politikalar onuncu kalkınma planına kadar devam etmiştir (Doğan, 2011). Osmanlı Devleti'nde yıllar boyu süren savaşlar, salgın hastalıklar v.b. nedenlerle azalan nüfus ve beklenen yaşam süresinin kısa olması, Cumhuriyet'in ilk yıllarında üretimi tarıma dayalı bir ekonomi için büyük bir problem oluşturmuştur. Türkiye'de üretimin artışı için nüfus artışının devlet politikası olarak arzulanması Cumhuriyetin erken dönemleri için oldukça pragmatist bir yaklaşımdır. Diğer taraftan doğurganlık oranının azaltılması politikası işsizlikle mücadele, kadınların işgücüne katılımının artırılması, kişi başına düşen GSYİH arttırılması gibi nedenlerle onuncu kalkınma planına kadar geçerliliğini korumuştur. Onuncu kalkınma planında (OKP) nüfus konusu, planın ikinci bölümde hedefler ve politikalar başlığı altında nüfus dinamikleri kısmında ele alınmış ve önceki kalkınma planlarından farklı yorumlanmıştır. Bu anlamda OKP raporunda doğurganlık oranına ilişkin paradigma değişikliği hemen göze çarpmaktadır. Planda yaşlı nüfusun arttığı, 2038 yılından itibaren üretken nüfusun azalacağı bu nedenle doğurganlık oranının arttırılmasına yönelik politikaların uygulanması gerektiği açıkça ifade edilmiştir (OKP, 2013: 49).

Görüleceği üzere Türkiye'de doğurganlık oranına yönelik politikalar özellikle ekonomiye olan etkileri nedeniyle kırılganlıklar yaşamıştır. Bu nedenle doğurganlık oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ele alınması Türkiye'nin ekonomik performansının değerlendirilmesi açısından son derece önemlidir.

Çalışmada ekonomik büyüme ile ilişkilendirilecek bir diğer değişken de doğuşta beklenen yaşam süresidir. Dünya Sağlık Örgütü 'ne göre doğuşta beklenen yaşam süresi (DBYS) ¹, belirli bir yıl ve coğrafi bölgede yeni doğan bir bireyin, doğumunun gerçekleştiği sırada geçerli olan yaş ve cinsiyete bağlı ölüm kalıplarının aynı kalması varsayımı altında yaşaması beklenen ortalama süreyi gösterir. Doğuşta beklenen yaşam süresi, bir ülkenin sağlık yapısı ele alınırken nitelikli yatak oranı, kişi başına düşen hekim sayısı, anne ve bebek ölümleri, bebek ölüm hızı gibi dikkate alınan verilerden biridir.

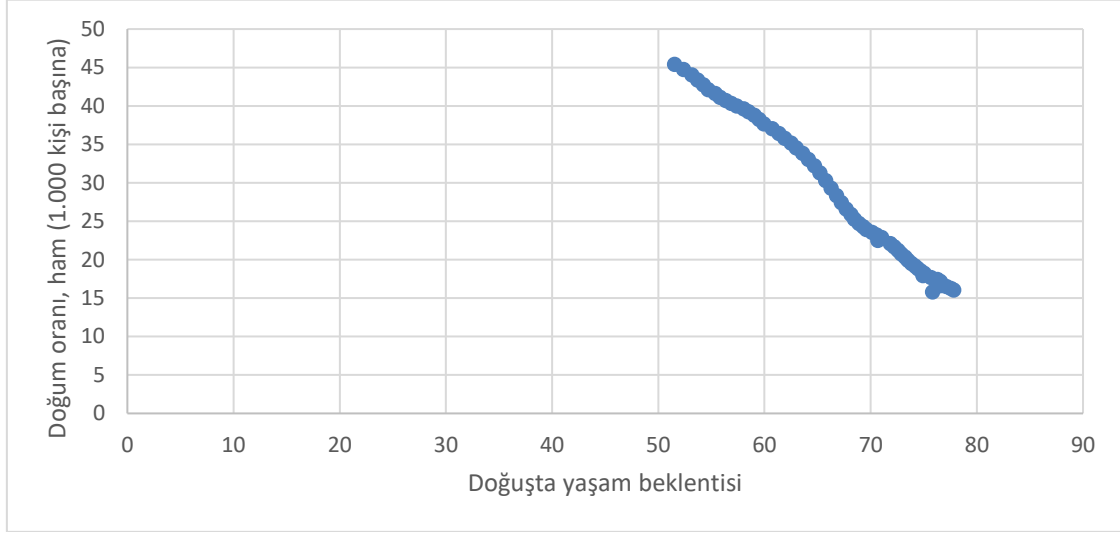
1980'lerde ortaya çıkan içsel büyüme teorisine göre ekonomik büyümenin belirleyicilerinden biri de beşeri sermayedir (Taban ve Kar, 2006). Bu nedenle beşeri sermayenin iktisadi büyüme ile olan ilişkisi iktisatçılar tarafından yoğun olarak incelenmiştir. Sağlık ise beşeri sermayenin önemli bir unsuru ve dolayısıyla ekonomik büyümenin kritik bir bileşenidir.

Zihinsel ve fiziksel olarak sağlıklı olan çalışanların daha üretken olduğu söylenebilir. Sağlıklı çalışanlar daha yüksek ücret alırken bu çalışanlarda hastalık nedeni iş kayıpları da daha az yaşanmaktadır. Sağlığın işgücüne marjinal etkisi sanayileşmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelerde daha güçlüdür (Strauss ve Thomas, 1998). Bu anlamda üretimde verimlilik ve iktisadi büyüme açısından Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için sağlık ve sağlığın bir göstergesi olan doğuşta yaşam beklentisi dikkat çekici bir indikatördür.

Türkiye'de 1961-2020 yılları arasında doğum oranları, Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus artışına yönelik politikalar ile artmış daha sonra 1960'lardaki nüfus politikasındaki değişiklik sonuçlarını vermiş ve doğum oranı yıllar itibarıyla azalmıştır. Diğer taraftan savaş döneminin sona ermesi, azalan salgın hastalıklar ve sağlık imkânlarının artması beklenen yaşam süresini yıllar itibarıyla istikrarlı bir şekilde uzatmıştır. Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere bu iki değişken birlikte incelendiğinde doğuşta yaşam beklentisi ve doğum oranı arasında negatif eğimli ve doğrusala yakın bir grafik ortaya çıkmaktadır. 1961-2020 yıllarında Türkiye'de DBYS artarken doğum oranı ise azalmaktadır.

¹ Doğuşta beklenen yaşam süresi, doğumda beklenen yaşam süresi ve beklenen yaşam süresi şeklinde de kullanılmaktadır.

Şekil 1. Türkiye Doğuşta Yaşam Beklentisi ve Doğum Oranları (1961-2020)

Kaynak : <https://data.worldbank.org/>

Çalışmada Türkiye’de doğum oranları ve beklenen yaşam süresinin ekonomik büyüme ile olan ilişkisi ekonometrik olarak 1961-2020 yılları arasında incelenecek ve 1960 sonrası uygulanan nüfus artışı politikalarının ve beklenen yaşam süresindeki artışın ekonomik büyüme ile etkisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Türkiye’de 1960 sonrası planlı dönemde alınan nüfus politikası kararları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ortaya koyulması ve DBYS ile ekonomik büyüme arasındaki ilişiklinin beklenenin aksine negatif olması ve bu durumun yapılan analizler çerçevesinde yorumlanması bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

Çalışmada, Dünya Bankası 1961-2020 dönemi yıllık verilerinden yararlanılmış ve bu veriler Johansen Eşbütünlük testi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın bölümleri şu şekilde yapılandırılmıştır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde literatür taraması yer almaktadır. Üçüncü bölümde veri seti tanıtımı ve ekonometrik analiz sonuçları ele alınmıştır. Son olarak çalışmanın değerlendirildiği sonuç kısmına yer verilmiştir.

1. LİTERATÜR

Literatür bölümünde öncelikli olarak DBYS ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, sonrasında ise doğum oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki yurt dışı ve yurtiçi yapılmış ampirik çalışmaların bulguları ile ele alınacaktır.

Mayer (2001), Latin Amerika ülkelerinin 18 için yaptığı çalışmada 1950-1990 yılları verileri granger nedensellik analizi kullanılarak test edilmiştir. Çalışma sonucunda, doğuşta beklenen yaşam süresinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Bloom vd. (2001), 1960- 1990 yılları için DBYS ve ekonomik büyüme ilişkisini 104 ülke üzerinde yaptığı bir inceleme ile araştırmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki panel veri analizi sayesinde ortaya koyulmuş ve DBYS’deki bir yıllık artışın, çıktıda yüzde 4’lük bir artışa katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Bhargava vd. (2001), 1965- 1990 yılları verilerini panel veri analizi ile incelemişlerdir. Düşük gelirli ülkelerde yetişkinlerin hayatta kalma oranlarının gayrisafi yurtiçi hasılayı pozitif yönde etkilediğini bulmuştur.

Taban (2006), 1968-2003 dönemleri yıllık verileri kullanılarak Türkiye için Granger nedensellik testi ile yaptığı analiz sonucuna göre DBYS ile büyüme arasındaki ilişki çift yönlü olarak bulunmuştur.

Acemoglu ve Johnson (2007), 75 ülke için 1940, 1980 ve 2000 yılları verilerini kullanarak en küçük kareler yöntemi ile bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonucunda, DBYS ile büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Erdoğan ve Bozkurt (2008), Türkiye'nin 1968–2003 dönemi yıllık verileri kullanılarak yaptıkları çalışmada nedensellik testi uygulamış ve DBYS ile büyüme arasındaki ilişkinin çift yönlü nedensellik şeklinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Azomahou vd. (2009), tarafında yapılan çalışmada 18 ülke için 1820–2005 yıllık verileri ve GAM Panel Veri analizini kullanmıştır. Sonuç olarak DBYS'nin büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulunmuştur.

Bowser (2010), ABD ve Columbia Bölgesi'ndeki 50 eyaletten 1970-2000 dönemi boyunca elde ettiği verilerle yaptığı çalışmada en küçük kareler ve iki aşamalı en küçük kareler regresyon analizi yönetimini kullanmıştır. Çalışma sonucunda DBYS ile büyüme arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Husain (2012), 1980–2004 yıllık verileri ile 59 ülke için yaptığı çalışmada iki aşamalı en küçük kareler regresyon analizi yönetimini kullanmıştır. Bulduğu sonuçlara göre artan yaşam beklentisi ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Ecevit (2013), 21 OECD ülkesi için 1970-2010 yılları verileri ile panel eş bütünleşme ve nedensellik testleri kullanmıştır. Çalışmada, DBYS'nin büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucunu bulmuştur.

Ngangue ve Manfred (2015), 2000–2013 yıllık verileri ile 141 gelişmekte olan ülkeler için dinamik panel veri analizini kullanmıştır. Sonuç olarak yaşam beklentisindeki iyileşmenin ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediğini bulmuşlardır.

Mahyar (2016), 1966–2013 yıllık verileri ile İran için yaptığı çalışmada vektör hata düzeltme modelini kullanmıştır. Bu çalışmaya göre ekonomik büyüme İran'da yaşam beklentisi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Akbal (2021), Türkiye için 1980-2018 yıllık verilerini kullanarak yaptığı çalışmada ARDL sınır testi analizini kullanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, DBYS'deki artışın cari sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranını artırdığı bulunmuştur.

Avcı ve Çalışkan (2022), 1960-2014 yıllık verileri ile Türkiye için ARDL sınırları testi yaklaşımı ile ampirik bir analiz yapmıştır. Sonuçlar olarak DBYS'deki %1'lik bir artışın GSYİH'de %0,67'lik bir artışa yol açtığını bulunmuştur.

Sultana vd. (2022), 1980–2008 yıllık verileri ile 141 ülke (93 gelişmekte olan and 48 gelişmiş) için Sistem Genelleştirilmiş Moment yöntemini kullanmışlardır. Çalışma sonucuna göre, yaşam beklentisi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken gelişmiş ülkeleri ise negatif etkilemektedir.

Thomas Robert Malthus'un 1978 yılında yayınladığı çalışmasında nüfustaki artışın geometrik olduğunu gıda arzındaki artışın ise aritmetik olarak arttığını ortaya koymuştur (Samuels ve Henderson, 1992). Malthus'un bu teorisi ile aslında nüfusun kontrolsüz şekilde artışının sosyal ve ekonomik sonuçları olacağını savunmaktadır ve ekonomi alanı için çok değerli bir katkıdır.

Ogunbadejo, Kanwanye ve Zubair (2021), Nijerya için Nijerya İstatistik Bürosu, Merkez Bankası, Dünya Bankası'ndan elde edilen verilerle yapılan çalışmada 1970-2019 dönemleri zaman serileri için iki aşamalı en küçük kareler (2SLS) tahmin yöntemi kullanmıştır. Sonuç olarak doğum oranının kişi başı gelir arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Mihaela (2013), Romanya'nın 11 yıllık verileri ile yaptığı çalışmada Spearman katsayı hesaplama yöntemini kullanmış ve sonuç olarak GSYH'nin doğum oranına etkisinin sınırlı düzeyde olduğunu bulmuştur.

Telatar ve Terzi (2010), 1968 ve 2006 dönemini kapsayan çalışmalarında Granger nedensellik testini kullanmış sonuç olarak kişi başı gelirdeki bir artışın nüfusta negatif etki gösterdiği bulunmuştur.

Polat (2018), yaptığı çalışmada TÜİK 1998-2015 dönemi verileri ile Türkiye'de nüfus artışı ve büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ekonometrik yöntemi ile test etmiştir. Sonuç olarak nüfustan büyümeye doğru nedenselliğin olduğu bulunmuştur.

2. EKONOMETRİK ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmada doğuşta beklenen yaşam süresi, doğum oranları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz edilmesi için, 1961-2020 yılları arası DBYS verileri, doğum oranları ve Türk Lirasına dayalı piyasa fiyatlarıyla hesaplanan gayri safi yurt içi hasılanın yıllık yüzde büyüme oranı birlikte analiz edilmiştir. Tüm değişkenlere ait veriler Dünya Bankası veri havuzundan elde edilmiştir. Değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterildiği gibidir.

Tablo 1. Verilere Ait Bilgiler

Değişken	Kısaltma	Dönem	Veri Kaynağı
GSYİH (Yıllık %)	GSYİH	1961-2020	Dünya Bankası
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	DBYS	1961-2020	Dünya Bankası
Doğum oranı, ham (1.000 kişi başına)	DO	1961-2020	Dünya Bankası

Bir zaman serisi analizinde kullanılan teoriler zaman serilerinin durağan olduğu durumlar için geliştirilmiştir. Oysaki ekonomik hayatta ortaya çıkan şoklar neticesinde ekonomi dengeden uzaklaşmakta ve intibak süreciyle ancak yeniden dengeye gelmektedir. Bu şoklar ve denge süreci neticesinde ortaya çıkan trend ve dalgalanmalar, serilerin durağanlığını bozmaktadır. Birim- kök testleri bu noktada devreye girmekte ve makroekonomik göstergelerin durağanlığını test etmektedir (Yurdakul, 2000).

Dickey ve Fuller (1979) tarafından birim kök testine yönelik yapılan çalışma bu alanda ilk çalışma olarak kabul edilmektedir, bu test Dickey ve Fuller (1981) tarafından otoregresif süreçleri de kapsayacak şekilde yeniden ele alınmış ve sonrasında Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi (ADF) adını almıştır.

Bir seride veriler bir önceki dönemden etkilenmektedir. Ekonomik şoklar ise bir sonraki dönemin verilerini etkilemesi yüksek olasılıktır (Yurdakul, 2000: 23). Seri Y_t olarak tanımlanırsa modelin denklemi şu şekildedir;

$$Y_t = \beta Y_{t-1} + \mu_t \quad (1)$$

Denklemden yer alan β değerinin 1'e eşit olması durumunda, serinin bir önceki dönemden etkilendiğini yani serinin durağan olmadığını, 1'den küçükse serinin durağan olduğunu ifade etmektedir. H_0 hipotezi " β " 1'e eşitse seri durağan değildir ve bu durum seride birim kök olduğunu göstermektedir. H_1 hipotezi " β " 1'den küçükse seri durağandır ve bu durumda seride birim kök yoktur (Yurdakul, 2000: 23).

Hipotezi test eden modellerin formüle edilmiş halleri aşağıdaki gibidir. Y_t 'nin başlangıcı belirsizse denkleme sabit ilave edilmelidir. Hipotezi test eden denkleme sabit ilave edildiğinde denklem (3)' deki hali alır (Yurdakul, 2000: 23).

$$\Delta Y_t = (\beta - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \mu + (\beta - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Katsayı " β " değişkenin sifıra eşit olduğu durumlarda seride birim kök olduğu, " β "'nın negatif olması durumunda ise seride birim kök olmadığı, " β "'nın sıfır değerini aldığı durumlar için de serinin farkının alınması işlemi yapılmalı ve seri birim kökten arındırılmalıdır. (Yılmaz ve Akcan ve Köktaş, 2022: 161). Birim kök testinden önce verilerin logaritması alınarak veriler analize dâhil edilmiştir. Bu işlemlerden sonra değişkenlere ilişkin elde edilen birim kök sonuçları Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Analiz Sonuçları

Değişkenler	GSYİH		DO		DBYS	
Sabit Terimli	-7.511.214	(0.0000)	-1.063.880	(0.7240)	-5.383.369	(0.0000)
Trend ve Sabit Terimli	-7.496.320	(0.0000)	-3.735.031	(0.0278)	0.607019	(0.9994)
Trendsiz ve Sabit Terimsiz	-2.363.316	(0.0187)	-1.682.157	(0.0873)	-1.169.475	(0.2182)

*Parantez içi değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Birim kök testi analizi üç farklı modelde hesaplanmıştır. Bu modeller sabit terim etkisinin olduğu model, sabit terim ve trend etkisinin olduğu model ve trend ve sabit terim etkisinin her ikisinin de olmadığı modeldir. Bu modellerden herhangi birinde durağanlık tespit edilmesi verilerin durağan olduğu sonucunun tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu modellerden elde edilen sonuçlar şu şekildedir. Birim kök sonuçlarının modellere göre sonuçlarında; GSYİH değişkeninin sabit terimli, trend ve sabit terimli ve trendsiz sabit terimsiz modelde birim kök içermediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla GSYİH değişkeni her üç model için de durağan olduğu görülmüştür. Doğum oranı değişkeninin ise trend ve sabit terimli modelde, ilave olarak trendsiz ve sabit terimsiz modelde birim kök içermediği

tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan trend ve sabit terim etkisinin olduğu modelde sonuç %5 düzeyinde anlamlı iken, trend ve sabit terim etkisinin olmadığı model de ise sonuçlar %10 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Doğumda yaşam beklentisi değişkeninin ise sabit terimli modelde birim kök içermediği tespit edilmiştir. Bu sonuç ise %1 düzeyinde anlamlıdır.

Değişkenlerin düzey değerlerin en az bir durumda durağan olduğu tespit edildiğinden birim kök testlerinin akabinde VAR modeli kurulmuştur. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gözlemek için Johansen Eşbütünleşme Testi yapılmıştır. Johansen Eşbütünleşme Testi, VAR modeline dayanmaktadır ve bu sayede optimal gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Test sonuçları Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3. Optimal Gecikme Analiz Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-27.79418	NA	0.000615	1.119788	1.229279	1.162129
1	288.9341	587.3870	8.50e-09	-10.07033	-9.632368	-9.900967
2	362.9460	129.1843	8.02e-10	-12.43440	-11.66796	-12.13801
3	437.8612	122.5885	7.36e-11	-14.83132	-13.73641	-14.40791
4	476.1199	58.43149*	2.58e-11*	-15.89527*	-14.47189*	-15.34484*
5	484.9854	12.57289	2.65e-11	-15.89038	-14.13852	-15.21292

Tablo 3'den de anlaşılacağı üzere farklı bilgi kriterleri bir arada değerlendirildiğinde en uygun gecikme 4. gecikmedir. Bu şekilde gecikme uzunluğu da belirlenmiştir.

Tablo 4. Johansen Eşbütünleşme Analiz Sonuçları

Hipotez	Olasılık Değeri	Kritik Değer (0,05)	İz İstatistiği	Özdeğer
Eşbütünleşme (Yoktur)	0.0000	24.27596	48.33296	0.426611
Eşbütünleşme (En az bir vardır)	0.0056	12.32090	17.74246	0.258009
Eşbütünleşme (En az iki vardır)	0.2910	4.129906	1.329443	0.023882
Hipotez	Olasılık Değeri	Maksimum Öz Değer	İz İstatistiği	Özdeğer
Eşbütünleşme (Yoktur)	0.0004	17.79730	30.59050	0.426611
Eşbütünleşme (En az bir vardır)	0.0057	11.22480	16.41302	0.258009
Eşbütünleşme (En az iki vardır)	0.2910	4.129906	1.329443	0.023882

Tablo 4'de görüleceği üzere değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Yani yaşam beklentisi ve doğum oranı GSYİ ile ilişkilidir.

Tablo 5. Johansen Normalleştirilmiş Eşbütünleşme Katsayıları

GSYİH	DO	DBYS
1.000000	3.685709	-3.392.645

Tablo 5'de görüleceği üzere doğum oranı GSYH'yi pozitif etkilerken yaşam beklentisi ise negatif etkilemektedir.

SONUÇ

Türkiye'de doğuşta yaşam beklentisi 1960'da 45,36 iken bu süre yıllar içinde devamlı olarak artmış ve 2020 yılında 77,92 olmuştur. Nüfus göstergelerine göre 0-14 ile 65 ve üzeri yaş grubundaki kişiler bağımlı nüfus olarak adlandırılmaktadır (TÜİK,2022) . Yani yıllar itibariyle Türkiye'de bağımlı nüfusun bir bileşeni olan 65 yaş üzeri nüfus artmıştır.

Ekonomik büyüme değişkeni ekonomik ve sosyal alanlarında tamamında gündelik hayatı yakından etkileyen en önemli makroekonomik değişkenlerin başında gelmektedir. Bu sebeple literatürdeki çalışmaların büyük bölümünde ekonomik büyüme değişkeni ile karşılaşmak mümkündür. Literatürdeki çalışmalar analiz edildiğinde ise ekonomik büyümenin hem ekonomik hem de sosyal büyüklüklerle ilişkilerinin analiz edildiği çalışmalarla nadiren karşılaşmaktadır. Bu sebeple çalışmada model kurulurken bağımsız değişkenlerin sosyal değişkenlerden oluşmasına dikkat edilmiştir.

Ekonomik büyüme GSYİH ile ölçülmektedir. GSYİH ise ülkelerin üretimleri ile hesaplanmaktadır. Üretim konusu da ekonomik gelişmelerin dışında insan hayatına etki eden başta istihdam ve gelir ile ilişkili olan sosyal değişkenleri de etkilemektedir. Çalışma da bu sebeple gelir ve istihdam ile ilişkili olduğu düşünülen doğum oranı ve doğuşta beklenen yaşam süresi değişkenleri kullanılmıştır.

Kurulan ekonometrik model neticesinde uygulanan Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçlarına göre, doğumda beklenen yaşam süresi ve doğum oranı değişkeni ile ekonomik büyümeyi temsil eden GSYİH değişkeni arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişkinin olduğu görülmüştür. Eşbütünleşik ilişkinin ekonometrik karşılığı da uzun dönemli ilişki olduğu düşünüldüğünde ise ekonomik büyüme ile doğumda yaşam beklentisi ve doğum oranı arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uzun dönem model katsayı tahminlerine bakıldığında ise ekonomik büyüme ile doğum oranı arasında literatür ile aynı yönde pozitif ilişki tespit edilmiştir. Ancak doğumda beklenen yaşam süresi ile ekonomik büyüme arasında ise negatif ilişki tespit edilmiştir.

Sultana vd. (2022) göre, artan yaşam beklentisinin, muhtemelen giderek yaşlanan nüfus ve bağımlılık oranı nedeniyle ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etki oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca yazara göre doğuşta yaşam beklentisi ekonomik büyümeyi gelişmiş ülkelerde negatif etkilemektedir.

Çalışmada bulunan sonuca göre doğuşta beklenen yaşam süresi Türkiye'nin büyümesini negatif etkilemektedir. Türkiye bu konuda adeta gelişmiş bir ülke sonuçları vermektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus Türkiye'de emeklilik yaşının düşük olması ve çalışanların erken yaşta üretken sınıftan çıkması gerçeği olabilir.

Çalışmanın diğer boyutunda ise doğum oranları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Türkiye'de 1960 sonrası uygulanan nüfus planlaması ekonomik anlamda tutarlı gözükmemektedir.

Çalışmamızın kısıtları, COVID- 19 pandemi sürecinin sonuçlarını içeren güncel verilerin olmaması (elde edilen veri aralığı 2020 yılına kadardır) ve beşeri sermayenin sağlık boyutunun sadece doğum oranı ve doğuşta yaşam süresi olarak ele alınmasıdır. Gelecekteki araştırmalar, nitelikli yatak oranı, kişi başına düşen hekim sayısı, anne ve bebek ölümleri, bebek ölüm hızı gibi verileri başka bir boyut olarak da ele alabilir.

Diğer taraftan Türkiye'nin nüfus yapısı tüm bileşenleri ile ele alınıp Türkiye'de Cumhuriyet döneminde nüfus yapısı ve ekonomi arasındaki ilişki değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., & Johnson, S. (2007). Disease and development: the effect of life expectancy on economic growth. *Journal of political Economy*, 115(6), 925-985.
- Akbal, F. (2021). Türkiye'de Cari Sağlık Harcaması, Ekonomik Büyüme ve Doğumda Beklenen Yaşam Süresinin ADRL Sınır Testi ile Analizi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 179-203.
- Avcı, H. C., & Çalışkan, Z. (2022). The Effect of Health on Economic Growth: A Production Function Approach for Turkey. *Panoeconomicus*, 1-27.
- Azomahou, T. T., Boucekkine, R., & Diene, B. (2009). A closer look at the relationship between life expectancy and economic growth. *International Journal of Economic Theory*, 5(2), 201-244.

- Bhargava, A., Jamison, D. T., Lau, L. J., & Murray, C. J. (2001). Modeling the effects of health on economic growth. *Journal of health economics*, 20(3), 423-440.
- Bloom, D. E., Canning, D., & Sevilla, J. P. (2001). The effect of health on economic growth: theory and evidence, NBER, Working Paper Series, No. 8587.
- Bowser, D. (2010). The effect of life expectancy on economic growth in the United States. In *Population Association of America Conference*, pp. 1-58.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- Doğan, M. (2011). Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (23), 293-307.
- Ecevit, E. (2013). The impact of life expectancy on economic growth: Panel cointegration and causality analyses for OECD countries. *The International Journal of Social Sciences*, 16(1), 1-14.
- Erdoğan, S., & Bozkurt, H. (2008). Türkiye’de yaşam beklentisi-ekonomik büyüme ilişkisi: ARDL modeli ile bir analiz. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 3(1), 25-38.
- Mahyar, H. (2016). Economic growth and life expectancy: The case of Iran. *Studies in Business and Economics*, 11(1), 80-87.
- Mayer, D. (2001). The long-term impact of health on economic growth in Latin America. *World development*, 29(6), 1025-1033.
- Mihaela, S. (2013). The Influence of The Economic Growth On The Birth Rate. *Constantin Brancusi University, Faculty of Economics*, (1), 302.
- Samuels, W. J., & Henderson, J. P. (1992). Introduction to Thomas Robert Malthus, ‘An Essay on the Principle of Population’, 1798. *Essays in the History of Mainstream Political Economy*, 140-150.
- Husain, M. J. (2012). Alternative estimates of the effect of the increase of life expectancy on economic growth. *Economics Bulletin*, 32(4), 3025-3035.
- Ngangue, N., & Manfred, K. (2015). The impact of life expectancy on economic growth in developing countries. *Asian Economic and Financial Review*, 5(4), 653-660.
- Ogunbadejo, H. K., Kanwanye, H. T., & Zubair, A. A. (2021). Effects Of Crude Birth Rate On Economic Growth İn Nigeria. *Journal Of Economics And Allied Research*, 6(4), 58-67.
- Oktay, E. Y. (2014). Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7).
- Polat, M. A. (2018). Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Ve Nüfus Artışının Ekonometrik Modellemesi: Ampirik Bir Çalışma Örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 205-228.
- Strauss, J., & Thomas, D. (1998). Health, nutrition, and economic development. *Journal of economic literature*, 36(2), 766-817.
- Sultana, T., Dey, S. R., & Tareque, M. (2022). Exploring the linkage between human capital and economic growth: A look at 141 developing and developed countries. *Economic Systems*, 46(3), 101017.
- Taban, S. (2006). Türkiye’de sağlık ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi. *Sosyoekonomi*, 4(4), 31-46.

- Taban, S., & Kar, M. (2006). Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme nedensellik analizi, 1969-2001, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (1); 159-181.
- Telatar, O. M., & Terzi, H. (2010). Nüfus ve eğitimin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(2), 197-214.
- TÜİK (2021). İstatistiklerle Çocuk, 2021. Haber Bülteni, 20 Nisan 2022, Sayı: 37228, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228#:~:text=Toplam%20ya%C5%9F%20ba%C4%9F%C4%B1ml%C4%B1l%C4%B1k%20oran%C4%B1%2C%2015,oran%C4%B1%20%47%2C%20oldu. / 20 Nisan 2021.>
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara
- Vergili, A., “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Dönem Nüfus Politikası (1923- 1960)”, Sosyoloji Yıllığı, S. 22, 2013
- Yılmaz, M., Akcan, A. T., & Köktaş, A. M. (2022). Türkiye’de Mali İllüzyon Üzerine Bir İnceleme. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 7(1), 154-168.
- Yurdakul, F. (2000). Yapısal kırılmaların varlığı durumunda geliştirilen birim-kök testleri. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 21-34.
- WHO (2023). Dünya Sağlık Örgütü. Erişim tarihi: 17.01.2023 <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/65>

Extended Abstract

The population policy of the Republic of Turkey suffers from vulnerabilities due to the effects of population on the economy. Therefore, analysing the relationship between fertility rate, life expectancy at birth and economic growth is of utmost importance for the evaluation of Turkey's economic performance. Employees who are mentally and physically healthy are more productive. Healthy workers earn higher wages and have fewer job losses. The marginal impact of health on the workforce is stronger in developing countries than in industrialized countries (Strauss and Thomas, 1998). In this sense, life expectancy at birth, which is an indicator of health and wellness, is a remarkable indicator for developing countries such as Turkey in terms of productivity and economic growth in production.

In this study, the relationship between birth rates and life expectancy in Turkey and economic growth will be examined econometrically between 1961 and 2020. In addition, the effects of the population growth policies implemented after 1960 and the increase in life expectancy with economic growth will be tried to be revealed. Revealing the relationship between population policy decisions taken in the planned period after 1960 in Turkey and economic growth, and interpreting the negative correlation between life expectancy at birth and economic growth, contrary to expectations, makes this study unique.

In the study, the annual data of the World Bank 1961-2020 period were used and these data were analyzed with the Johansen Cointegration test. The study consists of introduction part, literature review, data set introduction, econometric analysis and conclusion parts.

In the studies conducted, Mayer (2001), Bloom et al. (2001), Bhargava et al. (2001), Azomahou et al. (2009), Husain (2012), Ecevit (2013), Ngangué and Manfred (2015), Akbal (2021), Avcı and Caliskan (2022) found that life expectancy at birth has a positive effect on economic growth. Taban (2006), Erdogan and Bozkurt (2008) found a bidirectional causality relationship between these two variables. Acemoglu and Johnson (2007) and Bowser (2010) did not find any relationship between the variables in their study.

In the studies conducted between birth rate and per capita income, Ogunbadejo, Kanwanye and Zubair (2021), a positive relationship, Mihaela (2013) that the effect of GDP on the birth rate is limited, Telatar and Terzi (2010), an increase in per capita income in the population is negative. It has been found that there is causality from population growth to growth.

In the study, in order to analyze the relationship between life expectancy at birth, birth rates and economic growth, life expectancy at birth data between 1961 and 2020, birth rates and annual percent growth rate of gross domestic product calculated with market prices based on Turkish Lira were analyzed together. Primarily, Augmented Dickey Fuller Unit Root Test (ADF) was performed between time series. Since it was determined that the level values of the variables were stationary in at least one case, the VAR model was established after the unit root tests. Then, the Johansen Cointegration Test was conducted to observe the long-term relationship between the variables. The Johansen Cointegration Test is based on the VAR model and thus the optimal lag length is determined. According to the results of the analysis, there is a long-term relationship between the variables. That is, life expectancy and birth rate are related to GDP. While the birth rate affects GDP positively, life expectancy affects it negatively.

While life expectancy at birth in Turkey was 45.36 in 1960, it has increased continuously over the years and reached 77.92 in 2020. According to population indicators, people in the 0-14 and 65 and over age groups are called dependent population (TurkStat, 2022). In other words, the population over the age of 65, which is a component of the dependent population in Turkey, has increased over the years.

Economic growth variable is one of the most important macroeconomic variables that closely affect daily life in all economic and social fields. For this reason, it is possible to encounter the economic growth variable in most of the studies in the literature. When the studies in the literature are analysed, it is rare to encounter studies in which the relationship between economic growth and both economic and social aggregates are analysed. For this reason, while constructing the model in this study, care was taken to ensure that the independent variables consist of social variables.

Economic growth is measured by GDP. GDP is calculated with the production of countries. In addition to economic developments, production also affects social variables that affect human life, especially employment and income. For this reason, birth rate and life expectancy at birth variables, which are considered to be related to income and employment, are used in the study.

According to the results of the Johansen Cointegration Test applied as a result of the econometric model established, it is seen that there is a long-term cointegrated relationship between the life expectancy at birth and birth rate variables and the GDP variable representing economic growth. Considering that the econometric equivalent of the cointegrated relationship is also a long-run relationship, it is concluded that there is a significant long-run relationship between economic growth and life expectancy at birth and birth rate.

When the long-run model coefficient estimates are analysed, it is found that there is a positive relationship between economic growth and birth rate in the same direction with the literature. However, a negative relationship was found between life expectancy at birth and economic growth.

Marka Deneyimi Konusunda Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili*

Ferdi BİŞKİN¹ Nahit YILMAZ² Çağdaş PEKTAŞ³

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Konya, Türkiye
fbiskin@erbakan.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Konya, Türkiye
nyilmaz@erbakan.edu.tr

³ Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Doktora Programı,
Konya, Türkiye, pektascagdas22@gmail.com, (Sorumlu Yazar)

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi
Geliş: 29.05.2023
Kabul: 29.06.2023
Yayın: 30.06.2023

Anahtar Kelimeler:
Marka, Marka
Deneyimi, Lisansüstü
Tez, Bibliyometrik
Analiz
JEL Kodları: M3,
M11, L83

Bu çalışmada, marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlere bibliyometrik analiz yapılarak tezlerin özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi'nin veri tabanında yer alan, 2008-2022 yılları arasında çalışılmış yüksek lisans ve doktora tezleri taranmıştır. "Marka deneyimi" anahtar kelimesiyle tezler aranmış ve erişim izni bulunan 72 adet tez olduğu tespit edilmiştir. Bu tezlerin bibliyometrik analizinde Microsoft Excel programından faydalanılmıştır. Analiz neticesinde; en fazla sayıdaki tezin yüksek lisans düzeyinde olduğu, tezlerin büyük çoğunluğunun Türkçe dilinde yazıldığı, kadın araştırmacıların daha fazla olduğu, en çok tezin 2019 yılında ve Marmara Üniversitesi'nde hazırlandığı, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesindeki tezlerin daha fazla olduğu, yine en çok tezin İşletme Anabilim Dalı'nda çalışıldığı, nicel araştırma yönteminin nitel araştırma yöntemlerine göre daha fazla kullanıldığı, veri toplama yöntemi olarak daha çok anket tekniğinden yararlandığı ve gıda sektörü tüketicilerinin örneklem grubu olarak daha fazla tercih edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bununla beraber, turizm alanında marka deneyimi konusunun çok fazla sayıda çalışılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, turizm alanındaki araştırmacılara marka deneyimi konusuna yönelmeleri önerilebilir.

Bibliometric Profile of Graduate Theses on Brand Experience

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 29.05.2023
Accepted: 29.06.2023
Published: 30.06.2023

Keywords:

Brand, Brand
Experience, Graduate
Thesis, Bibliometric
Analysis
Jel Codes: M3, M11,
L83

In this research, it is aimed to reveal the characteristics of the theses by making bibliometric analysis of the postgraduate theses prepared on brand experience. For this purpose, master's and doctoral theses, which were studied between 2008 and 2022, in the database of the Council of Higher Education Thesis Center were scanned. Theses were searched with the keyword "brand experience" and it was determined that there were 72 theses with access permission. Microsoft Excel program was used in the bibliometric analysis of these theses. As a result of the analysis; The highest number of theses are at the master's level, the majority of theses are written in Turkish, there are more female researchers, the most theses were prepared in 2019 and at Marmara University, the theses within the Social Sciences Institute are more, and the most theses are in the Department of Business Administration. It has been concluded that the quantitative research method is used more than the qualitative research methods, the survey technique is used more as a data collection method, and the food sector consumers are more preferred as the sample group. However, it has been determined that the subject of brand experience in the field of tourism has not been studied much. For this reason, researchers in the field of tourism can be advised to turn to the subject of brand experience.

Atıf/Citation: Bişkin, F., Yılmaz, N. ve Pektaş, Ç. (2023). Marka Deneyimi Konusunda Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(1): 103-118.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

* Bu çalışma, 2. International Aşçı Dede Âteşbâz-ı Veli Sempozyum'unda özet bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Son yıllardaki rekabet ortamı, işletmelerin rakiplerinden farklılaşmak adına markalaşmaya daha fazla önem verdiğini göstermektedir. Böylece, işletmeler oluşturdukları markalar yoluyla tüketicilerin gözünde en değerli olmak için bir yarış içine girmişlerdir. İşletmeler markalaşırken artık sadece finansal anlamda değil, tüketicilerin tercihleri doğrultusunda ve onların isteklerini dikkate alarak farklı stratejilere yönelmektedirler (Deniz, 2020: 175).

Tüketicilerin, bir ürünü tükettikten sonra yaşadığı deneyimler, ürünün markasına karşı olumlu ya da olumsuz davranışlar sergilemesine neden olur. Çünkü tüketiciler bir ürünü satın almaya karar verdikleri andan tüketim sonrası da dahil olmak üzere, geçen zamanda ürünle ilgili deneyim yaşamış olmaktadır (Karaman ve Köroğlu, 2019: 102). Buradan hareketle, marka deneyimi, bir ürünü satın alan tüketicilerin ürün markasının tasarımı, markanın kimliği ve markanın nasıl sunulduğuna bakarak kendi öznel düşünce ve davranışları doğrultusunda yaşadıklarına verdiği tepkilerdir. Böylece, tüketicinin yaşadığı deneyim sonucunda verdiği tepkiler olumlu veya olumsuz olabilmektedir (Tsai vd, 2015: 100).

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de, 2008-2022 yılları arasında marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin çeşitli parametreler çerçevesinde incelenerek bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Literatürde marka kavramıyla ilgili konuların (marka savunuculuğu, marka sadakati, marka yönetimi) bibliyometrik açıdan çalışıldığı görülmüştür. Fakat marka deneyimi konusunda bibliyometrik açıdan bir çalışmanın olmaması bu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Böylece, bu araştırmadan elde edilecek sonuçların marka deneyimi konusunda hazırlanacak sonraki tezler için ön bilgi oluşturacağı düşünülmektedir.

Araştırma beş kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmayla ilgili genel hatlar ortaya konulmuştur. İkinci kısımda, marka ve marka deneyimi kavramları açıklanmış ve literatür özetine yer verilmiştir. Üçüncü kısımda, araştırma yöntemine dair bilgiler yer alırken dördüncü kısımda araştırma bulguları verilmiştir. Beşinci kısımda ise sonuç ve önerilere değinilerek araştırma sonlandırılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE/LİTERATÜR

Marka, üretici ya da satıcıların ürünlerinin tanıtılması, diğer mal ve hizmetlerden ayırt edilebilmesini sağlayan isim, kelime tasarım ya da sembol gibi işaretlerdir (Kotler ve Armstrong, 1989: 248). Marka kavramı tüketicinin kafasındaki bir değer olarak da ifade edilmektedir (Uztuğ, 2002: 22). Tüketiciler marka sayesinde bir ürünü satın alırken ürünün ambalaj, fiyat, kalite ve garanti süresine bakarak ürünleri birbirinden ayırabilirler (Sönmez, 2010: 68). Genel anlamda bakıldığında marka, bir işletmenin piyasadaki ürününün diğer işletmelerin ürünlerinden farklılaşmasını sağlar (Blythe, 2001: 135).

Sektörde marka olma ya da markalaşma şirketler ve işletmeler için artık daha önemli bir hale gelmiştir (Azizoğlu ve Şentürk, 2021: 243). Bu durum, şirketlerin ve işletmelerin pazarlama stratejileriyle de yakından ilgilidir. Firmalar, insanların katıldıkları yerel ya da ulusal kampanyalarda veya sosyal sorumluluk faaliyetlerinde yer alarak markalarını tanıtmaya çalışmaktadır. Böylece tüketicilere farklı yoldan ulaşmış olmaktadır. Bu da tüketicilere olumlu bir şekilde yansımaktadır (Şentürk, 2020: 604). Böylece, tüketiciler markaları içselleştirmeye başlamış ve sosyal hayatlarının bir parçası konumuna taşınmışlardır (Şahin ve Selek, 2021: 289).

Teknolojik gelişmeler insanları harekete geçirmede önemli bir etkiye sahiptir (Çimen ve Dilmaç, 2022: 73). Teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması pazarlama faaliyetlerinin artmasına da imkân sağlamıştır. Teknoloji ile birlikte geleneksel pazarlama yöntemlerinden dijital pazarlama yöntemlerine geçiş hızlanmıştır (Öğüt ve Tarhan, 2022: 160; Canöz, Gülmez ve Eroğlu, 2020: 74). İnovatif yaklaşımları benimseyen firmaların marka ve markalaşma konusunda daha ön plana çıktığı görülmektedir (Sarıgül ve Çubukçu, 2021: 11). Firmalar, ilgi çekici ve tüketici tercihlerine yönelik faaliyetlerde bulunarak daha fazla kişiye ulaşmaya başlamıştır (Al-kbat, 2022: 274; Soysal ve Koçoğlu, 2018: 42). Tüketiciler kendilerine sunulan sınırsız seçenekler dolayısıyla markalara daha fazla talep oluşturmaya başlamış ve böylece gördüğü her şeyi deneyimleme isteği ortaya çıkmıştır (Kılıç, Budak ve Kılıç, 2020: 132).

Marka deneyimi kavramı Schmitt'e (2009) göre; "müşterinin karşılaştığı ürünün kendisi, logosu, adı, paketi broşürü ve reklamını içeren stratejik unsurlardır" biçiminde tanımlanmaktadır. Farklı bir yazara göre ise marka deneyimi "bir markanın dizaynı, kimliği, iletişimi, ambalajı ve marka çevresiyle ilgili uyarıcılara karşı verilen duyuşsal, duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkilerdir" şeklinde tanımlanmaktadır (Khan ve Rahman, 2015: 61). Tüketiciler ürüne baktıklarında, dokunduklarında, satın aldıklarında, reklamlarda gördüklerinde, internet sayfalarını ziyaret ettiklerinde marka deneyimini yaşamaktadırlar. Tüketicilerin ürünü kullandıktan sonra ilgili ürünle yaşadığı olumlu ya da olumsuz düşünceler marka deneyimi ile açıklanmaktadır (Brakus vd., 2009: 53).

Dünyada bibliyometrik analiz tekniğiyle yapılan çalışmaların sayısı yıllar geçtikçe artmaktadır (Webster ve Watson, 2002: 15). Ulusal alandaki bibliyometrik çalışmaların ise 1990 yılında sonra gelişmeye başladığı görülmektedir (Yılmaz, 2017: 67). Bu bağlamda, "marka" konusunda ulusal ve uluslararası literatürde yapılan bibliyometrik çalışmalar hakkında özet bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

Akinci ve Yıldız (2021) tarafından yapılan çalışmada, 2007-2021 yılları arasında "marka savunuculuğu" konusunda yapılmış makale, bildiri ve kitap bölümleri incelenmiştir. Buna göre; bu eserlerin en çok işletme alanında olduğu, en fazla çalışmanın University of Western Australia'da yoğunlaştığı, akademik çalışmalara en çok Amerika'daki üniversitelerin katkı sağladığı, en fazla katkı sağlayan yayınevinin Emerald Group Publishing olduğu ve en fazla katkı sağlayan derginin Journal of Product and Brand Management olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Baş ve Aksoy (2021) tarafından yapılan çalışmada, 2005-2020 yılları arasındaki "marka yönetimi" ile ilgili yazılan lisansüstü tezler incelenmiştir. Buna göre; en çok tezin 2019 yılında yazıldığı, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin daha fazla olduğu, en çok tezin Bahçeşehir Üniversitesi'nde hazırlandığı, tezlerin daha çok, İşletme Anabilim Dalı'nda yayımlandığı, Prof. Dr. unvanlı akademisyenlerin daha fazla danışmanlık yaptığı ve nicel araştırma yönteminin daha fazla kullanıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Temizkan ve Avcı (2021) tarafından yapılan çalışmada, 2002-2020 yılları arasında "marka sadakati" konusunda yazılan tez ve makaleler incelenmiştir. Buna göre; en fazla çalışmanın 2019 yılında yapıldığı, çalışmaların en fazla Türkçe dilinde yazıldığı, tezlerin en çok Marmara Üniversitesi'nde hazırlandığı, tezlerin en fazla İşletme Anabilim Dalı'nda çalışıldığı, makalelerin en çok İşletme Araştırmaları Dergisi'nde yayınlandığı, makale ve tezlerde en çok nicel araştırma yönteminin kullanıldığı ve en çok anket tekniğinden yararlanıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Öcel (2019) tarafından yapılan çalışmada, 1995-2018 yılları arasında "marka" konusyla ilgili yazılan doktora tezleri incelenmiştir. Buna göre; en çok tezin 2014 yılında yazıldığı, marka değeri ve markalama, tüketici davranışları ve marka imajı konularının daha fazla çalışıldığı, en fazla tezin Marmara Üniversitesi'nde hazırlandığı, en çok tezin İşletme Anabilim Dalı'nda çalışıldığı, tezlerin daha çok Türkçe dilinde yazıldığı ve nicel araştırma yönteminin daha fazla tercih edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ulusal literatürde hazırlanan diğer bibliyometrik çalışmalar aşağıda Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Ulusal Literatürde Hazırlanan Diğer Bibliyometrik Çalışmalar

Yazar	Yıl	Çalışma Başlığı	İncelenen Tür
Ekşi vd.	2022	Destinasyon Pazarlamasının Görsel Haritalama Tekniği ile Bibliyometrik Analizi	Makale, Bildiri
Zengin ve Atasoy	2021	Turizm Rehberliği Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Çerçevesi	Tez
Gülcan vd.	2021	Sürdürülebilir Gastronomi Turizminin Bibliyometrik Özellikler Açısından İncelenmesi	Makale
Akgöz ve Atalay	2021	"Turizm" Kavramının Yer Aldığı Doktora Tezlerinin Bibliyometrik Analizi (2010-2020)	Tez
Albayrak ve Tüzünkan	2020	Kırsal Turizm ve Türlerine Yönelik Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi	Tez
Arıkan Saltık	2020	Turist Rehberliği Konulu Ulusal Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili (1989-2018)	Tez

Binbaşıoğlu	2020	Akıllı Turizm Üzerine Bibliyometrik Bir Literatür Taraması	Makale
Boyacıoğlu ve Elmas	2020	“Turizm ve Kadın” Olgusunun Bibliyometrik Yaklaşım ile İncelenmesi	Makale, Tez, Bildiri
Çavuşgil Köse	2020	Turizm ve Covid-19: Bir Bibliyometrik Analiz Yaklaşımı	Makale
Çuhadar ve Morçin	2020	Türkiye’de Gastronomi Turizmi ile İlgili Çalışmaların Bibliyometrik Analizi	Makale, Tez, Bildiri
Ercan	2020	Türkiye’deki Gastronomi Turizmi Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi	Makale
Ergün ve Kalıpçı	2020	Turizm ve Şikâyet: Bibliyometrik Bir Analiz	Makale
Karasakaloğlu	2020	Kış Turizmi Çalışmaları Üzerine Bibliyometrik Bir İnceleme	Makale
Aydın ve Aksöz	2019	Destinasyon Alanında Yayınlanmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili	Tez
Düşmezkalender ve Metin	2019	Alternatif Turizme Yönelik Bibliyometrik Bir Araştırma	Makale
Işık vd.	2019	Turizm ve Girişimcilik Alanında Yapılmış Çalışmaların Bibliyometrik Analizi	Makale
Levent vd.	2019	Bir Konumlandırma Aracı Olarak Duyusal Pazarlama ve Turizm Uygulamaları: Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyometrik	Makale, Tez
Nebioğlu	2019	Turizm ve Yiyecek Tüketimi: Uluslararası Alanyazın Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz	Makale
Oğuzbalaban	2019	Termal Turizm Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi	Tez
Polat vd.	2019	İklim Değişikliğinin Turizme Etkisini Belirlemeye Yönelik Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili	Tez
Yeksan ve Akbaba	2019	Sürdürülebilir Turizm Makalelerinin Bibliyometrik Analizi	Makale
Şahin vd.	2018	Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dallarında Yayınlanan Tezlerin Bibliyometrik Analizi	Tez
Boğan vd.	2018	Turizm Yazınında Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Türkiye’de Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi	Makale, Tez, Bildiri
Ayaz ve Türkmen	2018	Yöresel Yiyecekleri Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi	Tez
Sünnetçioğlu vd.	2017	Turizm Alanında Yazılmış Olan Gastronomiye İlişkin Tezlerin Bibliyometrik Profili	Tez
Bozok vd.	2017	Turizm Literatüründe Kırsal Turizmin Bibliyometrik Analizi	Makale, Tez, Bildiri
Tayfun vd.	2016	Turizm Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz	Tez
Temizkan vd.	2015	Sağlık Turizmi Konusunda Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Profili	Makale
Karagöz ve Kozak	2014	Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi’nin Bibliyometrik Analizi: Araştırma Konuları ve Kurumlar Arası İş Birliğinin Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi	Makale
Cevizkaya vd.	2014	Turizm Alan Yazınında Engelliler ile İlgili Çalışmaların Bibliyometrik Profili (2000-2013)	Makale, Tez
Özel ve Kozak	2012	Turizm Pazarlaması Alanının Bibliyometrik Profili (2000-2010) ve Bir Atıf Analizi Çalışması	Makale
Çiçek ve Kozak	2012	Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi’nde Yayınlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili	Makale

2. YÖNTEM

Bu araştırmayla 2008-2022 yılları arasında “marka deneyimi” konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin çeşitli parametreler çerçevesinde bibliyometrik özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Marka deneyimi konusundaki literatürün genel özelliklerinin ortaya konulmasının bundan sonraki süreçte konuyla ilgili çalışma yapacak olan araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir. Bununla beraber, ilgili literatür incelenmiş ve bugüne kadar hem turizm alanında hem

de diğer alanlarda marka deneyimi konusunda bibliyometrik bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda, yapılan bu çalışmanın ilgili literatürdeki boşluğu doldurması ve araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bilimsel açıdan bakıldığında, belirli bir konunun genel hatlarının bilinmesi araştırmacıların önceden fikir edinebilmesi açısından önemli bir husustur (İçöz ve Kozak, 1999: 9; Kozak, 2001: 26). Son yıllarda akademisyenler tarafından bir konunun incelenmesi, konu hakkında yapılan araştırmaların genel özelliklerinin bilinmesi ve konunun literatürdeki geçmişi hakkında bilgi sahibi olunması kabul edilen ve makul bulunan bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır (İnce vd., 2017: 118).

Araştırmada tezlerin düzeyi, araştırmacıların cinsiyeti, yazım dili, yayınlandığı yıl, hazırlandığı üniversite, tamamlandığı enstitü, anabilim dalı, danışman akademik unvanı, kullanılan anahtar kelime sayısı, araştırma yöntemi, örneklem grubu, örneklem sayısı, veri toplama tekniği ve sayfa sayıları parametrelerinden yararlanılmıştır. Bu parametreler daha önce yapılmış çalışmalar (Apak, Erol ve Öztürk, 2016; Beşel, 2017; Çarıkçı ve Yaman, 2019; Dilek, Kesgingöz ve Güney, 2020; Bayrakçıoğlu, 2021; Bişkin ve Pektaş, 2021; Darıcı, 2021; Gürbüz, Kıymık ve Bitlisli, 2021; Durgut ve Küçükşille, 2021; Oral, 2021; Pektaş ve Aydın, 2021; Ayhan, Çolak ve Önder, 2022; Pektaş ve Aydın, 2022) taranarak elde edilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezler Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi'den (YÖKTEZ) elde edilmiştir. Tezlerin taraması yapılırken “marka deneyimi” anahtar kelimesi kullanılmıştır. Bu kapsamda, internet veri tabanında yer alan “tarama terimi giriniz” kısmına “marka deneyimi” anahtar kelimesi yazılmış ve diğer kısımlarda “tümü” seçeneği işaretlenmiştir. Yapılan tarama sonucunda toplamda 72 adet teze ulaşılmıştır. Bu tezlerin tümünün izinli olduğu bir sonraki aşamada test edilmiş ve bütün tezler araştırmaya dahil edilmiştir. Tezler 1 Ağustos 2022 ile 10 Ağustos 2022 tarihleri arasında kontrol edilmiş ve bir değişiklik olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda elde edilen verilerin analizinde Microsoft Excel 2019 programından yararlanılmıştır. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır.

1. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin düzeylerinin dağılımı nasıldır?
2. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin araştırmacılarının cinsiyetlerinin dağılımı nasıldır?
3. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin yazım dillerinin dağılımı nasıldır?
4. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin yayınlandığı yılların dağılımı nasıldır?
5. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelerin dağılımı nasıldır?
6. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin tamamlandığı enstitülerin dağılımı nasıldır?
7. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin anabilim dallarının dağılımı nasıldır?
8. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin danışman akademik unvanlarının dağılımı nasıldır?
9. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerde kullanılan anahtar kelime sayılarının dağılımı nasıldır?

10. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerinin dağılımı nasıldır?
11. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin örneklem gruplarının dağılımı nasıldır?
12. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin örneklem sayılarının dağılımı nasıldır?
13. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin veri toplama tekniklerinin dağılımı nasıldır?
14. Marka deneyimi konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin sayfa sayılarının dağılımı nasıldır?

3. BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında, “marka deneyimi” konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin düzeyi, araştırmacıların cinsiyeti, yazım dili, yayımlandığı yıl, hazırlandığı üniversite, tamamlandığı enstitü, anabilim dalı, danışman akademik unvanı, kullanılan anahtar kelime sayısı, araştırma yöntemi, örneklem grubu, örneklem sayısı, veri toplama tekniği ve sayfa sayılarıyla ilgili bilgiler tablolar halinde gösterilmiştir. Marka deneyimiyle ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin düzeyleriyle ilgili bilgiler aşağıda Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tez Düzeyi	n	%
Yüksek Lisans	60	83,3
Doktora	12	16,7
Toplam	72	100,0

Tablo 2’ye göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %83,3’ü yüksek lisans düzeyinde iken %16,7’si doktora düzeyindedir. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin araştırmacılarının cinsiyetleriyle ilgili bilgiler aşağıda Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Araştırmacılarının Cinsiyetlerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Kadın	35	58,3	6	50	41	56,9
Erkek	25	41,7	6	50	31	43,1
Toplam	60	100,0	12	100	72	100,0

Tablo 3’e göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %56,9’unu kadın araştırmacılar, %43,1’i ise erkek araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %58,3’ü, doktora düzeyindeki tezlerin ise %50’si kadın araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin yazım dilleriyle ilgili bilgiler aşağıda Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Lisansüstü Tezlerin Yazım Dillerine İlişkin Bulgular

Yazım Dili	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Türkçe	40	66,7	11	91,7	51	70,8
İngilizce	20	33,3	1	8,3	21	29,2
Toplam	60	100,0	12	100,0	72	100,0

Tablo 4’e göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %70,8’i Türkçe, %29,2’si İngilizce yazılmıştır. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %66,7’si, doktora düzeyindeki tezlerin ise %91,7’si Türkçe yazılmıştır. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin yayımlandığı yıllara dair bilgiler aşağıda Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Lisansüstü Tezlerin Yayınlandığı Yıllara İlişkin Bulgular

Yıl	n	%
2008	1	1,4
2009	--	--
2010	1	1,4
2011	2	2,8
2012	1	1,4
2013	1	1,4
2014	2	2,8
2015	3	4,2
2016	2	2,8
2017	5	6,8
2018	6	8,3
2019	19	26,4
2020	11	15,3
2021	12	16,7
2022	6	8,3
Toplam	72	100,0

Tablo 5'e göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %26,4'ü 2019 yılında, %16,7'si 2021 yılında, %15,3'ü 2020 yılında yapılmıştır. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelerle ilgili bilgiler aşağıda Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Lisansüstü Tezlerin Hazırlandığı Üniversitelere İlişkin Bulgular

Üniversite	n	%	Üniversite	n	%
Marmara Ü.	7	9,7	Yalova Ü.	1	1,4
İstanbul Bilgi Ü.	5	6,9	Ağrı İbrahim Çeçen Ü.	1	1,4
Bahçeşehir Ü.	4	5,6	Çukurova Ü.	1	1,4
İstanbul Ü.	4	5,6	Gümüşhane Ü.	1	1,4
Dokuz Eylül Ü.	3	4,2	Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.	1	1,4
İstanbul Teknik Ü.	2	2,8	Ortadoğu Teknik Ü.	1	1,4
İstanbul Aydın Ü.	2	2,8	Kütahya Dumlupınar Ü.	1	1,4
İstanbul Arel Ü.	2	2,8	Gebze Yüksek Teknoloji Ü.	1	1,4
Yeditepe Ü.	2	2,8	Boğaziçi Ü.	1	1,4
Ege Ü.	2	2,8	Ondokuz Mayıs Ü.	1	1,4
Eskişehir Osmangazi Ü.	2	2,8	Giresun Ü.	1	1,4
Gaziantep Ü.	2	2,8	Aksaray Ü.	1	1,4
Akdeniz Ü.	2	2,8	Atatürk Ü.	1	1,4
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.	2	2,8	Galatasaray Ü.	1	1,4
Yaşar Ü.	2	2,8	Manisa Celal Bayar Ü.	1	1,4
Altınbaş Ü.	1	1,4	KTO Karatay Ü.	1	1,4
Hitit Ü.	1	1,4	Beykent Ü.	1	1,4
Hacettepe Ü.	1	1,4	İzmir Ekonomi Ü.	1	1,4
Balıkesir Ü.	1	1,4	Bingöl Ü.	1	1,4
Kocaeli Ü.	1	1,4	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Ü.	1	1,4
İstanbul Maltepe Ü.	1	1,4	Yıldız Teknik ü.	1	1,4
Süleyman Demirel Ü.	1	1,4			
Karamanoğlu Mehmetbey Ü.	1	1,4	Toplam	72	100,0

Tablo 6'ya göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %9,7'si Marmara Üniversitesi, %6,9'u İstanbul Bilgi Üniversitesi, %5,6'sı Bahçeşehir Üniversitesi bünyesinde hazırlanmıştır. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin tamamlandığı enstitülerle ilgili bilgiler aşağıda Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Lisansüstü Tezlerin Tamamlandığı Enstitülere İlişkin Bulgular

Enstitü	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Sosyal Bilimler E.	54	90,0	11	91,7	65	90,1
Lisansüstü Eğitim E.	5	8,3	1	8,3	6	8,5
Fen Bilimleri E.	1	1,7	--	--	1	1,4
Toplam	60	100,0	12	100,0	72	100,0

Tablo 7'ye göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %90,1'i Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde çalışılmıştır. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %90'ı, doktora düzeyindeki tezlerin ise %91,7'si Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanmıştır. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin yayımlandığı anabilim dallarıyla ilgili bilgiler aşağıda Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Lisansüstü Tezlerin Yayımlandığı Anabilim Dallarına İlişkin Bulgular

Anabilim Dalı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
İşletme	49	81,6	9	75,0	58	80,5
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	3	5,0	1	8,3	4	5,5
Turizm İşletmeciliği	2	3,2	1	8,3	3	4,2
Uluslararası İşletmecilik	1	1,7	--	--	1	1,4
Endüstriyel Tasarım	1	1,7	--	--	1	1,4
Reklamcılık	1	1,7	--	--	1	1,4
Uluslararası Ticaret ve Lojistik	1	1,7	--	--	1	1,4
Uluslararası Ticaret ve Pazarlama	1	1,7	--	--	1	1,4
İşletme Yönetimi	1	1,7	--	--	1	1,4
İşletme Mühendisliği	--	--	1	8,3	1	1,4
Toplam	60	100,0	12	100,0	72	100,0

Tablo 8'e göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %80,5'i İşletme Anabilim Dalı'nda çalışılmıştır. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %81,6'sı, doktora düzeyindeki tezlerin ise %75'i İşletme Anabilim Dalı'nda tamamlanmıştır. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin danışman unvanlarıyla ilgili bilgiler aşağıda Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Lisansüstü Tezlerin Danışmanlarının Akademik Unvanlarına İlişkin Bulgular

Danışman Unvanı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Prof. Dr.	18	30,0	5	41,7	23	31,9
Doç. Dr.	19	31,7	6	50,0	25	34,8
Dr. Öğr. Üyesi	23	38,3	1	8,3	24	33,3
Toplam	60	100,0	12	100,0	72	100,0

Tablo 9'a göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %34,8'ine Doç. Dr. unvanlı akademisyenler danışmanlık yapmıştır. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %38,3'üne Dr. Öğr. Üyesi unvanlı akademisyenler danışmanlık yaparken doktora düzeyindeki tezlerin %50'sine Doç. Dr. unvanlı akademisyenler danışmanlık yapmıştır. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerde kullanılan anahtar kelime sayılarıyla ilgili bilgiler aşağıda Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Lisansüstü Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelime Sayılarına İlişkin Bulgular

Anahtar Kelime Sayısı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
0 kelime	8	13,3	4	33,3	12	16,7
3 kelime	5	8,4	--	--	5	6,9
4 kelime	17	28,3	5	41,8	22	30,5
5 kelime	20	33,3	1	8,3	21	29,2
6 kelime	7	11,7	1	8,3	8	11,1
7 kelime	2	3,3	--	--	2	2,8

8 kelime	1	1,7	1	8,3	2	2,8
Toplam	60	100,0	12	100,0	72	100,0

Tablo 10'a göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %30,5'inde 4 anahtar kelime ve %29,2'sinde 5 anahtar kelime kullanılmıştır. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %33,3'ünde 5 anahtar kelime kullanılırken doktora düzeyindeki tezlerin %41,8'inde 4 anahtar kelime kullanılmıştır. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemleriyle ilgili bilgiler aşağıda Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemlerine İlişkin Bulgular

Araştırma Yöntemi	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Nicel	48	80,0	10	83,3	58	80,6
Nitel	12	20,0	2	16,7	14	19,4
Toplam	60	100,0	12	100,0	72	100,0

Tablo 11'e göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %80,6'sında nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %80'i, doktora düzeyindeki tezlerin ise %83,3'ü nicel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmıştır. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin örneklem gruplarıyla ilgili bilgiler aşağıda Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12. Lisansüstü Tezlerin Örneklem Gruplarına İlişkin Bulgular

Örneklem Grubu	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Gıda sektörü tüketicileri	12	20,0	2	16,7	14	19,4
Hazır giyim sektörü tüketicileri	9	15,0	2	16,7	11	15,3
Havacılık sektörü tüketicileri	6	10,0	3	25,0	9	12,5
Otomotiv sektörü tüketicileri	6	10,0	--	--	6	8,3
Teknoloji sektörü tüketicileri	5	8,3	1	8,3	6	8,3
Kozmetik sektörü tüketicileri	5	8,3	--	--	5	6,9
Teknoloji sektörü firmaları	4	6,7	--	--	4	5,6
Turizm sektörü tüketicileri	3	5,0	2	16,7	5	6,9
Teknoloji sektörü yöneticileri	3	5,0	--	--	3	4,2
Bankacılık sektörü yöneticileri	2	3,3	--	--	2	2,8
Gıda sektörü yöneticileri	1	1,7	--	--	1	1,4
Bankacılık sektörü çalışanları	1	1,7	--	--	1	1,4
Gıda sektörü firmaları	1	1,7	1	8,3	2	2,8
Otomotiv sektörü firmaları	1	1,7	--	--	1	1,4
Hazır giyim sektörü yöneticileri	1	1,7	--	--	1	1,4
Turizm sektörü yöneticileri	--	--	1	8,3	1	1,4
Toplam	60	100,0	12	100,0	72	100,0

Tablo 12'ye göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %19,4'ünde gıda sektörü tüketicileri tercih edilmiştir. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %20'sinde gıda sektörü tüketicileri tercih edilirken doktora düzeyindeki tezlerin %25'inde havacılık sektörü tüketicileri örneklem grubu olarak tercih edilmiştir. Marka deneyimi konusuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerinde kullanılan örneklem büyüklükleriyle ilgili bilgiler aşağıda Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13. Lisansüstü Tezlerinde Kullanılan Örneklem Büyüklüklerine İlişkin Bulgular

Örneklem Büyüklüğü	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
100 ve altı	12	20,0	2	16,7	14	19,4
101-200 arası	4	6,7	--	--	4	5,6
201-300 arası	8	13,3	2	16,7	10	13,9
301 ve üzeri	36	60,0	8	66,7	44	61,1
Toplam	60	100,0	12	100,0	72	100,0

Tablo 13'e göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %61,1'inde 301 ve üzerinde büyüklüğe sahip örneklem seçilmiştir. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %60'ında, doktora düzeyindeki tezlerin ise %66,7'sinde 301 ve üzeri katılımcıya sahip örneklem seçilmiştir. Marka deneyimi konusuna ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin veri toplama teknikleriyle ilgili bilgiler aşağıda Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. Lisansüstü Tezlerin Veri Toplama Tekniklerine İlişkin Bulgular

Veri Toplama Tekniği	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Anket	48	80,0	10	83,3	58	80,6
Mülakat	6	10,0	1	8,3	7	9,7
Doküman incelemesi	6	10,0	1	8,3	7	9,7
Toplam	60	100,0	12	100,0	72	100,0

Tablo 14'e göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %80,6'sında veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %80'inde, doktora tezlerinin ise %83,3'ünde anket tekniği kullanılmıştır. Marka deneyimi konusuna ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin sayfa sayılarıyla ilgili bilgiler aşağıda Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15. Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayılarına İlişkin Bulgular

Sayfa Sayısı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
100 ve altı sayfa	13	21,7	--	--	13	18,1
101-200 sayfa arası	44	73,3	7	58,3	51	70,8
201-300 sayfa arası	3	5,0	3	25,0	6	8,3
301 ve üzeri sayfa	--	--	2	16,7	2	2,8
Toplam	60	100,0	12	100,0	72	100,0

Tablo 15'e göre; marka deneyimi konusunda hazırlanan tezlerin %70,8'i 101-200 sayfa arasındadır. Bununla beraber, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin %73,3'ü, doktora düzeyindeki tezlerin ise %58,3'ü 101-200 sayfa arasındadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, ulusal literatürde "marka deneyimi" konusunda hazırlanan lisansüstü tezler analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin daha fazla sayıda olduğu görülmektedir. Tamamlanan lisansüstü tezlerin yarısından fazlası kadın araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Buradan hareketle, kadın araştırmacıların marka deneyimi konusuna erkek araştırmacılardan daha fazla ilgi duyduğu söylenebilir.

Analiz neticesinde, tezlerin yazım dilinin ağırlıklı olarak Türkçe olduğu tespit edilmiştir. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi'nin internet veri tabanına göre marka deneyimi konusundaki ilk tezin (1 adet) 2008 yılında yazıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, yine internet veri tabanına göre 2009 yılında hiç tez yazılmamışken, en çok tezin (19 adet) 2019 yılında yazıldığı görülmektedir. Tezlerin hazırlandığı üniversitelere bakıldığında ise en çok tezin Marmara Üniversitesi'nde çalışıldığı tespit edilmiştir.

Ortaya çıkan diğer bir sonuca göre, "marka deneyimi" konusundaki lisansüstü tezler en fazla Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde (65 adet) ve İşletme Anabilim Dalı'nda (58 adet) çalışılmıştır. Bununla beraber, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda marka deneyimi konusu az sayıda da olsa (3) çalışılmıştır. Çalışılan bu tezlerin gıda sektörü ve havacılık sektörünü incelediği görülmektedir. Hazırlanan tezlere en fazla Doç. Dr. unvanlı (25 tane) akademisyenler danışmanlık yapmıştır. Yüksek lisans düzeyindeki tezlerde Dr. Öğr. Üyesi unvanlı (23 tane) danışmanlar daha fazlayken doktora düzeyindeki tezlerde Doç. Dr. unvanlı (6 tane) danışmanlar daha fazladır. Tezlerde ağırlıklı olarak 4 ve 5 kelimededen oluşan anahtar kelimeler kullanılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, lisansüstü tezlerin büyük bir kısmında (58 adet) nicel araştırma yöntemi ve yine büyük bir kısmında (58 adet) anket tekniği kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinde çoğunlukla anket tekniği kullanıldığından dolayı ortaya çıkan bu iki sonuç birbirini

destekler niteliktedir. Ortaya çıkan bir başka sonuç ise araştırmacıların sırasıyla en fazla gıda sektörü tüketicileri (14 defa), hazır giyim sektörü tüketicileri (11 defa) ve havacılık sektörü tüketicilerini (9 defa) tercih ettiğidir. Marka deneyimi konusu göz önüne alındığında bu üç sektörün ön plana çıkmasının normal olduğu düşünülmektedir. Örneklem sayıları incelendiğinde ağırlıklı olarak 301 ve üzerine örneklem seçildiği görülmektedir. Örneklem sayısının fazla olmasının araştırmanın niteliği açısından önemli bir husus olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra lisansüstü düzeyde hazırlanan tezlerin daha çok 101 ile 200 sayfa arasında hazırlandığı görülmektedir. Bu durum hem yüksek lisans hem de doktora düzeyindeki tezlerde aynıdır.

Sonuç olarak, marka deneyimi konusu literatürde yeni sayılabilecek bir konudur. Bu nedenle araştırmacılar tarafından son yıllarda daha ağırlıklı çalışıldığı görülmektedir. “Marka deneyimi” konusunda yapılan bu araştırma, sadece YÖKTEZ’in internet veri tabanındaki tezlerle sınırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmaya makale ve bildirimler dahil edilmemiştir. Araştırmacılara daha farklı parametreleri (kaynakça türü, kaynakça sayısı, araştırma konuları, araştırma alanları vb.) analize katarak daha kapsamlı bir çalışma yapmaları önerilebilir. Bunun yanı sıra bu çalışmada sadece tezler incelendiği için araştırmacılara, marka deneyimi konusundaki makale ya da bildirimleri incelemeleri önerilebilir. Bir başka öneri ise, araştırmacıların tez, makale ve bildirimleri karşılaştırmalı olarak incelemeleridir. Böylelikle, literatürdeki eksikliğin giderilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Z. ve Yıldız, M. (2021). Marka Savunuculuğu: Bir Bibliyometrik Analiz Çalışması. *7th International Conference on Multidisciplinary Sciences*, 9-11 Kasım, Antalya, 58-73.
- Akgöz, E. ve Atalay, R. (2021). “Turizm” Kavramının Yer Aldığı Doktora Tezlerinin Bibliyometrik Analizi (2010-2020). *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5 (1): 23-42.
- Albayrak, A. ve Tüzünkan, D. (2020). Kırsal Turizm ve Türlerine Yönelik Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Turkish Studies-Social*, 15 (1): 845-859.
- Al-kbat, S. S. (2022). Elektronik Reklamlarının Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisi: (Yemen'deki Bir Tüketici Örneğinin Saha Çalışması. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4 (2): 173-185
- Apak, S., Erol, M. ve Öztürk, S. (2016). Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisinde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (11): 111-124.
- Arıkan Saltık, I. (2020). Turist Rehberliği Konulu Ulusal Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili (1989-2018). *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1): 45-69.
- Ayaz, N. ve Türkmen, B. M. (2018). Yöresel Yiyecekleri Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 2 (1): 22-38.
- Aydın, B. ve Aksöz, O. E. (2019). Destinasyon Alanında Yayınlanmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (1): 615-636.
- Ayhan, E., Çolak, A. ve Önder, M. (2022). Türkiye’deki Kamu Yönetimi Çalışmalarının Eğilimi: 1990-2019 Yılları Arasında AİD’de Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17 (1): 1-28.
- Azizoğlu, E. S. ve Şentürk, T. (2021). İşveren Markalaşması: Pazarlama Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24 (1): 242-259.
- Baş, M. ve Akssoy, G. (2021). Marka Yönetimi ile İlgili Yazılan Ulusal Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Usaysad Dergisi*, 7 (1): 193-207.

- Bayrakçıoğlu, S. (2021). Türkiye’de Ön Lisans Muhasebe Eğitimi Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi (2004-2020). *The Journal of Accounting and Finance*, (91): 103-118.
- Beşel, F. (2017). Türkiye’de Maliye Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (2003-2017). *International Journal of Public Finance*, 2 (1): 27-62.
- Binbaşıoğlu, H. (2020). Akıllı Turizm Üzerine Bibliyometrik Bir Literatür Taraması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8 (4): 2825-2847.
- Bişkin, F. ve Pektaş, Ç. (2021). Turizm Pazarlaması Alanında Hazırlanmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (4): 2075-2095.
- Blythe, J. (2001). *Pazarlama İlkeleri*. (Çev: Yavuz Odabaşı). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Boğan, E., Çalışkan, C. ve Dedeoğlu, B. B. (2018). Turizm Yazınında Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Türkiye’de Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (2): 47-62.
- Boyacıoğlu, E. Z. ve Elmas, Ç. (2020). “Turizm ve Kadın” Olgusunun Bibliyometrik Yaklaşım ile İncelenmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17 (1): 32-52.
- Bozok, D., Kılıç, S. N., Özdemir, S. S. (2017). Turizm Literatüründe Kırsal Turizmin Bibliyometrik Analizi. *Journal of Human Sciences*, 14 (1): 187-202.
- Brakus, J. J., Schmitt, B. H., ve Zarantonello, L. (2009). Brand experience: What is it? How is it Measured? Does it Affect Loyalty?. *Journal of Marketing*, 73 (3): 52-68
- Canöz, K., Gülmez, Ö. ve Eroğlu, G. (2020). Pazarlamanın Yükselen Yıldızı Influencer Marketing: Influencer Takipçilerinin Satın Alma Davranışını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23 (1): 73-91.
- Çarıkcı, O. ve Yaman, B. (2019). Muhasebe-Finans Öğrenciler Üzerine Yapılan Araştırmaların Bibliyometrik Analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (19): 359-381.
- Çavuşluğil Köse, B. (2020). Turizm ve Covid-19: Bir Bibliyometrik Analiz Yaklaşımı. *Journal of Humanities and Tourism Research*, (Özel Sayı 5): 99-111.
- Çiçek, D. ve Kozak, N. (2012). Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi’nde Yayımlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili. *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (4): 734-756.
- Çimen, F. ve Dilmaç, B. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Değerleri ile İnternet Bağımlılıkları ve Gelecek Beklentileri Arasında Yordayıcı İlişkiler. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (2): 72-83.
- Çuhadar, M. ve Morçin, İ. (2020). Türkiye’de Gastronomi Turizmi ile İlgili Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7 (1): 92-106.
- Darıcı, M. (2021). Kamu Yönetimi Alanında Stratejik Yönetim Temalı Tezlerin Bibliyometrik Analizi: Ulusal Tez Merkezi Örneği. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4 (1): 21-39.
- Deniz, E. (2020). Kişisel Değerler, Marka Deneyimi ve Marka Değeri Arasındaki İlişkiler: Türkiye’de Popüler Bir E-Ticaret Markasına Yönelik Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (Özel Ek): 174-201.
- Dilek, S., Keşgingöz, H. ve Güney, O. (2020). Türkiye’de Rekabet Gücü ve Rekabet Avantajı Konularındaki Lisansüstü Tezlerinin Bibliyometrik Profili (2000-2018). *International Academic Journal*, 4 (1): 6-25.
- Durgut, S., Küçükşille, E. U. (2021) Türkiye’de Yapılan Akademik Çalışmaların Büyük Veri Araçları ile Bibliyometrik Analizi. *Bilge International Journal of Science and Technology Research*, 5 (1): 1-12.
- Düşmezkalender, E. ve Metin, M. (2019). Alternatif Turizme Yönelik Bibliyometrik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2): 813-824.

- Ekşi, O., Cesur, Z. ve Güven, T. (2022). Destinasyon Pazarlamasının Görsel Haritalama Tekniği ile Bibliyometrik Analizi. *ÇATALHÖYÜK International Journal of Tourism and Social Research*, (8): 147.
- Ercan, F. (2020). Türkiye’deki Gastronomi Turizmi Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8 (2): 1058-1075.
- Ergan, S. (2022). E-Hizmet Kalitesi ile İlgili Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Trakya Üniversitesi Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi*, 2 (2): 163-191.
- Ergün, G. S. ve Kalıpçı, B. (2020). Turizm ve Şikâyet: Bibliyometrik Bir Analiz. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17 (3): 444-463
- Gülcan, D., Ercan, M. O. ve Katlav, E. Ö. (2021). Sürdürülebilir Gastronomi Turizminin Bibliyometrik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9 (4): 2540-2560.
- Gürbüz, C., Kıymık, H. ve Bitlisli, F. (2021). Türkiye’de Muhasebe Eğitimi Konusunda Yapılan Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24 (1): 173-186.
- Işık, C., Günlü Küçükaltan, E., Kaygalak Çelebi, S., Çalkın, Ö., Enser, İ. ve Çelik, A. (2019). Turizm ve Girişimcilik Alanında Yapılmış Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 119-149.
- İçöz, O. ve Kozak, N. (1999). Turizm İşletmeciliği Dergisinin Turizm Literatürüne Katkısı Hakkında Bir İnceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10 (2): 9-17.
- İnce, M., Gül, H. ve Bozyiğit, S. (2017). Türkiye’de Turizm Pazarlaması Konusunda Yazılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi: 1990-2016. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (5): 113-130.
- Karagöz, D. ve Kozak, N. (2014). Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi’nin Bibliyometrik Analizi: Araştırma Konuları ve Kurumlar Arası İş Birliğinin Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28 (1): 47-61.
- Karaman, N. ve Köroğlu, Ö. (2019). Fast Food Restoran Müşterilerinin Marka Deneyimi Algısının Davranışsal Niyetlerine Etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (1), 101-131.
- Karasakaloğlu, B. (2020). Kış Turizmi Çalışmaları Üzerine Bibliyometrik Bir İnceleme. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17 (3): 407-426.
- Khan, I. and Rahman, Z. (2015). Brand Experience Anatomy in Retailing: an Interpretive Structural Modeling Approach. *Journal of Retailing and Consumer Services*, (24): 60–69.
- Kılıç, G., Budak, İ. ve Kılıç, B.S. (2020). Kara Cuma Etiketlerinin Tweet İstatistikleri ve Duygu Analizi ile Sıralanması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23 (1): 131-140.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (1989). *Principles of Marketing*. 4.edition, New York.
- Kozak, N. (2001). Türkiye’de Turizm Pazarlaması Literatürünün Gelişim Süreci: 1972-1998 Yılları Arasında Hazırlanmış Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Biyo-Bibliyografik Bir İnceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12 (1): 26-33.
- Levent, S., Uygun, E. ve Özkul, E. (2019). Bir Konumlandırma Aracı Olarak Duyusal Pazarlama ve Turizm Uygulamaları: Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyometrik Analiz. *Uluslararası Marmara Fen ve Sosyal Bilimler Kongresi (Bahar)*, Bildiriler Kitabı, 794-805.
- Nebioğlu, O. (2019). Turizm ve Yiyecek Tüketimi: Uluslararası Alanyazın Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16 (1): 71-88.
- Oğuzbalaban, G. (2019). Termal Turizm Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (4): 1012-1027.

- Oral, T. (2021). Türkiye’de Muhasebe Eğitimi Alanında Yayımlanmış Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (11): 34-45.
- Öcel, Y. (2019). Türkiye’de Marka ile İlgili Yazılan Doktora Tezlerinin Bibliyometrik İncelenmesi. *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 3 (1): 38-49.
- Öğüt, A. ve Tarhan, S. (2022). Kobi’lerde Kurumsallaşmanın Firma Performansı Üzerindeki Etkisi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(2): 157-172
- Özel, Ç. H. ve Kozak, N. (2012). Turizm Pazarlaması Alanının Bibliyometrik Profili (2000-2010) ve Bir Atıf Analizi Çalışması. *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (4): 715-733.
- Pektaş, Ç. ve Aydın, S. (2021). Kongre Turizmi ile İlgili Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 72-83.
- Pektaş, Ç. ve Aydın, S. (2022). Sanal Kaytarma Konusunda Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48): 89-108.
- Polat, E., Düzgün, E. ve Yeşiltaş, M. (2019). İklim Değişikliğinin Turizme Etkisini Belirlemeye Yönelik Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10 (EkSayı): 240-249.
- Sarıgül, M. M. ve Çubukçu, A. (2021). İnovasyon Kültürü ve İnovasyon Kültürünün Boyutlarının Belirlenmesi Üzerine Keşifsel Bir Araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(1): 1-16.
- Soysal, A. N. ve Koçoğlu, D. (2018). Sağlık İşletmelerinde Müşteri Odaklı Pazarlama Anlayışı ile Hizmet Kalite Algısı Arasındaki İlişki; Bir Hastane Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21 (1): 41-50.
- Sönmez, E. (2010). Giyimde Marka Bağlılığı ve Marka Duyarlılığı: Gençler Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (1): 67-91.
- Sünnetçioğlu, A., Yalçınkaya, P., Olcay, M. ve Mercan, Ş. O. (2017). Turizm Alanında Yazılmış Olan Gastronomiye İlişkin Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (2): 345-354.
- Şahin, E., Akdağ, G., Çakıcı, C. ve Onur, N. (2018). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dallarında Yayımlanan Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek.1): 30-41.
- Şahin, E. ve Selek, N. (2021). Yenilenen Kurumsal Marka İmajının Reklamlar Aracılığı ile Tüketicilere Aktarılması: Petlas Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24 (1): 288-306.
- Şentürk, T. (2020). Sosyal Pazarlamada Kullanılan Teori ve Modeller. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23 (2): 603-621.
- Tayfun, A., Küçükergin, F. G., Aysen, E., Eren, A. ve Özekici, Y. K. (2016). Turizm Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, (1): 50-69.
- Tehci A. (2022). Yükseköğretimde Hizmet Kalitesi ve Öğrenci Memnuniyeti: Görsel Haritalama Tekniği ile Bibliyometrik Analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2): 808-821.
- Temizkan, S. P. ve Avcı, D. (2021). Türkiye’de Marka Sadakati Konulu Lisansüstü Tezlerin ve Makalelerin Bibliyometrik Profili. *Turizm ve İşletmecilik Dergisi*, 2 (1): 86-109.
- Temizkan, S. P., Çiçek, D. ve Özdemir, C. (2015). Sağlık Turizmi Konusunda Yayımlanan Makalelerin Bibliyometrik Profili. *International Journal of Human Sciences*, 12 (2), 394-415.

- Tsai, Y. C., Chang, H. C., and Ho, K. C. (2015). A Study of The Relationship Among Brand Experiences, Self Concept Congruence, Customer Satisfaction, and Brand Preference. *Contemporary Management Research*, 11 (2): 97-116.
- Uztuğ, F. (2002). *Markan Kadar Konuş: Marka İletişim Stratejileri*. İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Webster, J. ve Watson, R. T. (2002). Analyzing The Past to Prepare for The Future: Writing a Literature Review. *MIS Quarterly*, 26 (2): 13-23.
- Yeksan, Ö. ve Akbaba, A. (2019). Sürdürülebilir Turizm Makalelerinin Bibliyometrik Analizi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (2): 220-231.
- Yılmaz, G. (2017). Restoranlarda Bahşiş ile İlgili Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (2): 65-79.
- Zengin, B. ve Atasoy, B. (2021). Turizm Rehberliği Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Çerçevesi. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 5 (1): 143-160.

Extended Abstract

Conceptual Framework/Literature

Brands are symbols such as names, words, designs, or marks that enable manufacturers or sellers to introduce and differentiate their products from other goods and services (Kotler and Armstrong, 1989, p. 248). The concept of a brand is also regarded as a value in the consumer's mind (Uztug, 2002, p. 22). While purchasing a product, consumers can discern between different products by examining the packaging, price, quality, and warranty period, thanks to the brand (Sonmez, 2010, p. 68). In broad terms, a brand ensures that a company's product in the market stands out from those of other companies (Blythe, 2001, p. 135).

The concept of brand experience, according to Schmitt (2009), is defined as "the encounter that a customer has with the product itself, its logo, name, packaging, brochure, and the advertisement encompassing the product." Alternatively, brand experience is characterized as "the sensory, emotional, cognitive, and behavioral responses elicited by stimuli associated with a brand's design, identity, communication, packaging, and brand environment" (Khan & Rahman, 2015, p. 61). Consumers experience the brand when they observe the product, touch it, purchase it, see its advertisements, and visit its online pages. The positive or negative impressions that consumers form after using the product are captured by the concept of brand experience (Brakus et al., 2009, p. 53).

Method

From a scholarly perspective, understanding the general framework of a specific topic is crucial for researchers to gain preliminary insights (Icoz & Kozak, 1999, p. 9; Kozak, 2001, p. 26). In recent years, academics examining a subject, understanding the general features of research related to that subject, and possessing knowledge about the topic's history in the literature has emerged as an accepted and logical approach (Ince et al., 2017, p. 118).

The postgraduate theses examined in this study were retrieved using the online database of the Higher Education Thesis Center. The keyword "brand experience" was employed while scanning the theses. In this context, the keyword "brand experience" was entered into the "search term" field of the online database. Additionally, the "all" option was selected in the sections pertaining to searchable fields, permission status, and thesis type. As a result of the scanning, a total of 72 theses were accessed. All these theses were examined in the next phase where they were authorized, and all theses were incorporated into the research. The theses were checked between August 1, 2022, and August 10, 2022, with no changes noted. In this context, the Microsoft Excel 2019 program was utilized in the analysis of the collected data. The research sought to answer the following questions.

Conclusion and Recommendations

This research aims to elucidate the bibliometric characteristics of postgraduate theses written on the topic of "brand experience" between 2008 and 2022, within the context of various parameters. Unveiling the general traits of the literature on brand experience is expected to guide future researchers in this field. However, upon reviewing the relevant literature, it was observed that no bibliometric study has been conducted on brand experience, both within tourism or other fields. As such, this study is seen as important in terms of filling the void in the pertinent literature and offering convenience to researchers.

From the analysis, the following findings were observed; the majority of theses are at the master's level, most of the theses are written in Turkish, there are more female researchers, the highest number of theses were prepared in 2019 and at Marmara University, the majority of theses are within the Social Sciences Institute, and the Department of Business Administration has the highest number of theses. The study concluded that quantitative research methods are more frequently used than qualitative ones, survey techniques are predominantly used as a data collection method, and consumers in the food sector are more often chosen as the sample group. Nevertheless, it was determined that the subject of brand experience has not been extensively explored within the field of tourism. Therefore, researchers in the tourism field could be encouraged to delve into the topic of brand experience.